

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

BULLETIN OF THE PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE

№ 3(33)/2025

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ

Науковий журнал

Видається: щоквартально

Заснований в серпні 2017 року

Журнал внесено до бази даних цитувань CrossRef (США)

**Індексується в міжнародній наукометричній базі даних
Index Copernicus International Journal Master List (Польща)**

3(33), 2025

**Київ
Пенітенціарна асоціація України
Науково-дослідний інститут публічного права
2025**

**ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ
АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ 2025/№ 3(33)**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЗАСНОВНИКИ: ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ПЕНІТЕНЦІАРНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ»
ТА ПРИВАТНА УСТАНОВА «НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА».
ІДЕНТИФІКАТОР МЕДІА У РЕЄСТРІ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ МЕДІА: R30-06594 (РІШЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ
РАДИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ТЕЛЕБАЧЕННЯ І РАДІОМОВЛЕННЯ №2214, ПРОТОКОЛ №23 ВІД 23.10.2025 РОКУ)
УХВАЛЕНО ДО ДРУКУ ВЧЕНОЮ РАДОЮ НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
20 ЖОВТНЯ 2025 РОКУ, N17.
НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ ВКЛЮЧЕНО ДО **КАТЕГОРІЇ «Б»** ПЕРЕЛІКУ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАНЬ З
ЮРИДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН НА ПІДСТАВІ НАКАЗУ МОН УКРАЇНИ ВІД 28 ГРУДНЯ 2019 РОКУ № 1643.

Редакційна колегія

Бараш Є. Ю., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, член Правління Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» (**головний редактор, голова редакційної колегії**)

Степанюк А. Х., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділу дослідження проблем кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (**заступник голови редакційної колегії**)

Галуцько В. В., доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту публічного права

Андрєєв Д. В., доктор юридичних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту №3 Національної академії внутрішніх справ

Батиргарєєва В. С., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Безпалова О. І., доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри адміністративної діяльності поліції Харківського національного університету внутрішніх справ

Головко О. М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, проректор з науково-педагогічної роботи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Денисюк С. Ф., доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

Дрозд О. Ю., доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ

Зозуля Є. В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загальноправових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України

Ковальська В. В., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту публічного права

Колб О. Г., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, член Правління Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

Крикушенко О. Г., кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, член Правління Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

Музика А. А., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України

Россіхін В. В., доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, проректор з інноваційно-корпоративної роботи та адміністрування Харківського національного університету радіоелектроніки

Яковець І. С., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, перший заступник директора Державної установи «Центр пробачення»

Яриш О. Н., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Інституту законодавства Верховної Ради України, член Громадської організації «Пенітенціарна асоціація України»

Іноземні члени редколегії

Р. Гай, доктор філософії, професор, завідувач кафедри кримінального правосуддя Університету штату Нью-Йорк в Освего (США)

Г. Міканадзе, кандидат юридичних наук, Генеральний секретар парламенту Грузії, професор Грузинського Національного університету СЕУ (Грузія)

П. Хомчинські, доктор філософії, доцент, професор кафедри соціології організації та управління Інституту соціології Університету м. Лодзь (Польща)

М. Штука, доктор наук, директор управління соціальної профілактики і ресоціалізації, Ягеллонський університет (Польща)

М. Каламан, доктор гуманістичних наук, доцент Інституту педагогіки, Вища лінгвістична школа в м. Ченстохові (Польща)

М. Шикут, доктор філософії, Університет Миколая Коперніка в Торуні, професійний куратор Районного суду м. Лемборк (Польща)

А. Айрапетян, кандидат юридичних наук, директор юридичного інституту Міністерства юстиції Республіки Вірменія (Республіка Вірменія)

Відповідальний за випуск: кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник **Голубов А. Є.**

ISSN 2523-4552

Key title: Visnik Penitenciarної asociacii Ukraїni (Print)
Abbreviated key title: Visn. Penit.і asoc. Ukr. (Print)
Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine

Адреса редакції:

вул. Г. Кірпи, 2 А, м. Київ, 03035,
тел. 067 174 92 01; e-mail: visnyk_pa@ukr.net
www.visnykpau.com

BULLETIN

OF THE PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE

Scientific Journal

Issued: quarterly

Established in August of 2017

The journal is entered into CrossRef (USA)

**Indexed in the Index Copernicus International
Journals Master List (Poland)**

3(33), 2025

**Kiev
Penitentiary association of Ukraine
Scientific Institute of Public Law
2025**

BULLETIN OF THE PENITENTIARY

SCIENTIFIC JOURNAL

ASSOCIATION OF UKRAINE 2025/№ 3(33)

FOUNDERS: PUBLIC ORGANIZATION «PENITENTIARY ASSOCIATION OF UKRAINE» AND PRIVATE INSTITUTION «SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW». QUARTERLY PUBLISHED.

MEDIA IDENTIFIER IN THE REGISTER OF THE FIELD OF MEDIA ENTITIES: R30-06594 (DECISION NO 2214 OF THE NATIONAL COUNCIL OF TELEVISION AND RADIO BROADCASTING OF UKRAINE, PROTOCOL NO 23, DATED OCT. 23, 2025) THE PUBLICATION IS APPROVED BY THE ACADEMIC COUNCIL OF THE SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW ON OCTOBER 20, 2025, N17

THE SCIENTIFIC JOURNAL IS INCLUDED INTO THE **CATEGORY "B"** LIST OF THE SCIENTIFIC PROFESSIONAL EDITIONS IN THE SPHERE OF THE LEGAL DISCIPLINES ON THE BASIS OF THE ORDER NO 1643 OF THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE OF DECEMBER 28, 2019

Editorial Board

Ye. Barash, Doctor of Law, Prof., Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Member of the Board of the PO «Penitentiary Association of Ukraine» (**Head of the Editorial Board**)

A. Stepaniuk, Doctor of Law, Prof., Head of department of Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine (**Vice Head of the Editorial Board**).

V. Galunko, Doctor of Law, Prof., Director of the Scientific Institute of Public Law

D. Andrieev, Doctor of Law, Prof., Head of the Educational and Research Institute №3 of the National Academy of Internal Affairs

V. Batyrgareieva, Doctor of Law, Senior Researcher, Director of Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine

O. Bespalova, Doctor of Law, Prof., Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Chair of the Police Administrative Activities of the Kharkiv National University of Internal Affairs

O. Holovko, Doctor of Law, Prof., Honored Lawyer of Ukraine, Vice-President for Research and Education of V. N. Karazin Kharkiv National University

S. Denysiuk, Doctor of Law, Prof., Leading Researcher of the Scientific Institute of Public Law

O. Drozd, Doctor of Law, Associated Professor, Chief of the Unit of Doctoral Programme and Postgraduate Military Course of National Academy of Internal Affairs

Ye. Zozulia, Doctor of Law, Prof., Professor of the General Legal Disciplines Department of the Donetsk Law Institute of MIA of Ukraine

V. Kovalska, Doctor of Law, Senior Researcher, Leading Researcher of the Scientific Institute of Public Law

O. Kolb, Doctor of Law, Prof., Honored Lawyer of Ukraine, Member of the Board of the PO «Penitentiary Association of Ukraine»

O. Krykushenko, PhD, Honored Lawyer of Ukraine, Member of the Board of the PO «Penitentiary Association of Ukraine»

A. Muzyka, Doctor of Law, Prof., Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine

V. Rossikhin, Doctor of Law, Prof., Honored Worker of Education of Ukraine, Vice-Rector for Innovative Corporate Work and Administration of the Kharkiv National University of Radio Electronics

I. Yakovets, Doctor of Law, Senior Researcher, First Deputy Director of the State Institution «Centre of Probation»

O. Yarmysh, Doctor of Law, Prof., Corresponding Member of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine, Chief Researcher of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, Member of the PO «Penitentiary Association of Ukraine»

Foreign members of the editorial board

R. Guy, PhD, Prof., Chair Department of Criminal Justice, State University of New York at Oswego (USA)

G. Mikanadze PhD, Secretary General of the Parliament of Georgia, Associated Professor at Georgian National University SEU (Georgia)

P. Chomczynski, PhD, As. Prof., The Sociology of Organization and Management Department, University of Lodz (Poland)

M. Sztuka, Dr. Sc., Director of Department of social prevention and resocialization, Jagiellonian University (Poland)

M. Kalaman, PhD, As. Prof., of the Institute of Pedagogy of the High Linguistic School of Chénstohov (Poland)

M. Shykut, PhD, Nicolaus Copernicus University in Torun, professional curator in Leborg district court (Poland)

A. Hayrapetyan, PhD, Director Law Institute of the Ministry of Justice of the Republic of Armenia (Republic of Armenia)

Responsible for release: Candidate of legal sciences, Senior researcher **A. Holubov**.

ISSN 2523-4552

Key title: Visnik Penitenciarної asociaції Ukraïni (Print)

Abbreviated key title: Visn. Penit. i asoc. Ukr. (Print)

Parallel title: Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine

Address of Editorial Board:

2 A, H. Kirpy str. Kyiv, 03035,

tel. 067 174 92 01 E-mail:

visnyk_pa@ukr.net www.visnykpau.com

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.01

УДК 340.1

Гафич І. І.,

доктор філософії у галузі права,

асистент кафедри прав людини

та юридичної методології

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0001-7520-6538

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЛІ М'ЯКОГО ПРАВА В ЮРИДИЧНОМУ АНАЛІЗІ

У науковій статті здійснено ґрунтовне, міждисциплінарно орієнтоване дослідження феномена м'якого права (soft law) як складної, багатофункціональної та гетерогенної форми нормативного регулювання, що функціонує на межі юридичного, політичного та етичного дискурсів. Автор ставить за мету комплексно осмислити сутність м'якого права як особливої форми правового впливу, яка, незважаючи на відсутність формальної юридичної обов'язковості та санкційного механізму, дедалі активніше використовується у сфері міжнародного, європейського, екологічного, цифрового, біоетичного та корпоративного регулювання, а також у межах внутрішніх правопорядків, зокрема через посилення ролі тлумачення, судового правотворення та нормотворчості суб'єктів публічної адміністрації.

У роботі проаналізовано доктринальні підходи до дефініювання м'якого права, здійснено порівняльно-правовий огляд його проявів у різних правових системах, з'ясовано еволюцію його нормативної легітимації та визначено його основні функції – орієнтаційну, гармонізувальну, тлумачну, програмну, проміжну та компенсаційну. Акцентовано увагу на особливій ролі м'якого права в сучасному юридичному аналізі, зокрема як джерела аргументації при оцінці відповідності норм чинного законодавства динамічним соціальним очікуванням, політико-етичним стандартам та транснаціональним практикам.

Разом з тим, критично осмислено межі правового впливу м'якого права, його потенційну суперечність принципам правової визначеності, демократичної легітимності та системності правової системи. Обґрунтовано, що м'яке право, незважаючи на його зростаюче практичне значення, не може розглядатися як повноцінна галузь права з огляду на відсутність у нього стабільного предмета регулювання, усталеного методу, системи джерел та примусового механізму реалізації.

Автор робить висновок про необхідність розуміння м'якого права не як альтернативи позитивному праву, а як його функціонального доповнення в умовах правової глобалізації, нормативної багатовекторності та зростання ролі міжсекторального діалогу. У роботі наголошується на потребі чіткого доктринального розмежування м'якого права з іншими нефорсальними формами соціального регулювання, задля забезпечення правової визначеності, передбачуваності правозастосування та збереження засадничих ознак права як системи нормативно-юридичного порядку. Автор пропонує інтелектуально насичене й критично виважене бачення м'якого права як концептуально неоднозначного, але функціонально значущого елемента сучасної нормативної дійсності, що потребує подальшого доктринального осмислення та практико-орієнтованого розвитку.

Ключові слова: м'яке право, юридичний аналіз, право, юридичне письмо, норма права.

Постановка проблеми. У сучасній юриспруденції спостерігається виразна тенденція до розширення уявлення про природу нормативного регулювання, що зумовлено як глобалізаційними процесами, так і трансформацією традиційних джерел права. Одним із найцікавіших феноменів у цьому контексті є так зване «м'яке право» (*soft law*) – юридично необов'язкові норми, що, однак, здійснюють суттєвий вплив на формування, розвиток і функціонування правових систем як на національному, так і на наднаціональному та міжнародному рівнях. М'яке право становить собою специфічний сегмент нормативності, який не вкладається в класичну бінарну дихотомію «право – не право», і водночас не є суто політичною чи моральною категорією. Його проміжний, гібридний характер зумовлює теоретичні суперечки щодо правової природи таких актів, їхньої легітимності, ефективності, юрисдикційної значущості та епістемологічного статусу в рамках загальної теорії права.

З погляду традиційного нормативізму, м'яке право є «аномалією», оскільки воно не має юридичної

санкції, не підлягає безпосередньому примусовому виконанню, а отже, нібито не може кваліфікуватися як право в позитивістському розумінні. Проте реалії сучасного глобального правопорядку, передусім у сфері міжнародного публічного права, права навколишнього природного середовища, прав людини, цифрового регулювання та корпоративного управління, демонструють, що м'яке право дедалі частіше виконує функції, притаманні традиційному (жорсткому) праву: воно впорядковує соціальні відносини, встановлює стандарти належної поведінки, формує очікування правомірності, а іноді – навіть застосовується судами як допоміжне джерело тлумачення чи правової оцінки.

У цьому контексті постає необхідність переосмислення самого підходу до юридичного аналізу як процесу пізнання і осмислення правової реальності. Якщо раніше юридичний аналіз ґрунтувався переважно на вивченні офіційних джерел позитивного права, то нині він все частіше включає в себе дослідження нормативних утворень, які не мають статусу загальнообов'язкового, однак

відіграють ключову роль у формуванні правозастосовної практики, політики комплаєнсу, правових доктрин і навіть судової аргументації. Таким чином, м'яке право виступає не лише як об'єкт аналізу, але і як методологічний інструмент, який трансформує уявлення про джерельну базу права, критерії легітимності нормативних установлень, а також про співвідношення між правом, мораллю, політикою та етикою.

Актуальність дослідження м'якого права також зумовлена кризою нормативного формалізму, коли формальні юридичні джерела часто не встигають за швидкоплинною соціальною динамікою. У таких умовах м'яке право виконує функцію адаптивного, гнучкого регулятора, здатного заповнювати правові прогалини, формувати попередню регуляторну рамку або ж виконувати роль морально-ціннісного еталону, що орієнтує правозастосувача. Це особливо виразно простежується в сферах, що перебувають на стику права й етики, таких як біоетика, цифрова безпека, штучний інтелект, зміна клімату тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз доктринальних підходів до дефініювання м'якого права у різних правових системах (Бекстер Р., Чинкін К., Хілленберг Х., Шоу М., Буткевич В., Григоренко Є., Грималюк П., Гришина Н., Задорожній В., Коваль Д., Мицик В., Шалінська І. та ін.) дає можливість з'ясувати еволюцію його нормативної легітимності та визначити його основні функції. Узагальнення останніх досліджень і публікацій акцентує увагу на особливій ролі м'якого права в сучасному юридичному аналізі, що і обумовлює потребу подальшого док-

тринального осмислення та практико-орієнтованого розвитку цієї проблематики.

Постановка завдання. Мета статті полягає у всебічному дослідженні правової природи м'якого права, його доктринального осмислення, класифікаційної стратифікації, а також у висвітленні його ролі в юридичному аналізі як евристичного та практичного інструмента. Предметом дослідження є м'яке право в усій його множинності – як явище нормативного мислення, як регуляторна практика, а також як феномен, що трансформує методологію правової науки. Теоретичне і практичне значення роботи полягає у необхідності розширити уявлення про межі правового простору, визнати нові форми нормативної активності та сформулювати обґрунтовані критерії розмежування між правовими і позаправовими формами регуляції.

Виклад основного матеріалу: Термін «м'яке право» (англ. *soft law*) являє собою полісемантичну категорію, що не має усталеного легального визначення, натомість функціонує у правовій доктрині як умовне позначення сукупності нормативних актів та регуляторних утворень, що володіють зниженою або зміненою ступінню юридичної обов'язковості. Його наукова характеристика вимагає виходу за межі нормативістської парадигми й апеляції до інструментарію теорії правових форм, соціології права, правової аксіології, а також до інституціонального підходу до розуміння права.

Одним із найбільш прагматичних підходів є позиція В. В. Мицика, який розглядає акти м'якого права як сукупність норм, що мають рекомендаційний характер і виконують

функцію «передправа». Вони, на його думку, є інструментами формування нових правових конструкцій, що у майбутньому можуть бути трансформовані у норми позитивного права, зокрема через інкорпорацію до міжнародних договорів [1]. Цю думку поділяє і М. Н. Шоу, який зазначає, що м'яке право охоплює різноманітні документи, що не мають обов'язкової сили, – декларації, кодекси поведінки, угоди рекомендаційного змісту тощо [2].

На цю позицію відгукується й диференційований підхід К. Чинкін, яка пропонує поділити м'яке право на «правове» і «неправове». Під першим вона розуміє міжнародні договори зі слабкими зобов'язаннями, що не передбачають ефективних механізмів примусу. Друге охоплює такі акти, як резолюції, кодекси поведінки, заяви приватних осіб, які мають моральну або політичну вагу, проте не містять юридично обов'язкових норм. Водночас саме ці акти часто використовуються як базис для подальшого розвитку міжнародного правопорядку [3].

Інший підхід демонструє Хартмут Хілгенберг, який наполягає на тому, що м'яке право має власну юридичну природу, а не лише політичну або моральну. Він включає до цього кола міжнародні угоди, що не підпадають під дію Віденської конвенції 1969 року, але фактично впливають на поведінку суб'єктів міжнародного права, а також резолюції міжнародних організацій, які набувають загальнообов'язкового значення у силу політичної ваги інституції, що їх приймає [4].

Класичну систематизацію актів м'якого права запропонував Р. Р. Бекстер. До них він відносить: *pactum de*

contrahendo – положення договорів, що потребують деталізації у подальших угодах; норми, які не є самовиконуваними й потребують наступного узгодження для набуття юридичної сили; програмні положення міжнародних угод, що не створюють юридичних зобов'язань; а також декларації, резолюції, заключні акти – документи, які хоч і не є формально обов'язковими, проте можуть мати нормативний вплив через фактичне застосування [5].

Отже, в умовах відсутності усталеного розуміння категорії «м'яке право» спостерігається розмаїття доктринальних позицій – від його трактування як підготовчого етапу до формування норм позитивного права до сприйняття як повноцінного, хоч і специфічного, джерела міжнародного регулювання. Така дискусійність свідчить про те, що межа між правом, політикою та мораллю в міжнародному правопорядку залишається рухомою і контекстуальною [6].

З позицій нормативної теорії, будь-яка правова норма характеризується обов'язковістю, санкціонованістю та підкріпленням можливістю державного примусу. Однак у практиці правового регулювання дедалі частіше зустрічаються акти, що, не маючи формальних ознак джерела права, тим не менш породжують реальні нормативні наслідки. До таких актів належать, зокрема, декларації, кодекси поведінки, керівні принципи, резолюції, стандарти, рекомендації, які ухвалюються авторитетними суб'єктами – як-от міжнародними організаціями, професійними асоціаціями, органами саморегулювання, незалежними регуляторами тощо. Саме ця ситуація і

викликає феноменологічне запитання: чи існує право поза межами традиційної нормативності, і якщо так – яка його правова природа?

Розмежування між жорстким (hard) і м'яким (soft) правом слід здійснювати не за критерієм юридичної сили в класичному сенсі, а з урахуванням функціонального ефекту норми. Інакше кажучи, якщо певне нормативне утворення впливає на правову поведінку, трансформує правосвідомість, формує уявлення про правомірність чи очікування легітимної поведінки – воно виконує правову функцію, навіть у відсутності примусової санкції.

Досліджуючи ознаки такого феномену як м'яке право, то дослідники виділяють наступні ознаки: загальнообов'язковість, формальна визначеність, нормативність, а також законність, прозорість, ясність, легітимність та своєрідна підзвітність. До того ж, варто зазначити, що деякі вчені відносять м'яке право до галузі права, розглядаючи його з точки зору міжнародного права [7].

М'яке право, попри його зростаюче значення в правовій доктрині та практиці, не може вважатися галуззю права в традиційному розумінні цього терміну. Галузь права – це відносно самостійна сукупність юридичних норм, яка регулює певну сферу суспільних відносин, має внутрішню структурованість (інститути, принципи, норми), відзначається системністю, стабільністю й забезпечується державним примусом. Натомість м'яке право є формою нормативного впливу, яка не відповідає базовим критеріям галузі права ні з формально-юридичної, ні з функціонально-структурної позицій.

Варто зазначити, що м'яке право не має юридичної обов'язковості – його норми зазвичай не підкріплені санкцією, не гарантуються механізмом державного примусу та не підлягають прямому юрисдикційному захисту в разі їх недотримання. Відсутність обов'язковості як ключової ознаки позитивного права не дозволяє трактувати його як складову формально визначеної галузі.

До того ж, м'яке право не має власного предмета регулювання. Галузі права розмежовуються за предметом (сфера суспільних відносин, яку регулюють) і методом регулювання (імперативний, диспозитивний). М'яке право не охоплює певного об'єктивного кола суспільних відносин: його норми можуть стосуватися як міжнародного інвестування, так і біоетики, як цифрової безпеки, так і прав людини – отже, воно є трансгалузовим і допоміжним, а не самостійним правовим регулятором.

Також, м'яке право не має сталої системи внутрішньої структурованості, притаманної галузям права. У ньому відсутня кодифікація, системна ієрархія норм, усталена термінологічна база або стабільне джерельне ядро. Його прояви – це зазвичай разові або політично-консенсусні документи, декларації, керівні принципи, які змінюються в залежності від політичної волі суб'єктів чи від динаміки міжнародного діалогу.

Галузі права мають статус юридичних категорій, визнаних у позитивному праві, з чітко визначеними джерелами, процедурою прийняття та механізмами реалізації. М'яке право, навпаки, функціонує в межах доктрини, політики або звичаєвого праворозуміння, часто поза

межами позитивного права. Воно не визнається як джерело права в більшості національних правопорядків, що ще раз підтверджує його інституційну неповноцінність у порівнянні з галузями права.

Нарешті, м'яке право не може бути галуззю ще й тому, що його головна функція – не регулювання, а орієнтація, тлумачення та гармонізація. Це інструмент комунікації, стандартизації, рекомендаційної нормотворчості, який слугує містком між етикою, політикою і правом. Воно гнучке, адаптивне і здебільшого виконує роль правового «передполю» або «нормативної підготовки» для формування майбутніх норм жорсткого права.

Ми погоджуємося з думкою, що м'яке право – це міждисциплінарний, поліфункціональний інструмент нормативного впливу, але не автономна правова субсистема. Воно не задовольняє ключових критеріїв галузі права: не має обов'язковості, чітко окресленого предмета та методу регулювання, формалізованої системи джерел і власного механізму правореалізації. Його статус залишається доктринальним, а роль – допоміжною, орієнтовною, тлумачувальною, але не галузевою [7].

На сучасному етапі розвитку правової доктрини м'яке право репрезентується як гетерогенне явище, що включає в себе значну типологічну множинність форм. Залежно від критеріїв класифікації (сфера дії, суб'єкт ухвалення, мета, рівень формалізації) м'яке право може бути поділене на декілька основних категорій: міжнародне м'яке право – декларації, резолюції, рекомендації міжнародних організацій (ООН, ЮНЕСКО, СОТ, ОЕСР, Рада Європи), які не є

обов'язковими в силу міжнародного договору, однак часто використовуються державами при імплементації норм, тлумаченні зобов'язань або формуванні політики [8]; національне м'яке право – правові позиції центральних органів виконавчої влади, висновки конституційних судів, рекомендації омбудсмена, етичні кодекси державних службовців, інструкції регуляторів, які застосовуються у внутрішньому правопорядку; галузеве або корпоративне м'яке право – стандарти поведінки в бізнесі, професійні кодекси, політики ESG-комплаєнсу, внутрішні правила компаній та організацій. Кожна з вказаних категорій має свої особливості правового впливу та методи інтеграції до системи правового аналізу. У цьому сенсі важливо враховувати не лише формальну обов'язковість, але і фактичну нормативну авторитетність, яка забезпечується або високим рівнем легітимації суб'єкта, або консенсусом у професійному або міжнародному середовищі.

Юридичний аналіз традиційно зосереджувався на тлумаченні та систематизації норм позитивного права – законів, підзаконних актів, судових рішень, а також практики їх застосування. Втім, із появою м'якого права спектр нормативних джерел, що підлягають аналізу, значно розширився. Сучасний юрист, правознавець або суддя не може обмежитися вивченням суто обов'язкових норм – він змушений враховувати *рекомендаційні, орієнтовні, стратегічні та декларативні документи*, що формують контекст тлумачення та критерії правомірності [8].

У цьому контексті м'яке право виконує такі методологічні функції в юридичному аналізі:

– тлумачення права у світлі цінностей – використання принципів м'якого права для інтерпретації неясних або прогалини правових норм (прикладом є доктрина *evolutive interpretation* у практиці ЄСПЛ);

– оцінка комплаєнсу (compliance assessment) – використання стандартів ESG, антидискримінаційних норм, етичних кодексів для оцінки поведінки юридичних осіб або посадовців навіть за відсутності прямої норми порушення;

– аналіз ризиків правового регулювання – м'яке право допомагає прогнозувати напрями майбутньої формалізації та адаптувати політику до ймовірних юридичних змін;

– консолідація і гармонізація правових систем – у міжнародному праві м'яке право виступає у ролі транснаціонального клейкого елемента, що забезпечує уніфікацію правозастосування без нав'язування формального обов'язку.

Особливо яскраво функціональність м'якого права проявляється у таких сферах, як захист прав людини, охорона довкілля, біоетика, цифрова економіка та міжнародне інвестування. Наприклад, стандарти РГООН щодо бізнесу та прав людини (*UN Guiding Principles on Business and Human Rights*) [9] формально не є обов'язковими, проте визнаються в корпоративних звітах, судових рішеннях та політиках держав.

Критика феномена м'якого права є складною, багаторівневою й концептуально насиченою дискусією, що відображає глибинні суперечності між традиційним нормативізмом та сучасними тенденціями дифузії джерел правового регулювання. Основу критичного підходу до

м'якого права становлять аргументи, що ставлять під сумнів як його правову природу, так і його легітимність, ефективність та правову цінність у системі юридичного аналізу.

Перш за все, критики наголошують на відсутності юридичної обов'язковості як ключової характеристики, що дискваліфікує м'яке право як «право» в повному сенсі цього поняття. У межах нормативістської парадигми, зокрема в дусі теорій Ганса Кельзена або Герберта Харта [10], право розглядається як система норм, що мають внутрішню логічну зв'язність, підпорядковуються нормі вищого рівня (*Grundnorm*) і забезпечуються санкційним механізмом. М'яке право, в якому відсутні примус, чітке суб'єктне підпорядкування й офіційна юрисдикція, сприймається як феномен, що лише імітує правову нормативність, підриваючи саму ідею формалізованого й передбачуваного правового порядку.

По-друге, вказується на доктринальну невизначеність та розмитість поняття м'якого права. Наукова і правозастосовна література оперує ним без єдиного усталеного розуміння або дефініції, внаслідок чого виникає плутанина між м'яким правом, морально-етичними нормами, політичними деклараціями, управлінськими документами та галузевими стандартами. Така ситуація сприяє девальвації поняття права як явища, що вимагає точності, обґрунтованості та чіткої онтологічної структури. Деякі дослідники, зокрема представники формалістичних і позитивістських шкіл, вбачають у визнанні м'якого права небезпечний крок у напрямі юридичного реля-

тивізму та розмиття меж між правом, політикою й публіцистикою.

Також існують критичні застереження щодо демократичної легітимності суб'єктів м'якого права. Часто акти м'якого права ухвалюються технократичними або наднаціональними структурами – міжнародними організаціями, агентствами, професійними об'єднаннями, комісіями – які не наділені безпосереднім мандатом виборців або не підконтрольні публічним інституціям. У цьому зв'язку виникає проблема «дефіциту легітимності» (*legitimacy deficit*): чи можуть такі акти впливати на поведінку громадян або держав, якщо вони не походять від органів із належною демократичною легітимацією? Відповідь на це запитання критики дають негативну: м'яке право ризикує стати засобом нелегітимного нормативного тиску, прихованого або неформального нав'язування стандартів без участі у формальних механізмах деліберації та ухвалення рішень.

Окремим об'єктом критичного аналізу є інструменталізація м'якого права з боку держав або корпорацій, які можуть використовувати його як зручний інструмент уникнення юридичної відповідальності або розмивання нормативних зобов'язань. Наприклад, у сфері міжнародного інвестування або екологічного права компанії часто апелюють до м'яких стандартів корпоративної соціальної відповідальності (CSR), не будучи при цьому пов'язаними жодними санкційними механізмами. У цьому сенсі м'яке право постає як симулякр права, тобто як зовнішньо нормативне, але по суті – стратегічно нейтральне утворення, яке дає

ілюзію зобов'язань, не породжуючи реальних юридичних наслідків.

Крім того, важливим зауваженням є відсутність стабільності та правової тяглості в актах м'якого права. Їх поява часто зумовлена політичними компромісами, змінами міжнародної кон'юнктури або прагненням ухвалити хоча б якусь форму нормативного тексту там, де неможливо досягти юридично зобов'язального договору. Таким чином, м'яке право – це часто не результат правової еволюції, а похідне від політичного дефіциту, інструмент тимчасового регулювання, що не володіє ні силою, ні стабільністю, ні системністю, властивими «справжньому» праву.

Не менш суттєвим є і рецептивний ризик у правозастосуванні. Включення м'якого права у правову аргументацію (зокрема в судовій практиці) може створити небажані прецеденти, що суперечать конституційно встановленим джерелам права, порушують принцип поділу влади та підривають авторитет позитивного закону. Судова практика, яка оперує м'якими стандартами, потенційно відкриває поле для активізму, правотворення «через тлумачення», а отже – для розширення дискреції судової влади поза межами, встановленими законом.

Узагальнюючи вищезазначене, слід констатувати, що критика м'якого права ґрунтується на доктринальному, концептуальному й інституційному несприйнятті гнучких і необов'язкових форм правового впливу як повноцінного елементу правової системи. Попри те, що м'яке право виконує низку важливих функцій – зокрема у сфері гармонізації, комплаєнсу та норматив-

ної адаптації, – його легітимність, ефективність і навіть правова природа залишаються предметом фундаментального сумніву. Таким чином, м'яке право постає не як автономний правовий інструмент, а як контрверсійне явище на межі права, політики й етики – неоднозначне, динамічне, але вкрай уразливе до критичних зауваг у контексті класичних правових уявлень.

Висновки. У підсумковому концептуальному узагальненні здійсненого дослідження слід констатувати, що феномен м'якого права репрезентує собою складну, поліструктурну й аксіологічно насичену категорію, що не піддається однозначній редукції до жодної з традиційних форм правової дії в межах позитивістської парадигми. М'яке право не є галуззю права в класичному розумінні, оскільки позбавлене усталених системоутворювальних ознак – насамперед імперативності, примусовості, юрисдикційної санкціонованості та структурної завершеності. Водночас його інтенсивна нормативна присутність у практиках міжнародного регулювання, стандартизації, корпоративного управління, екологічного права, цифрової політики та прав людини вимагає належного теоретико-методологічного осмислення з урахуванням трансформацій сучасної юридичної дійсності, що характеризується постпозитивістською дифузією джерел, полісуб'єктністю правотворчості та еволюцією критеріїв легітимності норм.

Проаналізовані дискурсивні підходи дозволяють стверджувати, що м'яке право функціонує як *suī generis* форма нормативного впливу,

що виконує ряд суттєвих компенсаторних, гармонізувальних і преюдиціальних функцій, зокрема в умовах правового плюралізму, деформалізації регуляторного простору та зростання ролі етично-політичного компонента у правовому аргументуванні. Його цінність полягає не в юридичній імперативності, а в нормативному орієнтуванні, в забезпеченні гнучкої адаптації права до нових суспільних викликів і регуляторних прогалин. Проте використання м'якого права як інструмента юридичного аналізу вимагає надзвичайної методологічної обережності, адже надмірна рецепція нефорсальних норм у судовій та адміністративній практиці здатна розмити фундаментальні ознаки правової системи – передбачуваність, стабільність, юридичну визначеність і суб'єктну відповідальність.

У цьому зв'язку м'яке право слід інтерпретувати не як девіацію правової доктрини, а як маркер її еволюційної пластичності в умовах глобалізаційних трансформацій. Його застосування доцільне лише за умови чіткого методологічного розмежування з політичними деклараціями, етичними приписами та неюридичними стандартами поведінки. Таким чином, м'яке право виступає феноменом міжпарадигмального характеру, що поєднує правову прагматику з нормативною гнучкістю, водночас загострюючи питання про оновлення критеріїв джерельної легітимності та субстанційної цінності права як інструмента публічного порядку та інституційної раціональності.

Список використаних джерел

1. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожний В. В. Міжнародне право : основи теорії. К. : Либідь, 2002. 608 с.
2. Shaw M. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 1288 p.
3. Chinkin C. The Challenge of Soft Law: Development and Change in International Law. *International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 38. 1989. P.50 –66.
4. Hillgenberg H. A Fresh Look At Soft Law. *European Journal of International Law*. 1999. Vol.10. №. 3. P. 499–515.
5. Baxter R. International Law in "Her Infinite Variety". *The International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 29. № 4. 1980. P. 549–566.
6. Шалінська І. В. Акти "м'якого права" та міжнародний правопорядок. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. Вип. 6-2 (1). С. 55–57.
7. Гришина Н., Григоренко Є. Поняття та ознаки «м'якого права»: загальнотеоретичний контекст. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 2. С. 28–30. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/4>
8. Грималюк П. Загальний аналіз актів «м'якого права» («soft law») у праві Європейського Союзу. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Випуск 3 (6). С. 340–348.
9. Guiding Principles on Business and Human Rights : Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/publications/guidingprinciplesbusinesshr_en.pdf. (дата звернення: 22.08.2025).
10. Коваль Д. Міжнародно-правові ідеї Ганса Кельзена та сучасні політико-правові процеси в Україні. *Філософія права і загальна теорія права*. 2014. № 1-2. С. 471–476.

Hafych Ivan, PhD in Law, Research Assistant of Department of Human Rights and Legal Methodology of Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0001-7520-6538

Some Questions Concerning the Role of Soft Law in Legal Analysis

This scientific article presents a thorough, interdisciplinary study of the phenomenon of soft law as a complex, multifunctional and heterogeneous form of regulatory regulation that operates on the border of legal, political and ethical discourses. The author aims to comprehensively understand the essence of soft law as a special form of legal influence, which, despite the lack of formal legal obligation and sanction mechanism, is increasingly used in the field of international, European, environmental, digital, bioethical and corporate regulation, as well as within domestic legal orders, in particular through the strengthening of the role of interpretation, judicial lawmaking and norm-making of public administration entities.

The paper analyzes doctrinal approaches to defining soft law, conducts a comparative legal review of its manifestations in different legal systems, clarifies the evolution of its normative legitimation, and identifies its main functions – orientational, harmonizing, interpretative, programmatic, intermediate, and compensatory. The special role of soft law in modern legal analysis is emphasized, in particular as a source of argumentation in assessing the compliance of current legislation

with dynamic social expectations, political and ethical standards, and transnational practices.

At the same time, the limits of the legal influence of soft law, its potential contradiction with the principles of legal certainty, democratic legitimacy, and the systematic nature of the legal system are critically analyzed. It is argued that soft law, despite its growing practical importance, cannot be considered a full-fledged branch of law due to the lack of a stable subject of regulation, an established method, a system of sources, and a coercive mechanism for implementation.

The author concludes that it is necessary to understand soft law not as an alternative to positive law, but as its functional complement in the conditions of legal globalization, normative multi-vectority and the growth of the role of intersectoral dialogue. The work emphasizes the need for a clear doctrinal distinction between soft law and other non-coercive forms of social regulation, in order to ensure legal certainty, predictability of law enforcement and preservation of the fundamental features of law as a system of normative and legal order. The author offers an intellectually rich and critically balanced vision of soft law as a conceptually ambiguous, but functionally significant element of modern normative reality, which requires further doctrinal understanding and practice-oriented development.

Keywords: *soft law, legal analysis, law, legal writing, norm of law.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.02
УДК 43.9:[343.37+343.55](477)"197"

Ярмиш О. Н.,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
завідувач Навчально-наукової
лабораторії дослідження проблем
забезпечення прав осіб, які
постраждали від війни Дніпровського
державного університету внутрішніх
справ, заслужений юрист України
ORCID:0000-0002-4811-4520

Греченко В. А.,
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Науково-дослідної лабораторії
з проблем правозастосування і
міжнародної співпраці Навчально-
наукового інституту №5 Харківського
національного університету
внутрішніх справ, заслужений
працівник освіти України.
ORCID: 0000-0002-6046-017

СТАН ПРАВОПОРЯДКУ НА ПРОВІДНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР НА ПОЧАТКУ 1970-х РОКІВ

У статті аналізуються основні аспекти, пов'язані з станом правопорушень на низці провідних підприємств УРСР. Керівництво відділу внутрішніх справ, яке опікувалося цими заводами, рапортувало у вищі інстанції, що у 1972 р. кількість правопорушень, порівняно з 1971 р. дещо зменшилася. Основними видами злочинів були: розкрадання державного майна різними способами – шляхом присвоєння, крадіжки, шахрайства; розтрата в результаті зловживання службовим становищем, дрібні розкрадання державного майна, крадіжки особистого майна громадян, хуліганство. Керівництво органів внутрішніх справ уважало, що основними причинами широкого поширення розкрадання державного майна були недоліки в обліку і контролі за правильним зберіганням і витратами товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів. Проте автори вважають, що необхідно також враховувати соціальні причини злочинності в СРСР, які ігнорувалися тодішньою радянською юридичною наукою. Серед злочинів, учинених працівниками вказаних підприємств, були також зґвалтування, розбій та грабунки. Як свідчать документи, найбільша кількість злочинів мала місце на Східному гірничо-

збагачувальному комбінаті . та Південному машинобудівному заводу. У статті відзначається зростання в цей час числа алкоголіків та випадків пияцтва, вчинення злочинів у стані алкогольного сп'яніння. Але самі працівники відділу змушені були констатувати неефективність своєї роботи у цьому напрямі.

Ключові слова: Україна, 1970-ті роки, стан правопорядку, промислові підприємства, міліція.

Постановка проблеми. Правопорушення на підприємствах різного профілю завжди мали і мають негативне значення. Але особливої шкоди завдають розкрадання та зловживання службовим становищем у секторі оборонної промисловості, оскільки це напряму пов'язано із загрозою національній безпеці України. Від результативності протидії порушенням законності у цій сфері залежать якість та обсяги матеріального забезпечення, амуніції, обладнання, зброї та боєприпасів, які отримують військовослужбовці. Особливо гостро питання раціонального та позбавленого корупційної складової використання державних ресурсів у сфері оборони постало після повномасштабного вторгнення російської армії на територію України 24 лютого 2022 року і початку Війни за Незалежність України. Найбільшою проблемою в контексті боротьби зі злочинністю є людський чинник, який різними способами намагається або сприяти, або самим взяти участь в розкраданнях. На початок 2020 р. в різних правоохоронних органах розслідувалося майже 600 кримінальних проваджень щодо зловживань колишніх співробітників "Укроборонпрому" і підприємств, що входили до його складу [1]. Це вказує на гостру актуальність та небезпеку даної проблеми, яка має свої корені і в минулому, у попередні роки історії республіки радянської доби. Досвід про-

тидії цьому явищу, зокрема в 1970-ті рр. має певне теоретичне та практичне значення і сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вказана проблема в даному формулюванні ніколи раніше в історико-правничій науці не досліджувалася. Але деякі історичні аспекти знайшли своє висвітлення в статті В. А. Греченка і С. С. Бандурки [2], в теоретичному аспекті – в статтях С. С. Сироватки [3], Я. О. Татаркевича [4], О. І. Цивінського [5].

Наукова новизна дослідження. Подана стаття є першою у вітчизняній історико-правничій літературі науковою розробкою питання про правопорушення на провідних промислових підприємствах Української РСР на початку 1970-х рр. Грунтуючись на системному вивченні цієї наукової проблеми, автори вперше дослідили найтипівіші випадки розкрадань державного майна на вказаних підприємствах, зловживань службовим становищем та інші вияви злочинності, вчинені працівниками даних підприємств, як на цих об'єктах, так і поза ними. Доповнено матеріали про передумови та причини розкрадань на підприємствах, визначено їхній соціальний аспект.

Постановка завдання. Основною метою дослідження було виявлення основних проявів правопорушень на провідних підприємствах важкої промисловості Української РСР на початку 1970-х рр. Ця мета

конкретизується у таких завданнях: виявити причини розкрадань державного майна на вказаних підприємствах; проаналізувати основні прояви розкрадань державного майна на вказаних підприємствах; узагальнити дані щодо кількості зареєстрованих злочинів та притягнутих до відповідальності за їхнє скоєння громадян; проаналізувати, як відбувалася боротьба з пияцтвом на цих підприємствах, які були її результати.

Виклад основного матеріалу.

Основним джерелом, на яке спиралися автори у своєму дослідженні, була лише недавно розсекречена доповідна записка заступника начальника відділу внутрішніх справ № 35 МВС СРСР І. Бондаря завідувачу відділом важкої промисловості ЦК КП України Я. К. Руденку від 29 січня 1973 року, яка зберігається в Центральному державному архіві громадських об'єднань та українців (ЦДАГОУ, Ф.1.Оп.25.Спр.885.Арк.219-236).

У вказаній доповідній відзначається, що на території об'єктів (так у документі позначаються підприємства цієї галузі промисловості, які курирував вище згаданий відділ внутрішніх справ № 35) у 1972 році було вчинено всіх видів злочинів -186, що на 15,5% менше, ніж у 1971 році. Кількість злочинів, які реєструються по лінії карного розшуку, знизилась на 22,7%, а їхнє розкриття склало 98,5%. Зареєстровані злочини за видами були такими: розкрадання державного майна шляхом присвоєння, розтрати, зловживання службовим становищем – 32, розкрадання державного майна шляхом крадіжки – 36, розкрадання державного майна шляхом шахрайства – 6, дрібні розкрадання державного майна - 23, крадіжки особистого майна громадян – 20, хуліганст-

во – 8, інших видів правопорушень – 61 [6, арк. 222]. Таким чином, 52,2% злочинів складала розкрадання державного майна. Основними причинами і умовами широкого поширення розкрадання державного майна, як уважав автор доповідної записки, були недоліки в обліку і контролі за правильним зберіганням і витратами товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів.

Так, у вересні 1972 року в Дніпропетровській філії науково-дослідного інституту технології машинобудування співробітниками відділу внутрішніх справ № 35 МВС УРСР була викрита група розкрадачів на чолі з головним бухгалтером Латишевою М. Г. та її заступницею Щербаковою А. К., які шляхом укладання безтоварних рахунків фактур здійснили розкрадання на суму більше 2000 рублів.

При проведенні подальших оперативних заходів в Дніпропетровській філії НДІТМ в жовтні 1972 року – січні 1973 року там була викрита нова група розкрадачів, у яку входили Лавицький А. Ф. – начальник відділу постачання, заарештований у жовтні 1972 року; Баранов Г. М. – начальник лабораторії № 64, заарештований у січні 1973 року; Неровня І. В. – начальник 15 лабораторії, заарештована у січні 1973 року, та інші [6, арк. 223]. Ця група, за попередніми даними, в період з 1969 по 1972 рік вчинила розкрадання на суму більше 29000 рублів.

У ДФННІ ТМ була створена «ювілейна комісія» за головуванням директора філії Смірнова А. С., який шляхом безготівкового розрахунку в магазинах міськкультури закупляв приймачі, телевізори, фотоапарати, кінокамери і розподіляв їх між учас-

никами розкрадання і ювілярами. У бухгалтерії ця комісія звітувала як за придбані радіотовари і складала фіктивні накладні про їхнє списання на виробництво. Так, в 1970 році в магазині № 7 міськкультури за трьома рахунками на суму 3500 рублів було отримано і розподілено між учасниками розкрадання наступне: Лавецькому А. Ф. – приймач “Меридіан”; Баранову Г. М. – приймач “Меридіан” і кінокамеру “Кварц – 5; Неровні І. В. – приймачі “Юпітер”, “Меридіан” і фотоапарат “Сокіл”; Бондаровичу – доценту лабораторії № 15 – приймачі “Океан”, “Юпітер” і фотоапарат “Сокіл”; Картавцеву і Сізіх – співробітникам лабораторії – приймач “Меридіан” і кінокамеру “Кварц-2” [6, арк. 224]. Для списання розкраденого були оформлені фіктивні вимоги –

Барановим на 1000 рублів, Неровнею – на 800 рублів і начальником 51 лабораторії Черних – на 1700 рублів. При обшуку у Лавецького А. Ф. були вилучені набуті і розкрадені таким шляхом телевізори “Електрон 2”, “Юність”, приймачі “Меридіан”, електропрогравач “Акорд”. Під час проведення слідства у справі директор філії Смірнов А. С. у своєму кабінеті збирав учасників розкрадання на наради, під час яких інструктував, які давати покази: не визнавати розкрадання, не видавати інших, відповідати лише за себе, показувати, що розкрадали товари не для себе особисто, а для вищих керівників підприємств та організацій [6, арк. 225]. Як видно, директор філії був достатньо “підкованим” у питаннях розслідування злочинів.

Таблиця 1

Кількість зареєстрованих злочинів за об'єктами [6, арк.226].

№ з/п	Назва підприємства	1971 р.	1972 р.
1	Київський завод “Арсенал”	7	6
2	Київський машинобудівний завод імені Артема	8	5
3	Київський завод “Комуніст”	13	4
4	Київський радіозавод	15	19
5	Київський завод автоматики імені Петровського	5	7
6	Південний машинобудівний завод	38	30
7	КБ “Південне”	6	3
8	Павлоградський хімзавод	11	12
9	Павлоградський механічний завод	3	4
10	Східний гірничо-збагачувальний комбінат	41	28
11	Харківський завод “Електроприлад”	4	9
12	Харківський завод електроапаратури	13	4

13	Харківський завод “Комунар”	9	10
14	Харківський приладобудівний завод імені Шевченка	10	13

Як бачимо, найбільша кількість зареєстрованих злочинів мала місце на Східному гірничо-збагачувальному комбінаті та Південному машинобудівному заводі. За вчинені злочини на вказаних об'єктах в 1972 році було притягнуто до відповідальності 256 осіб, в тому числі 107 осіб або 41,8% службовців, 33 або 12,9% – членів КПРС, 37 або 14,5% – членів ВЛКСМ.

Наприклад, Хлопенко В. С. – член КПРС, заступник начальника ділянки шахти “Нова” 26 квітня 1972 року в побуткомбінаті шахти з кишень верхньої одежі скоїв крадіжку грошей, був засуджений до двох років позбавлення волі. Панюжев Н.М. – бригадир вантажників бази ОМТС РУ – 2 Східного гірничо-збагачувального комбінату в липні-серпні 1972 року спільно з начальником перевалочної бази Смутком вписували в дорожні листи водіїв рейси на перевезення цегли, які фактично не здійснювались. У результаті цього підприємству було нанесено шкоди на суму 2399 рублів. Блінов Б.Я. – член КПРС, начальник СМУ – 5 РУ-2 і Чаков В. І. – член КПРС, головний інженер СМУ-5 РУ-2 в 1972 році окремим робітникам вписували преміальні, а після цього від премійованих отримували частину грошей і витрачали їх на особисті потреби. Шугало І. А. – член КПРС, майстер моторного цеху Східного гірничо-збагачувального комбінату в 1968-70 роках списував нові запасні частини ніби на ремонт дви-

гунів, а в дійсності розкрадав їх, за що був засуджений на три роки позбавлення особи умовно. Арш А. М. – член КПРС, начальник ОТК заводу “Електрон” і Михайлевич С. Б. – член КПРС, начальник цеху №52 цього ж заводу з метою підвищення показників виконання плану за червень 1972 року документально оформили здачу зайвих 52 слюсарних верстатів, у результаті чого план реалізації готової продукції збільшувався на суму 2178 рублів [6, арк. 227].

Результатом поганого обліку і незадовільної збереженості матеріальних цінностей, особливо у сфері виробництва, була широка поширеність дрібних розкрадань державного майна. В 1972 році працівниками охорони за вчинення дрібних розкрадань було затримано 1281 особу, в яких було вилучено вкраденого на суму 5986 рублів. Найбільша кількість затриманих за дрібні розкрадання була: на Київському заводі “Комуніст” – 278 осіб, Київському радіозаводі – 250 осіб, Київському заводі “Арсенал” – 192 особи, Київському машинобудівному заводі імені Артема – 118 осіб. Крім того, працівниками підприємств за територією цих об'єктів у 1972 році було вчинено 228 кримінальних злочинів, в тому числі вбивств – 3, зґвалтувань – 8, розбійних нападів і грабунків – 14, крадіжок державної власності і особистого майна громадян – 52, хуліганств – 67, інших видів злочинів 84 [6, арк. 228-229].

Таблиця 2

Кількість злочинів, вчинених особами, які працювали на підприємствах
[6, арк. 229].

№ з/п	Назва підприємства	1971 р.	1972 р.
1	Київський завод “Арсенал”	18	29
2	Київський машинобудівний завод імені Артема	21	13
3	Київський завод “Комуніст”	20	18
4	Київський радіозавод	6	22
5	Київський завод автоматики імені Петровського	19	10
6	Південний машинобудівний завод	41	44
7	Павлоградський хімзавод	3	9
8	Павлоградський механічний завод	1	4
9	Східний гірничо-збагачувальний комбінат	48	26
10	Харківський завод “Електроприлад”	8	4
11	Харківський завод електроапаратури	1	4
12	Харківський завод “Комунар”	8	9
13	Харківський приладобудівний завод імені Шевченка	4	5

Знову в сумнівних лідерах бачимо Східний гірничо-збагачувальний комбінат та Південний машинобудівний завод.

Так, 29 вересня слюсар Східного гірничо-збагачувального комбінату Одноуров В. Х. і Парасунько В. А. вчинили розбійний напад, за що були засуджені. В грудні 1972 року слюсар Київського заводу автоматики імені Петровського Марущак В. В. вчинив пограбування. 25 квітня 1972 року слюсар Київського машинобудівного заводу імені Артема Зайченко в групі з іншими вчинив згвалтування неповнолітньої. 15 серпня

1972 року фрезерувальник цього ж заводу Шашкін В. І. здійснив замах на вбивство, за що був засуджений до 10 років позбавлення волі. 6 вересня 1972 року слюсар ПМЗ Бухтований Г. Ю. вчинив квартирну крадіжку, був заарештований. 26 жовтня 1972 року слюсар ПМЗ Штундер Н. С. вчинив квартирну крадіжку, був заарештований. Білуха Д. Ф. – технік СКБ заводу “Комунар”, знаходячись в нетверезому стані, вчинив крадіжку 200 кг проса, за що був притягнутий до кримінальної відповідальності. Бондарев Ю. Я. – інженер-відділу № 27 Харківського заво-

ду електроапаратури, перебуваючи в нетверезому стані, вчинив хуліганські дії, за що був засуджений. Зуб А. І. – майстер цеху №22 заводу “Комунар” у себе дома вчинив хуліганські дії, за що був засуджений [6, арк. 230].

Територіальними органами внутрішніх справ за здійснення дрібної спекуляції в 1972 році була при-

тягнута до адміністративної відповідальності 91 особа, в тому числі лише з Південного машинобудівного заводу було притягнуто 48 осіб. Крім того, 1768 осіб були притягнуті до адміністративної відповідальності за порушення громадського порядку і 823 особи - за дрібне хуліганство.

Таблиця 3

Кількість притягнутих до адміністративної відповідальності за порушення громадського порядку і дрібне хуліганство на підприємствах у 1972 р. [6, арк. 231]

№ з/п	Назва підприємства	за порушення громадського порядку	за дрібне хуліганство
1	Київський завод “Арсенал”	169	55
2	Київський машинобудівний завод імені Артема	166	68
3	Київський завод “Комуніст”	114	60
4	Київський радіозавод	191	69
5	Східний гірничо-збагачувальний комбінат	106	42
6	Південний машинобудівний завод	360	244
7	Харківський завод “Електроприлад”	63	14
8	Харківський завод електроапаратури	59	12
9	Харківський завод “Комунар”	103	20
10	Харківський приладобудівний завод імені Шевченка	116	34

Як бачимо, знову «лідирує» Південний машинобудівний завод. Зокрема, за порушення громадського порядку і дрібне хуліганство були притягнуті до адміністративної відповідальності: старший інженер ПМЗ Струнов, старший диспетчер ПМЗ Алексєєв, майстер Харківського

заводу “Електроприлад” Сомова, інженер КБ електроприборобудування Новосєлов, старший інженер Харківського приладобудівного заводу імені Шевченка Носик, старший інженер цього ж заводу Міщенко, майстер цього ж заводу Дураков.

У другому півріччі 1972 року головна увага була приділена профілактиці пияцтва у зв'язку з виходом Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 22 червня 1972 року "Про заходи по посиленню боротьби проти пияцтва і алкоголізму" [7, ст. 221]. На цю тему співробітниками відділу внутрішніх справ було прочитано 116 лекцій і проведено 128 бесід, опубліковано 22 статті в багатотиражних газетах. На об'єктах обслуговування було виявлено 723 алкоголіка, щодо яких, спільно з ор-

ганами охорони здоров'я, вживалися заходи медичного профілактичного характеру, але, незважаючи на вжиті заходи, все більша кількість працівників підприємств потрапляла в медвитверезники [6, арк. 232].

Квінтесенція ситуації з пияцтвом та алкоголізмом саме у цьому гіркому висновку: заходи проводяться, але явище вислизає з-під контролю, кількість пияків та алкоголіків зростає. Про цю проблему ми вже писали в одній із своїх статей [8, с. 69-86].

Таблиця 4

Кількість осіб, що працюють на підприємствах, які потрапили у медвитверезники у 1971-1972 рр.[6, арк. 233].

№ з/п	Назва підприємства	1971 р.	1972 р.
1	Київський завод "Арсенал"	196	152
2	Київський машинобудівний завод імені Артема	154	133
3	Київський завод "Комуніст"	136	88
4	Київський радіозавод	62	123
5	Південний машинобудівний завод	483	322
6	Павлоградський хімзавод	94	117
7	Павлоградський механічний завод	29	38
8	Східний гірничо-збагачувальний комбінат	483	397
9	Харківський завод "Електроприлад"	12	15
10	Харківський завод електроапаратури	11	20
11	Харківський завод "Комунар"	34	44
12	Харківський приладобудівний завод імені Шевченка	31	53
	Всього	1725	1502

У документі вказано, що всього за 1972 р. було доставлено у медви-

твирезники 1771 особа, але, можливо, маються на увазі й інші заводи

цього профілю, але, судячи з цієї таблиці, за нашими підрахунками, – 1502.

Серед доставлених у медвितверезники: з Київського заводу “Арсенал” – інженери Вотчищев, Гуров, Петров; з Харківського заводу електроапаратури- інженер Усачов, з Харківського заводу імені Шевченка – майстер Пешков [6, арк. 233].

У 1972 році на території вище вказаних об’єктів за розпивання спиртних напоїв у цехах та відділах і появу на роботі в нетверезому стані було затримано 87 осіб.

У цьому документі, як тоді було прийнято, окремо виділяються матеріали про правопорушення серед членів комуністичної партії. Слід відзначити, що вони й тут вели перед, принаймні, не відставали від пересічних громадян. За вчинення злочинів поза територією обслуговуваних об’єктів було притягнуто до кримінальної відповідальності 10 членів КПРС. 54 члени партії були притягнуті до адміністративної відповідальності за порушення громадського порядку, 19 членів КПРС були притягнуті за дрібне хуліганство, 72 члени КПРС були доставлені в медвितверезники. Найбільша кількість членів КПРС, які вчинили різні злочини і правопорушення, припадала на наступні об’єкти: Східний гірничо-збагачувальний комбінат - 33, Київський завод “Арсенал”- 28, Київський завод “Комуніст” – 22, Київський радіозавод – 17, Південний машинобудівний завод – 17, Київський машинобудівний завод імені Артема – 14, Харківський приладобудівний завод імені Шевченка – 11, Павлоградський хімзавод – 10 [6, арк. 234].

На основі аналізів про злочинність на вказаних об’єктах, а також

злочинах і правопорушеннях, вчинених працівниками цих об’єктів поза територією, відділом №35 і підлеглими підрозділами періодично направлялась інформація в партійні органи, керівникам підприємств, які вказувалися вище, партійним, комсомольським комітетам. У 1972 році було направлено 173 таких інформації, крім того, було внесено 53 подання і спрямовано колективам підприємств 45 матеріалів кримінальних справ. Щодо припинення причин і умов, які сприяли вчиненню злочинів, направлені даним відділом інформації і пропозиції розглядалися керівниками підприємств, обговорювались на партійно-господарських, комсомольських активах, де приймалися відповідні рішення з усунення виявлених недоліків. Комітети комсомолу і працівники внутрішніх справ відповідно до розроблених спільних планів профілактичних заходів з роботи серед молоді намагалися спрямувати зусилля цієї вікової категорії на підвищення продуктивності праці, ефективності виробництва і підтримці відповідного громадського порядку на своєму підприємстві. Співробітники відділу внутрішніх справ № 35 і підпорядкованих відділу органів в 1972 році 727 разів виступили на зборах трудящих з доповідями, лекціями і повідомленнями з питань зміцнення громадського порядку і усунення правопорушень, в тому числі 31 раз на партійних зборах і партійно-господарських активах і 41 раз в пресі і по радіо. Такими лекціями, бесідами, виступами було охоплено більше 45 000 трудящих [6, арк. 219-220].

Досить вагомі цифри, які відповідали загальній лінії ідеологічної

роботи, яка проводилася фактично усіма органами радянської влади і майже у всіх випадках, пов'язаних з реалізацією основних напрямів її політики.

Чимала робота була проведена щодо роз'яснення адміністративно-правової відповідальності у боротьбі з пияцтвом і алкоголізмом. З цією метою, після виходу указу Президії Верховної Ради УРСР від 22.06. 1972 року, його текст був розмножений і поширений на підприємствах, які обслуговуються. Для залучення громадськості до боротьби з пияцтвом були проведені наради з секретарями первинних партійних і цехових профспілкових організацій об'єктів, які обслуговуються. В 1972 році на цих об'єктах проводилися заходи щодо виявлення і усунення причин і умов, які сприяли вчиненню таких злочинів і правопорушень як розкрадання державного і громадського майна, крадіжки особистої власності громадян, безгосподарність і недбале ставлення до збереження державних матеріальних цінностей, розкрадання грошових коштів, розкрадання наркотичних засобів, виготовлення холодної і вогнепальної зброї. виготовлення і збут фальшивих грошей, обважування і обмірювання покупців у системі торгівельних підприємств і громадського харчування. Проведені заходи були спрямовані на посилення боротьби з дрібними розкраданнями. До проведення цих заходів залучалися громадські організації, спільно з якими було проведено 36 рейдів з перевірки правильності оформлення документів при вивезенні матеріальних цінностей через контрольно-пропускні пункти. Було проведено 147 індивідуальних пе-

ревірок зберігання матеріальних цінностей в складських приміщеннях і коморах, на ділянках незавершеного виробництва. За результатами перевірок керівникам підприємств було спрямовано 61 подання з конкретними пропозиціями з усунення виявлених недоліків в обліку, зберіганні і витраті матеріалів, комплектуючих виробів, предметів широкого вжитку. З метою своєчасного поширення листів, заяв і скарг трудящих і прийняття за ними правильних негайних рішень, прийом громадян працівниками внутрішніх справ відбувався безпосередньо на підприємствах які обслуговуються [6, арк. 221].

Проведені заходи щодо перевірки роботи граверних майстерень, фотолабораторій, де було обладнання, сировина, матеріали і розмножувальна поліграфічна апаратура, а також проведені перевірки умов зберігання і витрат вибухових і сильнодіючих речовин, проведена профілактична робота щодо цих заходів і пред'явлення підвищених вимог до особового складу, сприяло покращенню оперативної службової діяльності спеціальних органів внутрішніх справ, зміцненню зв'язків з громадськими організаціями, що позитивно вплинуло на покращення боротьби з злочинністю і правопорушеннями на об'єктах, які обслуговуються.

З метою координації заходів щодо боротьби з злочинністю в 1972 році регулярно проводились спільні наради з працівниками прокуратури і суду, на яких аналізувались недоліки, що мали місце в роботі і планувалися заходи щодо їх усунення. Проводилася значна виховна робота з особовим складом

відділу з метою підвищення оперативної майстерності співробітників відділу внутрішніх справ, планувалися і проводилися заняття за темами, які мали найбільше практичне значення. В результаті проведеної роботи, у 1972 році у відділі не було допущено жодного випадку порушення партійної та службової дисципліни, а також законності.

В подальшому працівники відділу планували зосередити свої зусилля над вирішенням таких завдань:

- активізація боротьби проти пияцтва і алкоголізму;
- удосконалення індивідуальної профілактичної роботи з особами, які раніше були судимими, дострокове звільненими і умовно засудженими;
- активізація роботи з попередження хуліганських проявів;
- посилення боротьби злочинністю серед неповнолітніх, покращення роботи з попередження і розкриття крадіжок державного, громадського і особистого майна;
- посилення боротьби з розкраданням державного і суспільного майна, яке здійснюється шляхом присвоєння, розтрата і зловживання службовим становищем на промислових підприємствах, торговельних організаціях і у сфері громадського харчування;
- удосконалення форм і методів профілактики правопорушень і зміцнення зв'язків з громадськістю;
- підвищення професійної майстерності, покращення політико-виховної роботи серед співробітників відділу, зміцнення виконавчої дисципліни і законності [6, арк.235-236].

Слід відзначити, що намічені заходи не мали конкретики, а, в основ-

ному, зводилися до гасел: “удосконалити”, “посилити”, “підвищити”, що було характерним для радянських часів. А як “удосконалити” і посилити”, які нові форми і методи профілактики правопорушень і зміцнення зв'язків з громадськістю застосовувати? На це відповіді не було дано.

Висновки. Викладений матеріал показує, що працівниками вказаних підприємств, як середньої ланки, так і рядовими, було вчинено чимало правопорушень, як на самих підприємствах, так і поза ними. Керівництво відділу внутрішніх справ, яке опікувалося цими заводами, рапортувало у вищі інстанції, що у 1972 р. кількість правопорушень, порівняно з 1971 р. дещо зменшилася. Зокрема, кількість злочинів, які реєструвалися по лінії карного розшуку, знизилась майже на чверть, а їхнє розкриття склало 98,5% - цифра, яка викликає певну недовіру. Основними видами злочинів були: розкрадання державного майна шляхом присвоєння, розтрата, зловживання службовим становищем, розкрадання державного майна шляхом крадіжки, розкрадання державного майна шляхом шахрайства, дрібні розкрадання державного майна, крадіжки особистого майна громадян, хуліганство. Більше половини усіх злочинів (52,2%) складали розкрадання державного майна. Керівництво вище вказаного відділу внутрішніх справ уважало, що основними причинами і умовами широкого поширення розкрадання державного майна були недоліки в обліку і контролі за правильним зберіганням і витратами товарно-матеріальних цінностей і грошових коштів. До цього слід додати, що вибору способів розкрадання були

властиві певні закономірності, пов'язані з впливом таких обставин, як ставлення певних категорій осіб до ввіреного їм майна, види і особливості цього майна. Не враховані тут також соціальні причини злочинності в СРСР, які ігнорувалися радянською юридичною наукою. Мова йде про явища та процеси в тогочасному радянському суспільстві, які породжували злочини, зокрема: соціальна нерівність, бідність, алкоголізм, недостатній рівень загальної культури, а також недоліки в діяльності держави та правоохоронних органів. Ці фактори створювали умови, за яких люди були схильні порушувати суспільні норми, обираючи індивідуальні інтереси на шкоду суспільству. Серед злочинів, учинених працівниками вказаних підприємств, були також зґвалтування, розбій та грабунки. Як свідчать документи, найбільша кількість злочинів мала місце на Східному гірничо-збагачувальному комбінаті та Південному машинобудівному заводі. Звертає на себе увагу

зростання в цей час числа алкоголіків та випадків пияцтва, вчинення злочинів у стані алкогольного сп'яніння. І це, незважаючи на прийняття вище згаданого указу Президії Верховної Ради УРСР "Про заходи по посиленню боротьби проти пияцтва і алкоголізму" від 22 червня 1972 р., після якого ця робота мала активізуватися. Але самі працівники відділу змушені були констатувати неефективність своєї роботи у цьому напрямі і таке визнання було рідкістю у доповідних записках радянської доби, в яких домінував мотив: "Грім перемоги, лунай!" Для поліпшення ситуації з правопорушеннями на вказаних підприємствах владними органами та відповідним відділенням внутрішніх справ проводилася значна за кількісними показниками робота, але результати її були не дуже вражаючими. Подальші заходи щодо активізації даної роботи, розроблені вказаним відділом, не мали конкретики і, в результаті, сумнівні перспективи.

Список використаних джерел

1. Правоохоронці розслідують майже 600 кримінальних проваджень щодо зловживань в "Укроборонпромі". *Інтерфакс-Україна*. 2020.02.03.
2. Греченко В. А., Бандурка С.С. Протидія злочинності в Україні у середині 1960-х років: досвід, уроки. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31. № 4. С. 86–100.
3. Сироватка С. С. Окремі аспекти соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинені у співучасті. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 4. 2020. С. 197–203. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.4.34>
4. Татаркевич Я. О. Форми викрадення чужого майна за Кримінальним законодавством України: історія на сучасний стан проблеми. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: ПРАВО*. 2017. Вип. 43. Т.3. С. 196–205.
5. Цивільський О. І. Основні проблеми визначення предмета привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем.

Право і суспільство. № 5. 2022. С. 229–236. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.34>

6. Центральний державний архів громадських об'єднань та українці (ЦДА-ГОУ). Ф.1. Оп. 25. Спр. 885. Арк. 219-236.

7. Про заходи по посиленню боротьби проти пияцтва і алкоголізму: указ Президії Верховної Ради Української РСР від 22 червня 1972 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1972. № 26. Ст. 221.

8. Ярмиш О. Н., Греченко В. А. Боротьба з пияцтвом без перспективи стати переможцями (Правові та організаційні аспекти протидії пияцтву в УРСР у 1960-ті рр.). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т.33.№2. С. 69–86. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-2-69>

References

1. Law enforcement officers are investigating almost 600 criminal cases regarding abuses at Ukroboronprom. Interfax-Ukraine.2020.02.03

2. Grechenko V. A., Bandurka S. S. Combating crime in Ukraine in the mid-1960s: experience, lessons. Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2024. Vol. 31. No. 4. P. 86-100.

3. Syrovatka S.S. Certain aspects of the social conditionality of criminal liability for misappropriation, embezzlement of property or its seizure by abuse of official position, committed with complicity. Scientific Bulletin of Public and Private Law. Issue 4. 2020. pp. 197–203. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.4.34>

4. Tatarkevych Ya.O. Forms of theft of other people's property under the Criminal Law of Ukraine: history and the current state of the problem. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: LAW.2017. Issue 43. Vol. 3. P.196-205.

5. Tsyvinsky O. I. The main problems of determining the subject of appropriation, embezzlement of property or its seizure by abuse of official position. Law and Society. No. 5. 2022. Pp. 229–236. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.34>

6. Central State Archive of Public Associations and Ukrainian Studies (TSAGOU). Ф.1. Оп.25. Спр.885. Арк.219-236.

7. On measures to strengthen the fight against drunkenness and alcoholism: decree of the Presidium of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR of June 22, 1972. Bulletin of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR. 1972. No. 26. Art. 221.

8. Yarmysh O.N., Grechenko V.A. Fighting drunkenness without the prospect of becoming winners (Legal and organizational aspects of combating drunkenness in the Ukrainian SSR in the 1960s). Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2025. Vol. 33. No. 2. P. 69-86. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-2-69>

Yarmysh Oleksandr, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Head of the Educational and Scientific Laboratory for research into the problems of ensuring the rights of persons who suffered from the war, Dnipro State University of Internal Affairs, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-4811-4520

Grechenko Volodymyr, Doctor of Historical Sciences, Professor, Honored Education Worker of Ukraine, Leading Researcher of the Research Laboratory on Law Enforcement and International Cooperation of the Educational and Scientific Institute No. 5 of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-6046-0178

The State of Law and Order at the Leading Industrial Enterprises of the Ukrainian SSR in the EARLY 1970s

The article analyzes the main aspects related to the state of offenses at a number of leading enterprises of the Ukrainian SSR. The leadership of the internal affairs department, which was in charge of these factories, reported to higher authorities that in 1972 the number of offenses had somewhat decreased compared to 1971. The main types of crimes were: embezzlement of state property in various ways - through embezzlement, theft, fraud; embezzlement as a result of abuse of official position, petty embezzlement of state property, theft of personal property of citizens, hooliganism. The leadership of the internal affairs department, which was in charge of these factories, reported to higher authorities that in 1972 the number of offenses had decreased somewhat compared to 1971. The main types of crimes were: embezzlement of state property in various ways - through appropriation, theft, fraud; embezzlement as a result of abuse of official position, petty embezzlement of state property, theft of personal property of citizens, hooliganism. The leadership of the internal affairs bodies believed that the main reasons for the widespread theft of state property were shortcomings in accounting and control over the correct storage and expenditure of goods and material values and money. It is also necessary to take into account the social causes of crime in the USSR, which were ignored by the then Soviet legal science. Among the crimes committed by employees of the above-mentioned enterprises were also rape, robbery and looting. According to documents, the largest number of crimes took place at the Eastern Mining and Processing Plant and the Southern Machine-Building Plant. The article notes an increase in the number of alcoholics and cases of drunkenness, and the commission of crimes under the influence of alcohol at this time. But the department employees themselves were forced to admit the ineffectiveness of their work in this area.

Keywords: Ukraine, 1970s, law and order situation, industrial enterprises, police.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.03
УДК 346.93:341.636

Біда К. М.,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного, трудового та
економічного права Академії праці,
соціальних відносин і туризму

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ЮРИСДИКЦІЇ ТА ВИЗНАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ АВТОНОМІЇ АРБІТРАЖНИХ СУДІВ

Стаття комплексно аналізує юрисдикційні виклики міжнародного комерційного арбітражу в Україні в умовах євроінтеграції та воєнного стану. На підставі доктринального, порівняльно-правового та кейс-аналізу і даних інституційних звітів ICAC розкрито ключові проблеми: розмитість меж між державною та арбітражною юрисдикцією; звужувальне тлумачення арбітражної угоди й публічного порядку під час визнання й виконання рішень; непослідовне застосування доктрини Kompetenz-Kompetenz. Встановлено, що, попри функціональну стійкість інституцій (Міжнародного комерційного арбітражу), надмірний судовий контроль підриває інституційну автономію арбітражу та передбачуваність для інвесторів.

Обґрунтовано пропозиції з удосконалення законодавства й практики: нормативно закріпити пріоритет арбітражу у вирішенні питань власної компетенції та відтермінувати судовий перегляд дійсності арбітражної угоди до рішення по суті; розширити арбітрабельність (зокрема на спори щодо цифрових активів); кодифікувати правила міжнародного й внутрішнього арбітражу в єдиний акт; поглибити цифровізацію процедур і підсилити кадрову експертизу інституцій.

Зроблено висновок, що синхронізація з Нью-Йоркською конвенцією 1958 року та Типовим законом ЮНСІТРАЛ, разом із зваженим судовим контролем, є передумовою реальної інституційної автономії арбітражних судів і підвищення довіри до арбітражу в Україні.

Ключові слова: міжнародний комерційний арбітраж; юрисдикція; арбітрабельність; інституційна автономія; арбітражна угода; доктрина Kompetenz-Kompetenz; Нью-Йоркська конвенція 1958 року; Типовий закон ЮНСІТРАЛ; ICAC при ТПП України; визнання та виконання арбітражних рішень; воєнний стан; євроінтеграція.

Постановка проблеми. У контексті глобалізації та інтенсифікації міжнародної торгівлі роль міжнародного комерційного арбітражу як

альтернативного способу вирішення транскордонних спорів невинно зростає. Україна, що послідовно інтегрується до правового простору Європейського Союзу та гармонізує національне законодавство зі світовими стандартами, має забезпечити ефективне функціонування арбітражних механізмів – насамперед через юрисдикційну визначеність і визнання інституційної автономії арбітражних інституцій.

На практиці система міжнародного комерційного арбітражу в Україні стикається з низкою багатовимірних викликів. По-перше, лишається нечіткою межа між компетенцією державних судів і арбітражів (особливо у справах із публічним інтересом, банкрутством, участю державних підприємств). По-друге, у правозастосуванні трапляються труднощі із реалізацією автономії арбітражної угоди, коли національні суди надмірно втручаються у провадження або фактично ставлять під сумнів повноваження арбітражу розглядати спір.

Умови воєнного стану та масштабної трансформації судової системи підсилюють ризики використання арбітражу як інструмента обходу державної юрисдикції чи просування сумнівних комерційних інтересів. Це породжує сумніви в легітимності окремих арбітражних інституцій і знижує довіру до рішень, ухвалених поза державною юрисдикцією.

Особливо гостро постає питання визнання та виконання арбітражних рішень, у тому числі іноземних. Хоча Україна є учасницею Нью-Йоркської конвенції 1958 року, національні суди інколи демонструють надмірно формальний або звужувальний підхід до перевірки

дійсності арбітражної угоди, складу трибуналу чи відповідності публічному порядку. У підсумку формально легітимні й виважені рішення можуть залишатися без виконання, що підриває сутність арбітражу як ефективного механізму вирішення спорів.

У процесі зближення з європейськими стандартами – зокрема в частині цифровізації правосуддя, оновлення процесуальних кодексів і реформування судової системи – Україна має виробити цілісну й стабільну політику в сфері міжнародного комерційного арбітражу, поєднавши захист юрисдикційного суверенітету з підтримкою інституційної автономії арбітражів і збалансованим судовим контролем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська та міжнародна доктрина приділяють значну увагу питанням арбітрабельності, автономії арбітражної угоди та межах судового контролю. Зокрема, дослідження арбітрабельності й природи комерційного арбітражу подає К. Спиридонова; співвідношення компетенції арбітражу та державних судів її семантичні рівні аналізує Г. Цірат; системний підхід до визначення компетенції як обсягу правомочностей інституції пропонує Ю. Притика; нормативно-інституційні засади юрисдикції висвітлює О. Волощук. Поряд із доктриною важливими є офіційні звіти та статистика Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України.

Постановка завдання. Метою дослідження є всебічно проаналізувати актуальні проблеми юрисдикції міжнародного комерційного арбітражу в Україні та визначити умови,

за яких забезпечується визнання й реалізація інституційної автономії арбітражних судів у контексті української правової системи з урахуванням міжнародних стандартів арбітражного провадження.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний комерційний арбітраж є однією з найпоширеніших форм альтернативного вирішення спорів у сфері приватноправових відносин із транскордонним елементом. Він відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного, нейтрального й компетентного механізму врегулювання спорів, що виникають між суб'єктами господарювання різних юрисдикцій, зокрема у зв'язку з міжнародною торгівлею, інвестиціями, фінансами, будівництвом, транспортуванням тощо.

Як зазначає К. Спиридонова, міжнародний комерційний арбітраж виступає формою альтернативного вирішення комерційних спорів, які виникають між приватними суб'єктами, та щодо яких сторони мають право укласти арбітражну угоду, передавши їх на розгляд не державному суду, а спеціалізованій арбітражній установі [1, с. 23].

Правову основу становить Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» (надалі – Закон) від 24.02.1994 р. (на базі Типового закону ЮНСІТРАЛ) і міжнародні договори, насамперед Нью-Йоркська конвенція 1958 року про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень. Важливе місце посідають і норми національного процесуального законодавства щодо виконання арбітражних рішень і меж судового втручання [2].

Частина 1 статті 2 Закону вживає термін «комерційний» у широ-

кому значенні – охоплюючи як договірні, так і недоговірні правовідносини торговельної природи (постачання, послуги, дистрибуція, агентування, факторинг, лізинг, інжиніринг, будівництво, консалтинг, ліцензії, інвестиції, фінанси, облігації, банківські та страхові послуги, концесії, тощо, а також перевезення вантажів і пасажирів усіма видами транспорту) [2]. Під «арбітражем» розуміють як *ad hoc*, так і провадження в постійно діючій інституції – зокрема в Міжнародному комерційному арбітражному суді (ICAC) чи Морській арбітражній комісії при Торгово-промисловій палаті України.

Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України – одна з провідних арбітражних інституцій Центральної та Східної Європи, що працює за міжнародно визнаними стандартами й користується довірою бізнесу більш як із 50 країн щороку. З моменту заснування розглянуто понад 11 000 справ; середньорічно – 300–600 проваджень [3].

Попри повномасштабну агресію РФ та виклики воєнного часу, у 2023 році Міжнародний комерційний арбітражний суд продемонстрував стійкість: прийнято 584 справи (на 56,6% більше, ніж у 2022 р. – 373; майже вдвічі більше, ніж у 2021 р. – 298), причому 93,4% розглянуто в межах шести місяців – що відповідає кращим практикам [4]. До новацій 2024–2028 рр. належать оновлений Рекомендаційний список арбітрів (115 фахівців із 38 країн, понад 60% – іноземні), можливість відбору за спеціалізацією/мовою/громадянством і посилення експертизи в інвестиційних, будівельних та ІТ-спорах [4]. Це підкреслює інституційну ав-

тономію, функціональну стійкість і адаптивність арбітражу.

Відповідно до статті 1 Закону, сторони можуть передати на розгляд міжнародного комерційного арбітражу спори з договірних та інших цивільно-правових відносин у сфері ЗЕД за наявності іноземного елемента – зокрема, якщо місцезнаходження підприємства однієї зі сторін знаходиться за межами України [2]. Арбітражній юрисдикції також підлягають спори між підприємствами з іноземними інвестиціями, міжнародними об'єднаннями/організаціями, створеними в Україні, – як між собою, так і з іншими суб'єктами українського права; сюди ж належать спори між адміністратором випуску облігацій (в інтересах власників) та емітентом/гарантами за участі підприємств з іноземними інвестиціями [2].

Отже, до арбітражу може передаватися широкий спектр зовнішньоекономічних відносин: купівля-продаж (поставка), роботи/послуги, агентування й посередництво, оренда/лізинг, перевезення, інжиніринг, ліцензування, інвестиції, страхування, кредитно-розрахункові операції, обмін НТ-продукцією тощо.

Окреме місце посідає Морська арбітражна комісія при Торгово-промисловій палаті України – постійно діючий третейський суд із універсальною компетенцією в торговельному мореплаванні щодо спорів за участі як іноземних суб'єктів, так і резидентів України.

Морська арбітражна (надалі – МАК) комісія при Торгово-промисловій палаті України розглядає спори, що виникають із договірних та інших цивільно-правових відносин у сфері торговельного мореплавання, незалежно від правового

статусу сторін (українські чи іноземні суб'єкти, або лише українські/лише іноземні). Зокрема, до юрисдикції МАК належать спори щодо: (1) фрахтування суден, морського перевезення вантажів і перевезень у змішаному сполученні «ріка-море»; (2) морського буксирування суден та інших плаваючих засобів; (3) морського страхування та перестрахування; (4) купівлі-продажу, застави й ремонту морських суден та інших плавзасобів; (5) лоцманської й льодової проводки, агентського та іншого обслуговування морських суден, а також суден внутрішнього плавання, якщо відповідні операції пов'язані з плаванням морськими шляхами; (6) використання суден для наукових досліджень, видобутку корисних копалин, гідротехнічних та інших робіт; (7) рятування морських суден або рятування в морських водах суднами внутрішнього плавання; (8) піднімання затонулих у морі суден та іншого майна; (9) зіткнення морських суден, зіткнення морського судна із судном внутрішнього плавання у морських водах, а також завдання шкоди портовим спорудам, засобам навігаційної обстановки та іншим об'єктам; (10) пошкодження рибальських сіток та інших знарядь лову й інше заподіяння шкоди під час здійснення морського рибного промислу [5, с. 139].

Попри організаційну ефективність Міжнародного комерційного арбітражного суду, у національній практиці зберігаються виклики інституційної автономії:

– надмірне втручання державних судів у компетенцію арбітражу (визнання недійсними арбітражних угод, звуження арбітрабельності, формалізм при визнанні/виконанні рішень);

– нечіткі межі взаємодії між державною юрисдикцією та автономією арбітражу, що створює ризик підризу принципу Kompetenz-Kompetenz;

– воєнний контекст, який збільшує навантаження на суди й ускладнює доступ до правосуддя, водночас підвищуючи цінність арбітражу як гнучкого механізму – за умови реального гарантування його незалежності й процесуальних запобіжників проти надмірного судового контролю.

Проблематика можливого розширення компетенції Міжнародного комерційного арбітражного суду як постійно діючої арбітражної інституції в Україні активно дискутується в науковій літературі. Зокрема, К. Спиридонова обґрунтовує доцільність поширення арбітражної юрисдикції на: спори між учасниками та юридичною особою щодо права власності на внесене до статутного капіталу майно, повернення вартості частки в статутному капіталі та оскарження рішень органів управління; питання впливу процедур банкрутства на арбітражні провадження, розпочаті до відкриття такої процедури; спори, що виникають при укладанні, зміні, розірванні й виконанні правочинів із предметом у вигляді нерухомого майна; а також надання сторонам договорів, укладених за результатами публічних закупівель, можливості самостійно визначати міжнародний арбітраж як спосіб вирішення спорів [6, с. 162–165].

Цю позицію варто підтримати, адже вона узгоджується з проєвропейським вектором розвитку національного законодавства та розширює роль несудових механізмів цивільної юстиції, зокрема міжнародного

комерційного арбітражу. Обраний Україною курс на гармонізацію з правом ЄС вимагає від законодавця не лише вивчення провідних європейських тенденцій у сфері арбітражу, а й зваженої оцінки потреби у внесенні відповідних змін до українського законодавства.

Поняття «компетенції» має багатовимірний характер. За Г. Ціратом, у вузькому значенні йдеться про уповноваженість арбітражу вирішити певне процесуальне/матеріально-правове питання в межах уже відкритого спору; у широкому – про право конкретного складу трибуналу, сформованого на підставі арбітражної угоди, здійснювати розгляд спору загалом з огляду на арбітрабельність і волю сторін [7, с. 179–180]. О. Волощук визначає компетенцію як сукупність повноважень, закріплених у міжнародних актах і національному праві, що дозволяють арбітражу розглядати спори ЗЕД за наявності дійсної арбітражної угоди [8, с. 118]. Ю. Притика пропонує розуміти компетенцію як обсяг правомочностей інституції (права й обов'язки) щодо спорів, переданих на її вирішення за волевиявленням сторін [9, с. 37].

Інакше кажучи, компетенція міжнародного комерційного арбітражу – це сукупність його повноважень як на вирішення спору по суті, так і на процесуальне ведення провадження, що гарантує дотримання справедливої процедури. Водночас окреслення змісту цієї компетенції та порядку встановлення чи спростування її наявності має суттєве теоретичне й практичне значення.

Ключовим елементом є доктрина Kompetenz-Kompetenz (ст. 16 Типового закону ЮНСІТРАЛ; підхід

Нью-Йоркської конвенції), за якою саме арбітражний суд першим вирішує питання власної юрисдикції, включно з дійсністю/чинністю/ефективністю арбітражної угоди. Український законодавець відобразив цей принцип у ч. 1 ст. 16 Закону «Про міжнародний комерційний арбітраж»: трибунал уповноважений вирішувати заперечення щодо своєї компетенції, а арбітражна угода презюмується автономною від основного договору, що унеможливорює її автоматичне «падіння» разом із недійсністю основного зобов'язання [2].

Водночас у практиці національних судів трапляються випадки фактичного нівелювання Kompetenz-Kompetenz – коли суди першими оцінюють дійсність арбітражної угоди до розгляду цього питання самим трибуналом. Такий підхід розходиться з усталеними європейськими стандартами (Франція, Швейцарія, Німеччина), де пріоритет надається арбітражу при вирішенні питань його компетенції [10].

Висновки. Міжнародний комерційний арбітраж – один із найефективніших механізмів вирішення транскордонних комерційних спорів: гнучкий, конфіденційний, професійний. Його дієвість – передумова правової визначеності у сфері міжнародної торгівлі та інвестицій.

Каменем спотикання в Україні лишаються епізоди надмірного судо-

вого втручання в автономію арбітражу (оспорювання угод, звуження арбітрабельності, формалізм при визнанні/виконанні рішень). Це підриває довіру бізнесу та суперечить волі сторін.

Встановлено, що автономія арбітражу спирається на волю сторін і доктрину Kompetenz-Kompetenz. Її послідовна реалізація в українській практиці – ключова умова ефективної й незалежної арбітражної системи.

Україні доцільно: по-перше, чітко окреслити в процесуальному законодавстві межі судового втручання, закріпивши пріоритет арбітражу у вирішенні питань власної компетенції та відтермінувавши судовий перегляд дійсності арбітражної угоди до рішення по суті; по-друге, розширити арбітрабельність у Законі «Про міжнародний комерційний арбітраж», додавши новітні сфери (цифрові активи, інтелектуальна власність, державно-приватне партнерство); по-третє, кодифікувати арбітражне провадження в єдиний акт для міжнародного й внутрішнього арбітражу; по-четверте, посилити інституційну спроможність Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України через оновлення списків арбітрів, цифровізацію процедур і розвиток спеціалізацій (інвестиції, будівництво, IT), що вже демонструє позитивний ефект.

Список використаних джерел

1. Спиридонова К. С. Арбітрабельність спорів в міжнародному комерційному арбітражі. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії. Спец. 081 – право. Галузь знань 08 – право. Київ, 2024. 199 с.
2. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24 лютого 1994 р. № 4002-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12#Text> (дата звернення: 10.07.2025).

3. Міжнародний комерційний арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті України (ICAC). URL: <https://icac.org.ua/> (дата звернення: 10.07.2025).
4. Інформація про діяльність ICAC при ТПП України за 2023 рік. URL: https://icac.org.ua/wp-content/uploads/report_ukr_2023_sajt.pdf (дата звернення: 10.07.2025).
5. Кройтор В. Юрисдикція міжнародного комерційного арбітражного суду як самостійної постійно діючої арбітражної установи (третейського суду) в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 138–141.
6. Спиридонова К. Арбітрабельність спорів: питання теорії та практики. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 156–164. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v4.2022.20>
7. Міжнародний комерційний арбітраж : навч. посіб. / Г. А. Цірат. К. : Алерта, 2019. 410 с.
8. Волощук О. Т., Гетманцев М. О.. Арбітраж АД НОС : поняття та специфічні риси. *Юридична Україна*. 2019. № 1-2. С. 60–68.
9. Притика Ю. Д. Деякі аспекти поняття міжнародного комерційного арбітражу і його застосування. *Право України*. 2019. № 11. С. 36–39.
10. Міжнародні арбітражні угоди та компетенція компетенцій: Порівняльна перспектива між США та Францією. *Міжнародні арбітражні ресурси*. URL: <https://www.international-arbitration-attorney.com/uk/international-arbitration-agreements-and-kompetenz-kompetenz-a-comparative-perspective-between-usa-and-france/> (дата звернення: 16.07.2025).

Bida Kateryna, *Candidate of Law, Associate Professor of the Department of Civil, Labor and Economic Law of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*

International Commercial Arbitration in Ukraine: Problems of Jurisdiction and Recognition of Institutional Autonomy of Arbitration Courts

The article provides a comprehensive analysis of the jurisdictional challenges of international commercial arbitration in Ukraine amid European integration and martial law. Drawing on doctrinal, comparative-legal and case analyses, as well as ICAC institutional reports, it identifies key issues: blurred boundaries between state and arbitral jurisdiction; restrictive interpretations of arbitration agreements and public policy at the recognition and enforcement stage; and inconsistent application of the Kompetenz-Kompetenz doctrine. It is shown that, despite the functional resilience of institutions (ICAC/MAC), excessive judicial control undermines the institutional autonomy of arbitration and legal predictability for investors. The paper substantiates proposals to improve legislation and practice: to enshrine the priority of arbitration in deciding its own jurisdiction and defer judicial review of an arbitration agreement's validity until an award on the merits; to broaden arbitrability (including disputes over digital assets); to codify rules for international and domestic arbitration in a single act; and to deepen procedural digitalisation and strengthen institutional expertise. It concludes that alignment with the 1958 New York Convention and the UNCITRAL Model Law, coupled with calibrated judicial oversight, is a prerequisite for genuine institutional autonomy of arbitral tribunals and enhanced confidence in arbitration in Ukraine.

Keywords: *international commercial arbitration; jurisdiction; arbitrability; institutional autonomy; arbitration agreement; doctrine of Kompetenz-Kompetenz; 1958 New York Convention; UNCITRAL Model Law; ICAC at the Ukrainian Chamber of Commerce and Industry; recognition and enforcement of arbitral awards; martial law; European integration.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.04
УДК 347.919.6(477)

*Лопаносова Н. П.,
аспірантка кафедри галузевого права
та загальноправових дисциплін
Інституту права та суспільних
відносин ЗВО «Відкритий міжнародний
університет розвитку людини
«Україна»
ORCID: 0009-0009-1611-9333*

ПРИМИРЮВАЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВИДИ

Стаття присвячена концептуальним основам примирювальних процедур в господарському судочинстві України. Доведено, що Господарський процесуальний кодекс України містить норми, які вказують на те, що в господарському судочинстві застосовуються різні види примирювальних процедур. Встановлено, що примирювальні процедури при вирішенні спорів у господарському судочинстві – це закріплені в Господарському процесуальному кодексі України правила, на підставі яких сторони спору добровільно, на засадах рівності та конфіденційності під контролем суду чи в позасудовому порядку мають право врегулювати господарський спір, оформивши та узаконивши свої домовленості в порядку та в спосіб, визначений цим Кодексом чи законом. У статті підтримується висновки вітчизняних вчених про те, що примирювальні процедури (примирення сторін) в юриспруденції доцільно поділяти на дві групи: примирення сторін в судовому процесі (судові процедури) та примирення сторін в позасудовому процесі (позасудові процедури, альтернативні форми вирішення спорів). У статті пропонується доповнити види примирювальних процедур в господарському судочинстві, які передбачені в Господарському процесуальному кодексі України, новою нормою про «примирення сторін», в основу якої покласти заяву про примирення сторін, яка затверджується ухвалою суду. Ця стаття є внеском у наукову дискусію щодо доцільності використання в юриспруденції терміну «цивільстичний процес».

Ключові слова: примирювальні процедури, примирення сторін, мирова угода, медіація, суд, судовий захист, позасудовий захист, захист прав, господарський процес, цивільстичний процес.

Постановка проблеми. Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) [1] використовує лише двічі правові конструкції такі, як «сторони можуть

примиритися» (ст. 46) та «суд сприяє примиренню сторін» (ст. 196), в яких ключовим терміном є «примирення». Аналогічні правові конструкції містяться і в ст. 49 та ст. 211 Цивіль-

ного процесуального кодексу України [2]. На відміну від ЦПК України, ЦПК України, Закону України «Про медіацію» Кодекс адміністративного судочинства України містить спеціальні норми щодо процедури примирення сторін, а саме, ст. ст. 190 та 191 цього Кодексу [3]. На нашу думку, примирювальні процедури, які закріплені в цивілістичному процесі, наприклад, в господарському та цивільному процесах, на сьогодні потребують додаткових наукових досліджень з метою їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема примирювальних процедур у галузевому законодавстві не є новою для юриспруденції. Так, В. І. Теремецький у співавторстві з іншими вченими започаткували цикл наукових праць, присвячених дослідженню зарубіжного та українського досвіду розвитку і становлення інституту медіації в адміністративно-правових спорах [4], житлових спорах [5] та патентних спорах, що виникають у сфері охорони здоров'я [6], а також в нотаріальній діяльності [7].

Я. С. Ярош звернув увагу на проблематику ефективності застосування примирювальних процедур у господарському судочинстві України [8], О. О. Кармаза здійснила науково-практичний аналіз медіації та переговорів як видів примирювальних процедур в цивільному процесі [9], І. В. Давидова дослідила правову природу та особливості медіації та мирової угоди [10], місце врегулювання спору за участю судді в системі способів вирішення спорів було предметом дослідження А. В. Яновичкої, В. О. Мельник [11]. Водночас за сучасних умов розвитку суспіль-

них відносин, у зв'язку із дією в Україні правового режиму воєнного стану, з метою забезпечення громадянам та юридичним особам захисту їх прав та свобод, потребують додаткового дослідження види примирювальних процедур в господарському судочинстві України.

Постановка завдання. Метою статті є науково-практичний аналіз примирювальних процедур в господарському судочинстві України, виділення їх видів та ознак. Також ця стаття є внеском у наукову дискусію щодо доцільності використання в юриспруденції терміну «цивілістичний процес» [12].

Виклад основного матеріалу. У правозастосовній практиці часом виникають спірні правові питання, пов'язані зі складними правовими нормами, правилами та процедурами. Насамперед йдеться про правовідносини, які стосуються галузей, що потребують спеціальних знань (наприклад податкове чи земельне право), або різні спірні питання, які вимагають аналізу і ретельного вивчення й узагальнення судової практики [13, с. 156].

Як вже зазначалося, ГПК України не містить окремої статті щодо інституту примирення сторін. Разом з тим, наприклад, в ст. 190 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що сторони можуть повністю або частково врегулювати спір на підставі взаємних поступок. Примирення сторін може стосуватися лише прав та обов'язків сторін. Сторони можуть примиритися на умовах, які виходять за межі предмета спору, якщо такі умови примирення не порушують прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Умови прими-

рення не можуть суперечити закону або виходити за межі компетенції суб'єкта владних повноважень. За клопотанням сторін суд зупиняє провадження у справі на час, необхідний їм для примирення. Умови примирення сторони викладають у заяві про примирення сторін. Заява про примирення сторін може бути викладена у формі єдиного документа, підписаного сторонами, або у формі окремих документів: заяви однієї сторони про умови примирення та письмової згоди іншої сторони з умовами примирення. До ухвалення судового рішення у зв'язку з примиренням сторін суд роз'яснює сторонам наслідки такого рішення, перевіряє, чи не обмежені представники сторін у праві вчинити відповідні дії. Умови примирення сторін затверджуються ухвалою суду. Затверджуючи умови примирення сторін, суд цією самою ухвалою одночасно закриває провадження у справі. Суд постановляє ухвалу про відмову у затвердженні умов примирення і продовжує судовий розгляд, якщо:

- 1) умови примирення суперечать закону чи порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб або є невиконуваними; або
- 2) одну зі сторін примирення представляє її законний представник, дії якого суперечать інтересам особи, яку він представляє.

Відтак в юриспруденції слушно звертається увага на те, що мета примирення сторін публічно-правового спору є очевидною (у широкому сенсі мета примирення сторін виявляється у вирішенні матеріально-правового спору шляхом примирення, де вирішення спору є dokonаним фактом) й досягається шляхом виконання комплексу завдань (створення

сприятливих умов для конструктивного діалогу між сторонами спору; здійснення переговорів та окреслення у них реалістичної моделі взаємних поступок; усвідомлення сторонами вироблених умов примирення та подання їх на затвердження; оцінка судом заяви про примирення та її затвердження чи відмова у затвердженні; виконання затверджених судом умов примирення) [14].

Тлумачний словник розкриває зміст терміну «примирення» як дію та результат примиритися, злагоду [15].

Вченими слушно доводиться, що є чотири категорії господарських спорів, по яких доцільно використовувати процедуру примирення: за необхідності оперативного вирішення спору; якщо спір стосується технічних питань; наявність між сторонами складного взаємного інтересу, який не повністю або взагалі не лежить в площині права; наявність у спорі комерційної таємниці або іншого конфіденційного питання, яке сторони не бажають виносити на розгляд сторонніх осіб [4].

Тобто, примирення сторін в цивілістичному процесі загалом та в цивільному зокрема, відбувається до процедури, визначеної законом, яка ґрунтується на принципі добровільності, та містить такі елементи як: бажання сторін спору, взаємності, укладення угоди (правочину), зупинення судового провадження, а у випадках, визначених законом, постановлення ухвали суду тощо. Наприклад, в сімейних справах відповідно до ст. 240 Цивільного процесуального кодексу України у справі про розірвання шлюбу суд може зупинити розгляд справи і призначити строк для примирення

подружжя. Примирення сторін також відбувається і шляхом укладення мирової угоди тощо.

В юриспруденції слушно вказується на те, що примирювальні процедури у господарському судочинстві – це урегульовані нормами господарського процесуального законодавства спеціальні, добровільні способи та механізми взаємодії сторін господарського спору шляхом переговорів за участі та сприяння судді, що реалізуються в межах господарського судочинства під контролем суду, засновані на засадах законності, рівності, конфіденційності та спрямовані на ефективне врегулювання спору мирним шляхом, досягнення спільної згоди, укладення обов'язкової до виконання угоди на взаємоприйнятних та взаємовигідних умовах, збереження партнерських відносин, закриття провадження у справі та досягнення цілей господарського судочинства [16].

Нормативно-правовий аналіз ГПК України, наукових праць, доводить, що примирювальні процедури (примирення сторін) доцільно поділяти на дві групи: примирення сторін в судовому процесі (судові процедури) та примирення сторін в позасудовому процесі (позасудові процедури, альтернативні форми вирішення спорів). Як правило до позасудових процедур чи альтернативних форм вирішення спорів відносять: медіацію, переговори, третейський розгляд, арбітраж тощо [17].

Законом України «Про медіацію» внесено відповідні зміни до ГПК України та офіційно закріплено проведення процедури медіації в господарському судочинстві (ст. ст. 46, 59, 67, 130, 182, 183, 195, 227, 229 Господарського процесуального кодексу України). У зв'язку з цим зазначимо, що процедура медіації відбувається в позасудовому процесі, суддя не є учасником процедури медіації, а на час проведення медіації відповідно до ухвали суду провадження зупиняється. Відтак, в юриспруденції доцільно вести мову про те, що медіація як вид примирювальних процедур застосовується в господарському судочинстві.

Л. М. Ніколенко слушно доводить, що в Україні обрано дуалізм регулювання внутрішнього третейського розгляду та розгляду міжнародним комерційним арбітражем на підставі Законів України «Про третейські суди» та «Про міжнародний комерційний арбітраж». В Україні третейських розгляд відомий законодавству вже довгі роки, в державі історично сформувалася певна національна традиція третейського вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин. Але, на жаль, в Україні третейських розгляд не отримав свого розвитку, що пов'язано з низькою обізнаністю про його можливості, законодавчим обмеженням підвідомчості третейським судам справ, нестабільною судовою практикою державних судів в оцінці підстав для скасування рішень третейських судів та видачі виконавчих листів на примусове виконання їх рішень. Міжнародний комерційний арбітраж є найбільш політично та процесуально нейтральним та незалежним способом вирішення спорів між суб'єктами різних країн. Україна, хоча й розвиває арбітражний розгляд справ, ще не досягла належ-

ної ефективності у регулюванні комерційного арбітражу [18].

Водночас ГПК України містить норму про передачу господарського спору на розгляд третейського суду (міжнародного комерційного арбітражу). Відтак, згідно із ст. 4 цього Кодексу до міжнародного комерційного арбітражу за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що відповідає вимогам, визначеним законодавством України про міжнародний комерційний арбітраж, крім випадків, визначених законом. До третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Тобто ГПК України допускає примирення сторін шляхом розгляду господарського спору в третейському суді чи міжнародному комерційному арбітражі.

Отже, нормативно-правовий аналіз ГПК України доводить, що в господарському процесі на підставі принципу добровільності можуть бути застосовані такі позасудові примирювальні процедури як медіації, третейський розгляд, комерційний арбітраж.

Слід також зазначити, що ГПК України передбачає й інші примирювальні процедури, які відносяться до групи примирювальних процедур в судовому процесі, як от, укладення мирової угоди та врегулювання спору за участю судді.

Я. В. Лазур, В. В. Заборовський та П. П. Черевко не безпідставно доводять, що при укладенні та затвердженні мирової угоди сторони самостійно обирають спосіб виходу з конфліктної ситуації, а суд звільняється від обов'язку розглянути

справу по суті, провадження по якій було вже відкрито. Мирова угода спонукає сторін добровільно виконати взяті на себе зобов'язання, зменшуючи навантаження на органи примусового виконання судових рішень. Отже, право на укладення мирової угоди в цивільному та господарському процесі виступає важливим процесуальним засобом, що сприяє успішному захисту прав та інтересів сторін спору, а також розвантажує роботу суду по розгляду судових справ [19].

Дійсно, відповідно до ст. 192 ГПК України мирова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на підставі взаємних поступок і має стосуватися лише прав та обов'язків сторін. У мировій угоді сторони можуть вийти за межі предмета спору за умови, якщо мирова угода не порушує прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб. Укладена сторонами мирова угода затверджується ухвалою суду, в резолютивній частині якої зазначаються умови угоди. Затверджуючи мирову угоду, суд цією самою ухвалою одночасно закриває провадження у справі. Слід також звернути увагу на те, що мирова угода, затверджена ухвалою суду, є виконавчим документом відповідно до норм Закону України «Про виконавче провадження».

Ще одним із видів примирювальних процедур, які можуть відбуватися в судовому процесі, є врегулювання спору за участю судді. Складно заперечити висновку про те, що однією із новацій ГПК України в новій редакції є впровадження врегулювання спору за участю судді. Подібні процедури примирення у формі судової медіації давно вже

існують в інших країнах, зокрема, Великій Британії, США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії. Така примирювальна процедура є досить вагомою альтернативою звичній судовій. Врегулювання спору за участю судді дозволяє сторонам досягти взаєморозуміння, зняти зайву емоційну напругу та налагодити взаємодію з метою прийняття найбільш взаємовигідного рішення. В господарському процесі врегулювання спору за участю судді має чимало переваг у порівнянні із загальним порядком вирішення спорів, оскільки спрямоване на швидке вирішення справ, можливість мирного врегулювання спору, взаємодію між сторонами, знаходження спільного рішення, дотримання конфіденційності, гарантію виконання рішення у випадку проведення такої процедури. Введення законодавством можливості врегулювання спору за участю судді, є перспективним і прогресивним кроком до впровадження Європейських процедур та норм, а також покращення доступу до правосуддя [20].

Глава 4 ГПК України присвячена врегулювання спору за участю судді. Так, наприклад, відповідно до ст. 186 цього Кодексу врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Проведення врегулювання спору за участю судді не допускається у справах (справах): 1) про відновлення платоспроможності боржника чи визнання його банкрутом; 2) у процедурі превентивної реструктуризації; 3) у випадку вступу у справу третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Тобто, не у всіх господарських справах може бути застосовано примирювальну процедуру – врегу-

лювання спору за участю сторін, оскільки Кодекс передбачає випадки, коли ця процедура не застосовується. Перелік таких випадків є виключним (частина друга ст. 186 ГПК України).

Погоджуючись із висновком О.О. Кармази про те, що врегулювання спору за участю судді, будучи окремим видом примирювальних процедур в господарському судочинстві, маючи спільні ознаки з процедурою медіації, має певні переваги та недоліки, які слідують із норм Господарського кодексу України. Зокрема, до переваг віднесено: врегулювання спору до початку розгляду справи по суті, проведенням судових засідань на умовах конфіденційності, заборона оскарження судового рішення, економія коштів та часу сторін тощо; до недоліків – наявність корупційних ризиків під час закритих нарад, короткий час для врегулювання спору за участю судді (30 днів) та неможливість його продовження, нечіткість змісту деяких норм кодексу тощо [21].

Науково-практичний аналіз ГПК України, наукових праць вітчизняних вчених доводить, що в господарському процесі застосовуються різні види примирювальних процедур. На нашу думку, види примирювальних процедур в господарському судочинстві можливо доповнити нормою про «примирення сторін», в основу якої покласти заяву про примирення сторін, яка затверджується ухвалою суду. Тобто, вважаємо, що відповідні норми з деяким уточненням із ст. 190 та ст. 191 Кодексу адміністративного судочинства України можуть бути запозичені в ГПК України, а відтак в юриспруденції в майбутньому можливо вести

мову про збільшення видів примирювальних процедур в господарському судочинстві, закріплених в Господарському кодексі України. Також ми підтримуємо висновок В. В. Радзивілюк про те, що розширення спектру можливостей врегулювання проблем, що виникають у зв'язку та з приводу неплатоспроможності боржника можливо за рахунок використання позитивного зарубіжного досвіду тих країн правова культура, яких має глибоке історичне коріння та займає видатне місце у світовий правовий культурі [22].

Висновки. ГПК України містить норми, які вказують на те, що в господарському судочинстві застосовуються різні види примирювальних процедур. Примирювальні процедури при вирішенні спорів у господарському судочинстві – це закріплені в ГПК України правила, на підставі яких сторони спору доб-

ровільно, на засадах рівності та конфіденційності під контролем суду чи в позасудовому порядку мають право врегулювати господарський спір, оформивши та узаконивши свої домовленості в порядку та в спосіб, визначений цим Кодексом чи законом. Підтримуємо вчених у тому, що примирювальні процедури (примирення сторін) в юриспруденції доцільно поділяти на дві групи: примирення сторін в судовому процесі (судові процедури) та примирення сторін в позасудовому процесі (позасудові процедури, альтернативні форми вирішення спорів). На нашу думку, види примирювальних процедур в господарському судочинстві доцільно доповнити новою нормою про «примирення сторін», в основу якої покласти заяву про примирення сторін, яка затверджується ухвалою суду.

Список використаних джерел

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
4. Teremetskyi V., Tokarieva K., Myronenko M., Mishchuk I., Melnychuk Y. (2023). Mediation in administrative and legal disputes in Ukraine: a European perspective. *Amazonia Investiga*, 12(70), 200–209. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.70.10.18>.
5. Теремецький В. І., Аврамова О. Є. Медіаційна процедура під час розгляду житлових спорів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Т. 31 № 1. С. 475–488. <https://doi.org/10.32631/vca.2024.1.41>.
<https://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/view/165/161>
6. Vladyslav T., Kseniia T., Mariia R., Nadiia B.-Z., Sergii P., Khrystyna M., Olesia B. (2024). Mediation in Patent Disputes Arising in the Healthcare Sector. *Revista De Gestão Social e Ambiental*, 18(5), e05406. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v18n5-015>.
7. Teremetskyi V., Tokarieva K., Stefanchuk M., Kovach Ya., Fast O., Fedorenko T. (2024). Prospects for the Development of Mediation Institute in Notarial Activities. *Archives Des Sciences*, Volume 74, Issue 2, P. 1-6, <https://doi.org/10.62227/as/74201>.

8. Ярош Я. С. Примирювальні процедури в господарському судочинстві: дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Київ. 2024. 292 с.
9. Кармаза О. О. Медіація та переговори як альтернативні способи вирішення спорів. *Підприємство, господарство та право*. 2020. № 5. С. 13–18.
10. Давидова І. В. Медіація чи мирова угода: особливості застосування при вирішенні спорів. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 119–122.
11. Яновицька А. В., Мельник В. О. Місце врегулювання спору за участю судді в системі способів вирішення спорів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2025. Вип. 88, ч. 1. С. 438–442. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.1.64>
12. Кармаза О. О. Поняття та зміст цивілістичного юридичного процесу. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2017. № 3(15). С. 146–152.
13. Теремецький В. І. Медіаційна процедура у сфері права інтелектуальної власності. *Приватне право і підприємництво*. 2024. Вип. 24. С. 154–160. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2024.24.21>.
14. Сливка В. В. Поняття та система функцій примирення сторін в адміністративному судочинстві України. *Право і суспільство*. 2020. № 3, ч. 2. С. 95–101. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.3-2.15>
15. Примирення. Словник UA. Портал української мови та культури. URL: <https://slovnkyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
16. Гут С. В. Примирні процедури в господарському процесі: проблеми теорії та практики: дис. ... д-ра філософії : 081 Право. Одеса, 2025. 218 с.
17. Науково-практичний коментар Закону України «Про медіацію». Судова практика. Зразки документів. Вид. 2-е доп. і перероб. За заг. ред. О., Кушерець Д. В., Федоренко Т. В., Домінгос Г. Київ: Університет «Україна», 2025. 350 с.
18. Ніколенко Л. М. Примирні процедури при вирішенні господарських спорів: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Серія: Право. Вип. 87, ч. 2. С. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.2.3>
19. Лазур Я. В., Заборовський В. В., Черевко П. П. Мирова угода в цивільному та господарському процесі: порівняльний аспект дослідження. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 206–210. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.35>
20. Слободян О. Г. Підстави та порядок проведення врегулювання спору за участю судді. Господарський суд Волинської області: сайт. 21.05.2018. URL: <https://vl.arbitr.gov.ua/sud5004/pres-centr/publications/488018/> (дата звернення: 12.09.2025).
21. Кармаза О. О. Інститут врегулювання спору за участю судді в цивільному, господарському та адміністративному процесах України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3, т. 1. С. 37–42.
22. Радзивілюк В. В. Примирювальні процедури за Комерційним кодексом Франції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 210–113. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/45>

Loponosova Natalia, Postgraduate, Department of Industry Law and General Legal Disciplines, Institute of Law and Public Relations, Open International University of Human Development "Ukraine"

ORCID: 0009-0009-1611-9333

Conciliation Procedures in the Commercial Process of Ukraine: General Characteristics and Types

The article is devoted to the conceptual foundations of conciliation procedures in the commercial proceedings of Ukraine. It is proved that the Commercial Procedure Code of Ukraine contains norms indicating that various types of conciliation procedures are used in commercial proceedings. It is established that conciliation procedures in the resolution of disputes in commercial proceedings are the rules enshrined in the Commercial Procedure Code of Ukraine, on the basis of which the parties to the dispute have the right to settle a commercial dispute voluntarily, on the basis of equality and confidentiality under the control of the court or out of court, by formalizing and legalizing their agreements in the manner and in the manner specified by this Code or law. The article supports the conclusions of domestic scientists that conciliation procedures (reconciliation of the parties) in jurisprudence should be divided into two groups: reconciliation of the parties in a judicial process (judicial procedures) and reconciliation of the parties in an extrajudicial process (extrajudicial procedures, alternative forms of dispute resolution). The article proposes to supplement the types of conciliation procedures in commercial proceedings, which are provided for in the Commercial Procedural Code of Ukraine, with a new norm on "conciliation of the parties", the basis of which should be a statement on reconciliation of the parties, which is approved by a court decision. This article is a contribution to the scientific discussion on the appropriateness of using the term "civil process" in jurisprudence.

Keywords: *conciliation procedures, reconciliation of the parties, settlement agreement, mediation, court, judicial protection, extrajudicial protection, protection of rights, commercial process, civil process.*

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.05

УДК 349.22

Войцишена О. В.,
докторка філософії з галузі «Право»,
асистентка кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Навчально-наукового інституту права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0009-0004-9044-3012

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ТА ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ НА ЕТАПІ СКЛАДАННЯ ТА ПУБЛІКУВАННЯ ОГолошення ПРО ВАКАНСІЮ ТА НАБІР ПРАЦІВНИКІВ

Стаття присвячена з'ясуванню трудо-правових особливостей реалізації принципу рівності та заборони дискримінації на етапі складання і публікування оголошення про вакансію та набір працівників. Зазначається, що принцип свободи праці як основоположна ідея на відповідному етапі процедури найму працівників характеризується важливим антидискримінаційним ефектом, що вказує на те, що дотримання такого принципу є екзистенційною необхідністю для забезпечення сталого розвитку людства, а також ринкової економіки. Автором виокремлюються чотири основні антидискримінаційні властивості належного складання та публікування роботодавцем оголошення про вакансію та набір працівників. Перша така особливість полягає в тому, що складання та опублікування оголошення про вакантну посаду та набір кадрів характеризується функцією інформування ринку праці про відповідну кадрову потребу (необхідність) роботодавця й взяття ним на себе відповідних зобов'язань, зокрема, недискримінаційного характеру. Друга властивість – складання та публікування оголошення про вакантну посаду і набір кадрів як процедурний елемент трудо-правового порядку (частина загального правопорядку) являє собою гарантію рівного доступу до інформації про зайнятість. Третя властивість – складання та публікування оголошення про вакантну посаду та набір кадрів являє собою юридичний факт, на підставі якого формуються правовідносини переддоговірної відповідальності. Четверта властивість – складання та опублікування оголошення про вакантну посаду та набір кадрів є засобом мінімізації допущення дискримінаційних ризиків. Окремо виокремлюються правила, яким має слідувати на цьому етапі набору працівників роботодавець й які впливають з дії та реалізації принципу рівності та заборони дискримінації,

а саме такі правила: по-перше, заборона на використання в оголошенні прямих і непрямих дискримінаційних критеріїв щодо кандидатів на вакантну посаду. По-друге, серед таких правил є вимога, яка полягає в тому, що зміст оголошення повинен відображати чіткі критерії щодо якостей та інших вимог до потенційного працівника, які можуть бути предметом антидискримінаційної оцінки стосовно з'ясування того, чи дійсно стосуються вони виключно ділових якостей та кваліфікаційних вимог. По-третє, важливим правилом також є використання в оголошенні нейтральної, а також інклюзивної лексики. По-четверте, роботодавець зобов'язується також використовувати в оголошенні особливі критерії (вимоги), які є обґрунтованими винятками, зумовленими специфікою праці.

Ключові слова: заборона дискримінації, най працівників, оголошення про вакансію, принцип рівності, трудове право.

Постановка проблеми. Дискримінація на етапі найму являє собою системне порушення принципів соціальної справедливості та соціальної відповідальності, оскільки виражається в несправедливому позбавленні працездатної людини фундаментальної можливості самостійно забезпечити власну соціальну безпеку та соціально-економічне благополуччя, підбиваючи таким чином її автономію та принижуючи в такий спосіб її людську гідність. Крім того, дискримінація на етапі найму є прямим запереченням принципу рівності можливостей для працездатних осіб у сфері праці та зайнятості, що є важливим принципом сучасного трудового права України як правової, демократичної та соціальної держави, що реалізує євроінтеграційні прагнення. Тому, відкидаючи кандидата на вакантну посаду за ознаками, що не мають відношення до його кваліфікації чи здібностей виконувати роботу (наприклад, за ознакою статі, віку, етнічної приналежності, переконань тощо), роботодавець: по-перше, порушує базові уявлення про справедливість, культивує нігілістичну культуру в суспільстві, а також

штучно створює перешкоди, які ускладнюють оптимальний розподіл людського капіталу держави (надзвичайно проблематично це постає як в умовах війни, так і в період післявоєнного відновлення держави). По-друге, такими діями роботодавець вчиняє дискримінаційне правопорушення, яке є підставою для притягнення його до юридичної відповідальності та здійснення суміжних заходів правового впливу, спрямованих на відновлення правопорядку у сфері зайнятості, а також відшкодування порушених прав кандидата на вакантну посаду, який став жертвою дискримінації в процесі найму. Відтак, можемо дійти висновку про необхідність комплексного дослідження сутності та проблематики реалізації принципу рівності та заборони дискримінації в трудовому праві на етапі найму, а саме до моменту укладення трудового договору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексно аналізуючи наявну наукову літературу можемо помітити, що попри те, що наразі відсутні наукові праці, в яких комплексним чином окреслюється сутність реалізації принципу рівності

та заборони дискримінації на етапі складання та публікування оголошення про вакансію та набір працівників, окремі аспекти цього питання вже розкривались в низці напрацювань українських учених і дослідників, серед яких: С. В. Буряк, В. В. Гладкий, А. В. Кучко, К. Ю. Мельник, Л. О. Остапенко, О. М. Пляцко, Б. А. Римар, О. В. Чорноус та ін.

Постановка завдання. Метою наукової статті є з'ясування трудових особливостей реалізації принципу рівності та заборони дискримінації на етапі складання і публікування оголошення про вакансію та набір працівників. Для досягнення поставленої мети виконуються такі завдання: 1) проаналізувати корелятивний зв'язок між реалізацією принципу рівності та заборони дискримінації в трудовому праві до моменту укладання трудового договору із принципом свободи праці; 2) розкрити антидискримінаційну характеристику складання та публікування оголошення про вакансію та набір працівників; 3) окреслити основні антидискримінаційні правила, які застосовуються (враховуються) на етапі складання та публікування оголошення про вакансію і набір працівників; узагальнити результати проведеної наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Насамперед зауважимо, що реалізація принципу рівності та заборони дискримінації в трудовому праві до моменту (також й під час) укладання трудового договору корелюється із принципом свободи праці, а саме в частинах права на працю та свободи від примусової праці [1, с. 86]. У цьому контексті зазначимо, що в цілому ідея свободи праці гли-

боко вкорінена в усталеному уявленні про людську свободу та самовизначення, стверджуючи собою, що право людини обирати, працювати їй чи ні, а також характер її зайнятості, є фундаментальним проявом її вільної волі та автономії. Тому, якщо розглядати свободу волі як здатність до усвідомленого вибору та відповідальної дії, то примусова праця чи будь-які дискримінаційні перешкоди на шляху до працевлаштування можуть розцінюватись в якості таких, що: по-перше, прямо зазіхають на відповідну людську здатність (тобто, робити усвідомлений вибір та відповідальні дії); по-друге, заперечує суб'єктність конкретної працездатної людини (груп людей), зводячи її до простого інструменту (по суті, на цій підставі в римському праві й виникла концепція «*instrumentum vocale*» щодо рабів як об'єкта права, «знаряддя, котре розмовляє»), позбавляючи її статусу повноцінного, автономного суб'єкта. Відповідний контекст проблеми дозволяє розуміти принцип свободи праці як основоположну ідею: по-перше, дотримання якої наразі є екзистенційальною необхідністю для забезпечення сталого розвитку людства, а також ринкової економіки (виходячи з того, що «ідея свободи праці відповідає сучасним ринковим відносинам» [2, с. 5]); по-друге, яка не може об'єктивуватись в умовах, коли задоволення чи ж відмова в задоволенні роботодавцем устремління відносно реалізації відповідної свободи ґрунтуватиметься не на об'єктивних критеріях, а на дискримінаційних мотивах роботодавця, що таким чином суперечать як правопорядку, так і європейським устремлінням Українського народу

(з огляду на те, що рівність – це ключовий елемент комплексу цінностей ЄС, що «становлять сучасну цивілізаційну парадигму Європи» [3, с. 36, 38], якою має також бути охоплена й Україна).

Враховуючи значимість корелятивного зв'язку між реалізацією принципу рівності та заборони дискримінації в трудовому праві до моменту укладання трудового договору із принципом свободи праці, зазначимо, що насамперед дія трудово-правового режиму забезпечення рівності та недискримінації в сфері праці та зайнятості проявляється на етапі складання і публікування оголошення про вакансію та набір працівників. Так, досліджуючи сутнісний зміст цього етапу найму працівників на роботу можемо відзначити, що вказаний етап характеризується особливими антидискримінаційними властивостями, що обумовлено тим фактом, що принцип рівності та заборони дискримінації в цілому пронизує усю сферу праці та зайнятості, обумовлюючи на суб'єктів права, охоплених цією сферою, відповідний трудо-правовий вплив. При цьому до вказаних властивостей можемо віднести щонайперше такі характеристики складання і публікування оголошення про вакансію та набір працівників: по-перше, складання та публікування оголошення про вакантну посаду та набір кадрів характеризується функцією інформування ринку праці про відповідну кадрову потребу (необхідність) роботодавця й взяття ним на себе відповідних зобов'язань, зокрема, недискримінаційного характеру. По-друге, до вказаних властивостей також слід віднести й те, що складання та публікування ого-

лошення про вакантну посаду і набір кадрів як процедурний елемент трудо-правового порядку (частина загального правопорядку) являє собою гарантію рівного доступу до інформації про зайнятість. Ця особливість являє собою продовження вищеописаної, а також є логічним наслідком того, що трудове право України визнає право кожного працездатного громадянина на вільний вибір роду діяльності та професії. По-третє, серед відповідних антидискримінаційних характеристик складання та публікування оголошення про вакантну посаду та набір кадрів можемо виокремити також й те, що ці дії являють собою юридичний факт, на підставі якого формуються правовідносини переддоговірної відповідальності. Так, хоча оголошення про вакансію та реагування потенційного працівника на таке оголошення не є процесом укладення трудового договору, публікація оголошення створює певні доконтрактні правовідносини, наділяючи сторін цих відносин певними правами та обов'язками, а також наділяючи кожного потенційного працівника (кандидата на посаду) гарантіями рівності можливостей та заборони дискримінації на етапі найму. По-четверте, до зазначених властивостей також слід віднести й те, що складання та публікування оголошення про вакантну посаду і набір кадрів є засобом мінімізації допущення дискримінаційних ризиків. Осмислюючи таку особливість цього процедурного етапу процесу найму працівників відзначимо, що в тому випадку, якщо роботодавець коректним чином склав і також сумлінно опублікував оголошення, дотримуючись при цьому всіх вимог принципу

рівності та заборони дискримінації, він також мінімізує й юридичні ризики, пов'язані з потенційними звинуваченнями в дискримінації.

Зважаючи на викладені антидискримінаційні особливості складання та публікування оголошення про вакантну посаду та набір кадрів, а також на вимоги, які містяться в ст. 2-1, абз. 8, ч. 1 ст. 5-1, ст. 237-1 КЗпП України, ч. 3 ст. 11, п. 1 ч. 5 ст. 50 Закону України «Про зайнятість населення», ст. 24-1 Закону України «Про рекламу», враховуючи позиції учених стосовно змісту запобігання дискримінації вказаного етапу найму працівників [див., напр.: 4, с. 118; 5, с. 60; 6, с. 89–91, 97, 137, 140–141, 166–169; 7, с. 85–86; 8, с. 56; 9, с. 110; 10, с. 290–292], можемо також визначити й правила, яким має слідувати на цьому етапі набору працівників роботодавця й які впливають з дії та реалізації принципу рівності та заборони дискримінації, а саме такі правила:

1) заборона на використання в оголошенні прямих і непрямих дискримінаційних критеріїв щодо кандидатів на вакантну посаду. Відповідне правило можна назвати одним з ключових, адже воно безпосереднім чином зводиться до категоричної заборони використання будь-яких формулювань, які прямо чи опосередковано вказують на дискримінаційні обмеження при наймі працівників. Враховуючи положення чинного законодавства зазначимо, що окреслена нами вимога передбачає виключення будь-яких згадок про стать, вік, расову чи етнічну приналежність, національність, релігійні чи політичні переконання, сімейний стан, наявність (відсутність) дітей та вагітність, сексу-

альну орієнтацію, стан здоров'я (за винятком специфічних вимог, обумовлених характером праці та підтверджених законом), соціальну приналежність чи інші ознаки, не пов'язані з діловими якостями здобувача;

2) зміст оголошення повинен відображати чіткі критерії щодо якостей та інших вимог до потенційного працівника, які можуть бути предметом антидискримінаційної оцінки стосовно з'ясування того, чи дійсно стосуються вони виключно ділових якостей та кваліфікаційних вимог. Виконання цього правила роботодавцем можливо тоді, коли він в оголошенні вказуватиме лише ті вимоги, які є об'єктивно необхідними для виконання конкретної трудової функції, не вдаючись при цьому до надміру широкої інтерпретації винятків з цього правила. Зокрема, роботодавець може вказувати наявність певної освіти відповідного рівня та профілю (коли це необхідно), наявність і обсяг професійного досвіду (коли це об'єктивно необхідно), наявність спеціалізованих навичок і компетенцій (якщо це необхідно для належного виконання посадових обов'язків і не може бути компенсовано (заміщено) попереднім інструктажем, стажуванням), а також наявність певних особистісних якостей, що безпосередньо впливають на успішність виконання роботи (при цьому роботодавець, вказуючи цю обставину, повинен враховувати, що вона повинна ним бути вичерпно аргументованою). В цілому, слід констатувати, що абсолютне кожне із зазначених (та інших) вимог повинно ґрунтуватися на об'єктивних факторах, які роботодавець має відразу ж позначити в разі

звернення до нього за відповідною інформацією (в той же час, відсутність оперативної відповіді з цього питання може свідчити, що такі вимоги були вказані невмотивовано і роботодавець шукає такі мотиви після того, як він опублікував оголошення);

3) використання в оголошенні нейтральної, а також інклюзивної лексики. З цього правила випливає, що роботодавець зобов'язується використовувати в оголошенні формулювання, які є ґендерно-нейтральними, такими, що не використовують і не мають на увазі якихось стереотипних зворотів і жаргонів, які можуть бути сприйняті як такі, що виключають окремі групи працездатної частини населення України чи свідчать про упереджене ставлення до них роботодавця (отже, дозволяє припускати про те, що в ході участі в процесі найму представник дискримінованої групи населення не зможе задовольнити своє право на працю, може зазнати іншого виду приниження його людської гідності з боку роботодавця чи його представників). Отже, виконання цієї вимоги роботодавцем виявляється можливим у разі, якщо він буде використовувати в оголошенні мову, яка буде максимально доступною й не створюватиме при цьому враження, що вакансія призначена для будь-якої вузької, привілейованої групи населення;

4) використання в оголошенні особливих критеріїв (вимог), які є обґрунтованими винятками, зумовленими специфікою праці. Як вже нами зазначалося, роботодавець завжди повинен бути готовим обґрунтувати всі вимоги, які він описує в оголошенні про вакансію, а

перш за все – виняткових вимог, які допускаються в рідкісних випадках, коли для виконання конкретної трудової функції потрібна особа певної статі, віку чи іншої характеристики (наприклад, акторка на роль жіночого персонажа, або обмеження за віком для певних видів робіт відповідно до законодавства про працю). При цьому, відзначаючи той факт, що такі вимоги в оголошенні повинні бути обґрунтованими в такому випадку мається на увазі, що вони повинні бути аргументованими саме правовою позицією (посиланням на законодавство) і її фактичною відповідністю об'єктивній дійсності (посиланням на об'єктивну необхідність, обумовлену специфікою праці, а не суб'єктивними уподобаннями роботодавця або ж його надзвичайно широкою інтерпретацією відповідних об'єктивних потреб).

Висновки. Підводячи підсумок викладеному необхідно відзначити, що на етапі найму працівників можливі суттєві порушення вимог принципу рівності та недопущення дискримінації, що є найбільш помітним у тому разі, якщо розглядати цю засадничу ідею у контексті вимог принципу свободи праці, що є фундаментальною засадничою ідеєю сучасного трудового права України. При цьому, перш за все, вказане стосується такого процедурного етапу найму працівників, як складання та публікування оголошення про вакансію та набір на роботу. Основне призначення такого етапу насамперед зводиться до привернення уваги та інформування потенційних кандидатів на посаду про вакантну посаду та їх можливості отримання доступу до такої посади, а отже – з

метою їх залучення до участі в конкурсному відборі на вакантну посаду, в ході чого вони можуть реалізувати свою свободу на працю, ігноруючи це оголошення або ж реагуючи на нього, звертаючись з відповідними резюме та супутніми документами до роботодавця з метою участі в конкурсному відборі. Відтак, зважаючи на значущість цієї процедури, а також того, що вона є процедурною діяльністю, охопленою сферою праці та зайнятості, пронизаною принципом рівності та неприпустимості дискримінації, роботодавець, складаючи і публікуючи відповідні оголошення, дотримуючись вимог чин-

ного законодавства, повинен враховувати наступні обставини: по-перше, не допускати використання в оголошенні прямих і непрямих дискримінаційних критеріїв; по-друге, контролювати, щоби зміст оголошення відображав чіткі критерії щодо якостей та інших вимог до потенційного працівника, які можуть бути предметом антидискримінаційної оцінки; по-третє, використовувати в оголошенні нейтральну, а також інклюзивну лексику; по-четверте, аргументовано використовувати в оголошенні особливі вимоги, що є обґрунтованими винятками, зумовленими специфікою праці.

Список використаних джерел

1. Гладкий В. В. Конструктивізм нормативних стандартів виникнення трудових правовідносин. *Соціальне право*. 2020. № 4. С. 84–89. doi:10.37440/soclaw.2020.04.16.
2. Остапенко Л. О. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері праці в контексті соціальної політики держави: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2021. 528 с.
3. Гладкий В. В. Основні ознаки європейських цінностей. *Ціннісно-орієнтований підхід в освіті і виклики євроінтеграції* : матеріали II міжнар. наук.-метод. конф. (м. Суми, 28–29 травня 2021 року). Суми : СумДУ, 2021. С. 35–41. doi:10.5281/zenodo.5233633.
4. Бурак С. В. Правовий статус працівників-мігрантів у Європейському Союзі. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*. 2014. Вип. 36, Ч. 2. С. 114–124.
5. Кучко А. В. Особливості правового регулювання недопущення дискримінації за ознакою статі у працевлаштуванні. *Право і безпека*. 2021. № 2 (81). С. 60–168.
6. Кучко А. В. Правове регулювання недопущення дискримінації у сфері праці за ознакою статі: дис. ... д-ра філос.: 081. Харків, 2023. 210 с.
7. Мельник К. Ю. Забезпечення свободи укладення трудового договору та гендерної рівності при прийнятті на роботу в умовах воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 3 (98). С. 77–88. doi:10.32631/v.2022.3.07.
8. Пляцко О. Правове регулювання умов праці працівників-мігрантів із країн-членів Європейського Союзу. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. Vol. 2 (2). С. 55–61.
9. Римар Б. А. Посередництво у сфері зайнятості населення. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 109–113.
10. Чорноус О. В. Сучасні проблеми жінок у сфері трудових правовідносин. *Право і безпека*. 2012. № 3 (45). С. 289–292.

Voytsyshena Olexandra, Ph.D in Law, assistant of the Department of Labor Law and Social Security Law Taras Shevchenko Kyiv National University
ORCID: 0009-0004-9044-3012

Implementation of the Principle of Equality and Non-discrimination at the Stage of Drafting and Publishing a Vacancy Announcement and Recruitment of Employees

The article explores the labour-law characteristics of implementing the principle of equality and the prohibition of discrimination at the stage of drafting and publishing job advertisements, as well as in the process of employee recruitment. It is emphasised that the principle of freedom of labour, as a fundamental normative value, produces a pronounced anti-discrimination effect at this stage of the employment procedure. Its observance emerges not only as a legal imperative but as an existential necessity for the sustainability of democratic societies and the viability of market economies. Within this context, the author highlights several anti-discriminatory dimensions inherent in the proper formulation and dissemination of job vacancies by employers. The drafting and publication of vacancy notices, first and foremost, serve an informative function within the labour market by signalling the employer's staffing needs and simultaneously generating legal expectations and obligations, including those of a non-discriminatory nature. Moreover, this process constitutes an essential procedural element of the broader labour-law order and functions as a structural guarantee of equal access to employment-related information for all prospective applicants. Viewed from a legal-theoretical standpoint, the act of announcing a vacancy and initiating recruitment creates a constitutive legal fact that gives rise to pre-contractual legal relations, thereby embedding the requirement of equality into the earliest stages of the employment relationship. Importantly, this process also plays a preventive role by enabling employers to minimise discriminatory risks through legally sound and normatively sensitive formulation of recruitment communications. The article separately emphasises the legal obligations imposed on employers at the stage of recruitment, which arise directly from the application of the principle of equality and the prohibition of discrimination. These obligations shape the way in which vacancy announcements are formulated and disseminated, thereby embedding anti-discriminatory standards into the earliest phase of employment relations. Central to these obligations is the prohibition on the use of both direct and indirect discriminatory criteria when describing the desired attributes of candidates for a vacant position. Employers must ensure that all requirements set out in the job advertisement relate exclusively to the professional competencies and qualifications necessary for the role, and that these criteria may be subjected to anti-discrimination scrutiny to verify their business relevance and legal appropriateness. Equally important is the expectation that employers use clear, inclusive, and neutral language in all recruitment communications, thereby avoiding terminology that may inadvertently exclude or marginalise particular social groups. At the same time, it is recognised that certain positions may necessitate the articulation of specific requirements linked to the nature of the

work itself. In such cases, the inclusion of tailored criteria may be deemed lawful, provided that such exceptions are reasonable, proportionate, and justified by the functional needs of the position.

Keywords: *hiring of employees, job advertisements, labour law, principle of equality, prohibition of discrimination.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.06

УДК 342.9

Олійник В. В.,

аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ORCID: 0009-0001-6621-2044

ПОНЯТТЯ ЗБРОЇ НЕВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ І БОЙОВИХ ПРИПАСІВ ДО НЕЇ

Визначено, що зброя – це спеціальні технічні прилади, засоби та механізми, ключове призначення яких – нанесення матеріальної шкоди предметам та/або фізичної шкоди людям. Наголошується на тому, що в залежності від прикладної характеристики зброї та способу прояву її функціональних властивостей виділяють зброю вогнепальну, холодну, газову, ядерну тощо. Вказано, що боеприпаси – це елементарні частки зброї, які забезпечують ефективність роботи її конструкції та безпосереднє ураження живої сили або пошкодження майна.

Доведено, що відмінними особливостями зброї невійськового призначення є наступні: 1) це предмет суб'єктивного права власності; 2) визначення зброї та боеприпасів до неї невійськовими передбачає неможливість або суттєву складність застосовувати її під час воєнних або бойових дій. Зроблено висновок, що зброя невійськового призначення і боеприпаси до неї – це спеціальні технічні прилади, засоби та механізми, а також необхідні для їх роботи елементарні функціональні частини, призначені для особистого захисту, спорту, мисливства та іншої передбаченої законодавством діяльності і характеризуються відповідним ступенем ризику використання.

Ключові слова: зброя, зброя невійськового призначення, боеприпаси, регулювання обігу зброї невійськового призначення.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 27 Конституції України кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань [1]. Зазначена юридична можливість забезпечується багатьма державними інструментами, а також діяльністю інститутів громадянського суспільства. Однією з найбільш дискусійних мір, яка при цьому активно використовується в інших країнах,

зокрема, Сполучених Штатах Америки, є надання права володіти та користуватись фізичним особам зброєю невійськового призначення. Проте, подібний крок слід проводити із врахуванням всіх можливих ризиків та, що найбільш головне, розбудови ефективного механізму правового регулювання в даній сфері. Це, в свою чергу, обумовлює необхідність уточнення правової природи зброї невійськового призначення і бойових припасів до неї, а також чіткого розуміння змісту останньої.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зброя, як предмет правового регулювання та контролю, активно вивчається в багатьох наукових роботах різних галузей. В цій площині варто окремо виділити праці О. В. Богданця, С. В. Діденка, В. В. Дулгера, С. М. Колотушкіна, С. П. Параниці, М. Г. Пінчука та інших. Водночас, дотепер залишається актуальним питання про розкриття змісту та сутності зброї невійськового призначення і бойових припасів до неї, поняття яких не знайшли визначення в існуючому масиві наукових розробок.

Постановка завдання. Метою статті є: сформулювати дефініцію понять «зброя невійськового призначення» та «бойові припаси до зброї невійськового призначення». Виходячи із виділеної мети, завданнями наукового пошуку є: проаналізувати законодавчий підхід до регулювання правового статусу зброї невійськового призначення та боєприпасів до неї; виділити наукові тлумачення категорії; побудувати на підставі аналізованих відомостей нову дефініцію зброї невійськового призначення і бойових припасів до неї.

Наукова новизна дослідження. Проведене в статті дослідження має високий ступень актуальності та новизни адже в ньому вперше, на основі аналізу нормативно-правових актів та теоретичних положень, побудовано авторську дефініцію поняття зброї невійськового призначення і бойових припасів до неї.

Виклад основного матеріалу. За текстом Великого тлумачного словника сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела слово «зброя» розкривається наступним чином: 1) знаряддя для нападу чи оборони;

2) сукупність засобів для ведення війни, бою; озброєння; 3) символ військової справи; засіб для боротьби з ким-, чим-небудь, для досягнення якої-небудь мети [2, с. 443].

Даний термін активно використовується у законодавчих положеннях. Наприклад, як предмет кримінального або адміністративного правопорушення поняття «зброя» зустрічається в статтях Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №8073-X та Кримінальному кодексі України від 05.04.2001 №2341-III [3; 4].

Конкретизація змісту зброї та диференціація її на види представлені в Наказі Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів» від 21.08.1998 № 622. Наприклад, відповідно до зазначеного нормативного акту, вогнепальна зброя – це ствольна зброя, яка призначена або може бути легко пристосована для ураження цілей снарядами (крім гумових чи аналогічних за своїми властивостями снарядів не смертельної дії), що одержують спрямований рух у стволі (за допомогою сили тиску газів, які утворюються в результаті згоряння металевого заряду) та мають достатню кінетичну енергію для ураження цілі, що перебуває на визначеній відстані. Доста-

тньою для ураження цілі є питома кінетична енергія снаряда, величина якої на відстані одного метра від дульного зрізу зброї повинна бути рівна чи більша за 0,5 Дж/мм-2 [5]. В свою чергу, холодна зброя, згідно положень Наказу [5] – це предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового заповнення шляхом безпосередньої дії тяжких (небезпечних для життя в момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких ґрунтується на використанні м'язової сили людини [5].

Крім цього документом визначається зміст боєприпасів – спеціально виготовлені вироби одноразового використання, які призначені забезпечити ураження цілей в умовах збройної боротьби, самооборони, полювання, спорту. До бойових припасів належать патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, а також заряджені патрони до гладкоствольних мисливських рушниць, мисливський порох і капсулі [5].

Більш досконале та логічне визначення зброї представлено в Проекті Закону про обіг зброї невійськового призначення від 09.02.2009 № 2105. Перевагою даного проекту нормативного документу є те, що в ньому представлено уніфіковане розуміння вказаного терміну. Так, зброя за Проектом – це пристрої, прилади, предмети, спеціально виготовлені, конструктивно призначені та технічно придатні для неодноразового ураження живої або іншої цілі, які не мають іншого виробничого чи господарсько-побутового призначення. Бойові припаси розтлумачено, як патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, а та-

кож заряджені патрони для гладкоствольних мисливських рушниць, інші пристрої, конструктивно призначені й технічно придатні для пострілу зі зброї відповідного виду з метою ураження живої сили чи іншої цілі, руйнування техніки та матеріальних споруд. Одна з особливостей проекту – визначення поняття «травматична зброя» – зброя, конструктивно призначена та технічно придатна для тимчасового виведення людини зі стану, придатного для нападу, шляхом відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, застосування яких у визначений спосіб виключає летальні наслідки або нанесення необоротних тілесних ушкоджень. Крім того, законом встановлено, що зброя невійськового призначення належить фізичним і юридичним особам на праві власності, що набувається у спеціальному порядку [6].

Поняття «зброя» також фігурує в багатьох наукових роботах де часто отримує відмінні, від законодавчих тлумачення. Так, Я. В. Новак визначив зброю, як спеціально виготовлене та технічно придатне для ураження живої чи іншої цілі знаряддя, яке використовується для нападу чи оборони. На його думку даним поняттям об'єднано: холодну зброю, електричну зброю, пневматичну зброю, газову зброю, вогнепальну зброю, вибухові пристрої, артилерійську зброю, ракетну зброю, біологічну зброю, хімічну зброю, ядерну зброю [7, с. 15]. За Т. В. Тютюник, зброя – це різновид знарядь, які використовуються людиною, для ураження живої чи іншої цілі. Причому ступінь ураження не має значення,

навпаки, вид зброї обирається ситуаційно в залежності від поставлених завдань, що, у свою чергу, й визначає ступінь тяжкості спричинених ураженням пошкоджень [8, с. 7].

Цікавим видається нам підхід запропонований А. В. Корнієць, В. П. Петковою та О. С. Фроловим, які зазначають, що поняття «зброя» на сьогодні залежить від, так би мовити, «галузевої характеристики». Вчені зазначають, що в адміністративному праві зброя – це складова дозвільної системи, це предмет, на здійснення дій з яким необхідно отримати попередній дозвіл у компетентного органу державної виконавчої влади, тобто обіг якого здійснюється у дозвільному порядку; у кримінальному праві зброя – це засіб, спеціально сконструйований для ураження живої цілі, який не має іншого господарсько-побутового призначення; у криміналістиці зброя – це предмет або пристрій, який має певні характеристики (певний ступінь ефективності, справність), що гіпотетично дозволяють заподіяти летальні ушкодження; у цивільному праві зброя – це матеріальні блага, які є об'єктом речових прав, це майно, яким можна володіти, користуватися, розпоряджатися на власний розсуд, у конституційному праві зброя – це засіб задоволення конституційних прав громадян на самозахист [9, с. 17-18].

В науково-практичному коментарі до Кримінального кодексу України під загальною редакцією В. В. Сташиса та В. Я. Тація визначається, що природа зброї та предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення, полягає в тому, що вони є джерелами підвищеної небезпеки для життя і здоров'я лю-

дей, майна та довкілля. Ця внутрішня, притаманна їм здатність знищення, пошкодження навколишнього середовища тобто володіння вражаючим ефектом, є їх об'єктивною і основною ознакою [10, с. 99; 11].

Ураховуючи все вищевикладене можна вказати, що зброя – це спеціальні технічні прилади, засоби та механізми, ключове призначення яких – нанесення матеріальної шкоди предметам та/або фізичної шкоди людям. В залежності від прикладної характеристики зброї та способу прояву її функціональних властивостей виділяють зброю вогнепальну, холодну, газову, ядерну тощо. В свою чергу боєприпаси – це елементарні частки зброї, які забезпечують ефективність роботи її конструкції та безпосереднє ураження живої сили або пошкодження майна. При цьому, у всьому своєму масиві зброя поділяється на дві великі групи: військову та невійськову. Не вдаючись до роздумів про зміст першого різновиду, який має пряме відношення до сектору оборони та безпеки, відмітимо, що правовий статус зброї другого виду складається з декількох аспектів.

По-перше, невійськова зброя та боєприпаси до неї – це предмет суб'єктивного права власності. Тобто, така зброя цілком може перебувати у власності приватних осіб у порядку спеціальному встановленому законодавством України, який передбачає наявність підстав, необхідність отримання дозволу, тощо. Власність на зброю дає можливість не тільки володіти нею, але й розпоряджатись, зокрема, продавати іншим уповноваженим особам.

По-друге, наголос на тому, що зброя та боєприпаси до неї саме не-

військового призначення передбачає неможливість або суттєву складність застосовувати її під час воєнних або бойових дій. Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932-XII встановлює, що воєнні дії – це організоване застосування сил оборони та сил безпеки для виконання завдань з оборони України. В свою чергу бойові дії описані законом, як форма застосування з'єднань, військових частин, підрозділів (інших сил і засобів) Збройних Сил України, інших складових сил оборони, а також поліції особливого призначення Національної поліції України для вирішення бойових (спеціальних) завдань в операціях або самостійно під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння) [12]. Згідно до викладеного, військова зброя – це засоби та механізми призначені для ураження живої сили противника в прямій конфронтації. Така зброя призначена не просто для припинення дій, але й

ліквідації представників військового сектору іншої сторони. Вона використовується в діяльності, передусім, Збройних Сил України, а також інших відомств безпеки та правоохоронних органах. В той же час, невійськова зброя – це зброя загального, громадського вжитку, призначена для особистого захисту, мисливства, проведення спортивних змагань і таке інше. Вона також може нанести значну шкоду здоров'ю та майну, навіть, привести до летальних результатів, але це не характеризує її основне призначення.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного маємо підстави представити побудовану нами дефініцію зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї – це спеціальні технічні прилади, засоби та механізми, а також необхідні для їх роботи елементарні функціональні частини, призначені для особистого захисту, спорту, мисливства та іншої передбаченої законодавством діяльності і характеризуються відповідним ступенем ризику використання.

Список використаних джерел

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 2598.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел.К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25. Ст. 131.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: кодекс, закон від 07.12.1984 №8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.
5. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : наказ МВС України від 21.08.1998 № 622. *Офіційний вісник України*. 1998. № 42. Ст.1574.

6. Проект Закону про обіг зброї невійськового призначення: проект від 09.02.2009 № 2105. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=31790.
7. Новак Я. В. Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістичного дослідження вогнепальної зброї : автореф. дис... канд. юрид. наук. : 12.00.09. Київ, 2007. 20 с.
8. Тютюник Т. В. Теоретичні та організаційно-технічні основи інформаційно-го забезпечення судово-балістичної експертизи : автореф. дис... канд. юрид. наук. : 12.00.09. Харків, 2008. 19 с.
9. Корнієць А. В., Фролов О. С. Організація соціальних систем обігу зброї: Моногр. ра заг. ред. В.П. Петкова. К., 2008.
10. Пінчук М. Г. До питання визначення правової категорії «зброя». *Право і безпека*. 2004. № 3'4. С.98–101.
11. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.
12. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.

Oliinyk Viacheslav, Ph.D student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0009-0001-6621-2044

The Concept of Non-Military Weapons and Ammunition for them

It is defined that weapons are special technical devices, means, and mechanisms, the primary purpose of which is to inflict material damage on objects and/or physical harm on individuals. It is emphasized that, depending on the applied characteristics of weapons and the manner in which their functional properties are manifested, weapons may be classified as firearms, cold weapons, gas weapons, nuclear weapons, and so forth.

It is stated that ammunition constitutes the elementary components of weapons that ensure the effectiveness of their construction and directly cause harm to living targets or damage to property.

It has been demonstrated that the distinctive features of non-military weapons are as follows: 1) they are objects of subjective property rights; 2) the classification of weapons and ammunition as non-military presupposes either the impossibility or substantial difficulty of their use in the course of military or combat operations.

It is concluded that non-military weapons and their ammunition are special technical devices, means, and mechanisms, as well as the elementary functional components necessary for their operation, intended for personal defense, sports, hunting, and other activities provided for by law, and they are characterized by a corresponding degree of risk in their use.

Keywords: *weapons, non-military weapons, ammunition, regulation of circulation of non-military weapons.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.07
УДК 349.2

Федорченко В. В.,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0001-1967-1934

СУТНІСТЬ КАДРОВОГО СКЛАДУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НА НЬОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Визначено, що кадри правоохоронних органів – це сукупність спеціально уповноважених службовців, які володіють необхідною професійною компетенцією, знаннями, навичками необхідними для ефективної та якісної реалізації покладених на правоохоронний орган завдань та функцій, а також пов'язаними зі специфікою трудової діяльності правами, обов'язками та гарантіями праці.

Доведено, що в умовах дії правового режиму воєнного стану суттєво змінено концепцію поточної діяльності правоохоронних органів: по-перше, правоохоронні органи діють в умовах підвищеного навантаження, яке зумовлено наявністю ризиків державному суверенітету та конституційному ладу, гострої соціальної нестабільності і, подекуди, суспільної паніки, а також негативних явищ військового характеру; по-друге, на правоохоронні органи покладається обов'язок суміщення свої цільової діяльності із виконання заходів правового режиму воєнного стану із іншими органами державної влади, місцевим самоврядуванням та військовим командуванням; по-третє, правоохоронні органи активно залучаються до проведення заходів мобілізації.

Ключові слова: : правоохоронні органи, кадри правоохоронних органів, кадри підприємств, кадровий склад, воєнний стан, дія правового режиму воєнного стану.

Постановка проблеми. Основним рушійним елементом діяльності правоохоронних органів є люди – кадри даних відомств. Саме вони, виконуючи покладені на них законодавством владні повноваження, забезпечують ефективну реалізацію завдань та функцій відомств з якими пов'язані службово-трудовими відносинами. Тому від якості, обізнаності, цілеспрямованості кадрового складу напряду залежить законність

та стабільність функціонування правоохоронних органів. Однак, події останніх років суттєво вплинули на працівників зазначених органів, передусім, в соціально-психологічному, а також багатьох інших планах, що за великим рахунком обумовлено введенням та дією на території держави правового режиму воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кадри правоохоронних органів в цілому, а також окремих їх

різновидів аналізувались в багатьох наукових працях. Наприклад, даній темі приділили свої роботи В. С. Венедіктов, К. Л. Бугайчук, Д. В. Глушкова, М. І. Іншин, О. О. Леміш, Н. П. Матюхіна, І. Є. Руколайніна, Р. М. Савчук та інші. При тому праці науковців, як правило, присвячуються визначенню змісту кадрового складу правоохоронних органів, а також встановленню особливостей кадрової політики. Проте, в наукових дослідженнях представлених, а також інших вчених проблема впливу дії правового режиму воєнного стану на кадровий склад правоохоронного сектору не отримала належного опрацювання.

Постановка завдання. Мета наукового дослідження: встановити сутність кадрового складу правоохоронних органів, а також з'ясувати яким чином на нього впливає правовий режим воєнного стану в країні. Завдання статті: опрацювати етимологічну основу категорії «кадри»; виділити дефініцію поняття «кадри правоохоронних органів»; проаналізувати специфіку правового режиму воєнного стану і визначити, яким саме чином він впливає на кадровий склад правоохоронних відомств.

Наукова новизна дослідження. Новизна наукової статті обумовлена тим, що вона є однією із перших спроб на підставі аналізу юридичної літератури, а також вітчизняного законодавства узагальнити особливості впливу правового режиму воєнного стану на кадри правоохоронних органів України.

Виклад основного матеріалу. Почнемо із визначення змісту поняття «кадри», яке не обмежено сферою публічної служби. Одне з найбільш повних та системних опрацювань

вказаного терміну представлено в дисертаційній роботі С. В. Петкова. Автор встановив, що слово «кадри» походить від французького «cadre», що у перекладі означає «рама», «рамка». До французької мови воно потрапило з латинської, де означало буквально «чотирикутник». Саме в такій формі вивіщувався в минулому для широкого загалу офіційний список працівників державних установ. Виходячи з такої форми, ці списки і почали називати персоналом, а пізніше і тих службовців, які опинилися в цих списках. Так поступово відбулася зміна значення слова з «рамки» на «документ», а з документа – на його зміст. У першій половині XIX століття термін «кадри» почав застосовуватись для визначення постійного складу військових підрозділів, що сприяло появі таких понять, як «кадрова армія», «кадровий військовий». «Кадри – основний склад працівників якої-небудь організації, підприємства, установи тощо, постійний склад військових частин, що не демобілізуються в мирний час; відділ кадрів – відділ підприємства, установи тощо, який займається прийманням на роботу, звільнення і таке інше робітників і службовців», – пише автор [1, с. 803; 2, с. 165].

В. В. Близнюк та Л. І. Михайлова охарактеризували кадри, як основний (штатний) склад кваліфікованих працівників підприємства, які пройшли професійну підготовку та мають спеціальну освіту [3, с. 20; 4, с. 78]. За визначенням А. В. Перепелиці кадри – це категорія управлінської теорії; державно-правовий і соціальний стан працівників; це – соціальне явище. В широкому розумінні поняття розглядається автором як постійний, підготований склад працівників

у різних сферах життєдіяльності, які забезпечують виконання покладених на них функцій. У вузькому значенні, вважає автор, «кадри» – це керівні працівники, працівники апарату управління [5, с. 38]. В тлумаченні В. Г. Никифоренко кадри – це штатні (постійні) кваліфіковані працівники, що пройшли попередню професійну підготовку, володіють трудовими навичками, досвідом роботи, спеціальними знаннями у вибраній сфері діяльності та знаходяться у трудових відносинах із керівництвом організації [6, с. 20]. На думку О. М. Бандурки кадри, або персонал – це основний штатний склад працівників організації, які виконують різні організаційно-технологічні та виробничо-господарські функції. Кадри (персонал) характеризуються перш за все чисельністю, яка зумовлена характером, масштабами, складністю, трудомісткістю виробничих процесів, рівнем їх механізації, автоматизації, комп'ютеризації. Ці та інші фактори обумовлюють нормативну чисельність працівників, яку на практиці майже ніколи не вдається забезпечити, тому кадровий потенціал більш об'єктивно характеризується списочною чисельністю, тобто переліком тих працівників, які офіційно працюють в організації на даний момент [7, с. 185]. В свою чергу, Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко обстоюють думку, відповідно до якої, поняття «кадри» доцільно розглядати одночасно як політичну і соціально-економічну категорію, яка включає постійний (штатний) склад працівників різних сфер суспільного виробництва, що знаходяться в постійних трудових відносинах із державними та недержавними підприємствами, організа-

ціями, установами, громадськими об'єднаннями. Це кваліфіковані працівники, які мають відповідну професійну підготовку, спеціальні знання, трудові навички або досвід роботи у вибраній сфері трудової діяльності та забезпечують досягнення цілей організації, в якій вони працюють. Кадри можуть бути включені як у виробничу сферу, так і в систему управління, роботу громадських організацій, наукових, військових, культурних, медичних інших установ [8, с. 305; 9, с. 711-712].

В аспекті діяльності органів державної влади наведену категорію визначають С. Х. Барегамян та К. В. Брлджи. На думку авторів кадри (кадровий, особовий склад) – це остання ланка публічного управлінського механізму, через яку реалізується виконавча влада, втілюються в життя державні вимоги та управлінські рішення, і від того, як кадровий склад розуміє і виконує свою роботу, наскільки чітко і правильно діє, залежить ефективність функціонування органу управління і всієї системи виконавчої влади [10, с. 11]. Ґрунтуючись на різних наукових підходах А. А. Пилипенко виділила в своїй дисертації розуміння категорії «кадри митної служби України» та побудувала наступну дефініцію: постійний (штатний) склад митних органів, спеціалізованих митних установ та організацій, які володіють спеціальними знаннями, мають певну професійну підготовку, трудові навички і виконують на платній основі службові обов'язки в якості основної професії або спеціальності [11, с. 27]. Під кадрами Державної кримінально-виконавчої служби України С. В. Зливко пропонує розуміти всю сукупність штатного складу осіб, які

виконують службово-трудова функції в її органах і установах на професійній основі і які одержують за це грошову винагороду, наділені в межах своєї компетенції правом ухвалювати рішення у сфері оперативно-службової і виробничо-господарської діяльності і нести відповідальність за їхнє належне (якісне) виконання [12, с. 149]. Існують й інші підходи до розуміння поняття кадри [14, с. 609].

Узагальнення вищенаведених наукових позицій дає підстави стверджувати, що кадри правоохоронних органів – це сукупність спеціально уповноважених службовців, які володіють необхідною професійною компетенцією, знаннями, навичками необхідними для ефективної та якісної реалізації покладених на правоохоронний орган завдань та функцій, а також, пов'язаними зі специфікою трудової діяльності, правами, обов'язками та гарантіями праці.

Далі варто звернутись до сутності правового режиму воєнного стану, щоб зрозуміти яким саме чином він трансформує діяльність правоохоронних органів фактом своєї дії. Даному питанню присвячено Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 21.05.2015 №389-VIII в якому вказано, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення

національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [14].

Під час дії воєнного стану, за рішенням Ради національної безпеки і оборони України, введеним у дію в установленому порядку указом Президента України, утворені відповідно до законів України військові формування залучаються разом із правоохоронними органами до вирішення завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму, згідно з їх призначенням та специфікою діяльності. До відповідних заходів воєнного стану відноситься: 1) встановлення охорони об'єктів критичної інфраструктури та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і введення особливого режиму їх роботи; 2) запровадження трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер; 3) використання потужностей та трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони; 4) примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, зокрема об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту, вилучення майна державних підприємств, державних господарських

об'єднань для потреб держави; 5) запровадження комендантської години (заборона перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлення спеціального режиму світлового та інших видів маскуванню; 6) встановлення заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; 7) регулювання роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та медіа, а також використання місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі і таке інше [14].

Крім того, в період дії правового режиму воєнного стану правоохоронні органи залучаються до проведення мобілізаційних заходів. Вони становлять зміст мобілізації, яка Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 № 3543-XII визначається, як комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших війсь-

кових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано. Загальна мобілізація проводиться одночасно на всій території України і стосується національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій. Часткова мобілізація може проводитися в окремих місцевостях держави, а також стосуватися певної частини національної економіки, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій [15].

Висновки. За підсумками проведеного в статті дослідження, можемо констатувати, що дія правового режиму воєнного стану, виходячи зі змісту та особливостей останнього, кардинально змінює концепцію поточної діяльності правоохоронних органів наступним чином: по-перше, правоохоронні органи діють в умовах підвищеного навантаження, яке зумовлено наявністю ризиків державному суверенітету та конституційному ладу, гострої соціальної нестабільності і, подекуди, суспільної паніки, а також негативних явищ військового характеру; по-друге, на правоохоронні органи покладається обов'язок суміщення свої цільової діяльності із виконанням заходів правового режиму воєнного стану із іншими органами державної влади, місцевим самоврядуванням та військовим командуванням; по-третє, правоохоронні органи активно залучаються до проведення заходів мобі-

лізації. Все перелічене суттєво впливає на психофізичний стан кадрового складу правоохоронних відомств, який працює на грані можливостей, а також за наявності підвищених ви-

мог та правил, адже саме дана система органів є ключовим «буфером» між звичайними громадянами та негативними викликами, які несе в собі воєнний стан.

Список використаних джерел

1. Словник іншомовних слів у трьох томах ТОМ 1. Уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпущо, К. : Видавництво "АКОНІТ", 2001. 930 с.
2. Петков С. В. Менеджмент в органах внутрішніх справ (організаційно-правові основи) : дис... д.ю.н. : 12.00.07. Харків, 2005. 500 с.
3. Близнюк В. Людський капітал як фактор економічного зростання. В. Близнюк, Т. Власенко. *Україна: аспекти праці*. 2003. № 6. С. 20–24.
4. Михайлова Л. І. Економічні основи формування людського капіталу в АПК. Л. І. Михайлова. Суми : Вид-во "Довкілля", 2003. 326 с.
5. Перепелиця А. В. Адміністративно-правове регулювання підготовки персоналу для органів внутрішніх справ України : дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Львів, 2009. 272 с.
6. Никифорова В. Г. Управління персоналом : навч. посіб.; 2-е вид., випр. та доп. Одеса : Атлант, 2013. 275 с.
7. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підручник. Харків : Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.
8. Енциклопедичний словник з державного управління. Уклад. Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, Ю. П. Сурміна. К.: НАДУ, 2010. 820 с.
9. Лисак В. Ю., Олійник О. С. Актуальні проблеми та передумови формування поняття «кадровий потенціал». *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск №14. С.709–715.
10. Барегамян С. Х., Брлджи К. В. Теоретико-правові засади формування кадрової політики у сфері державної служби в контексті євроінтеграції України. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 16. С. 8–14.
11. Пилипенко А. А. Правові та організаційні засади формування і функціонування персоналу митних органів України : дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2007. 232 с.
12. Злшивко С. В. Правові та організаційні засади діяльності державної кримінально-виконавчої служби України в сучасних умовах : дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Ірпінь, 2010. 241 с.
13. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник. За ред. канд. юрид. наук Ю. Ф. Кравченка. К. : Національна академія внутрішніх справ України, 1999. 702 с.
14. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 №389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №28. Ст. 250.
15. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: закон від 21.10.1993 №3543-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №44. Ст.416.

Fedorchenko Vladyslav, Ph.D student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0009-0001-1967-1934

The Essence of the Personnel Composition of Law Enforcement Agencies and the Peculiarities of the Impact of the Legal Regime of Martial Law on It

It is defined that the personnel of law enforcement agencies constitute a body of specially authorized officials who possess the necessary professional competence, knowledge, and skills required for the effective and high-quality performance of the tasks and functions entrusted to law enforcement agencies, as well as the rights, duties, and labor guarantees associated with the specific nature of their professional activity.

It has been demonstrated that under the legal regime of martial law, the concept of the current activities of law enforcement agencies undergoes significant transformation: firstly, law enforcement agencies operate under increased workload, caused by risks to state sovereignty and the constitutional order, acute social instability and, at times, public panic, as well as negative phenomena of a military nature; secondly, law enforcement agencies are entrusted with the duty of combining their core activities with the implementation of measures of the martial law regime jointly with other state authorities, local self-government bodies, and military command; thirdly, law enforcement agencies are actively engaged in the execution of mobilization measures.

Keywords: *law enforcement agencies, personnel of law enforcement agencies, enterprise personnel, staffing, martial law, functioning under the legal regime of martial law.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.08

УДК 349.2

Швецов В. В.,

*ад'юнкт Харківського національного
університету внутрішніх справ*

ORCID: 0009-0000-1712-4964

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО, ЯК УЧАСНИКА ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Зроблено висновок про те, що працівник поліції, як учасник трудових правовідносин, – це особа, яка володіє спеціальною трудовою правосуб'єктністю, що підтверджено його призначенням на посаду в органи чи підрозділи Національної поліції України, у зв'язку із чим набуває специфічного переліку прав та обов'язків.

Узагальнено, що правовий статус поліцейського, як суб'єкта трудових відносин, являє собою сукупність встановлених Конституцією, законами та підзаконними нормативно-правовими актами службово-трудова права та обов'язків, гарантій їх реалізації (у тому числі можливість звернення до суду за захистом трудових прав тощо) та відповідальності за виконання функціональних повноважень. Він виникає з моменту видання наказу про призначення на посаду та закінчується звільненням, виходом на пенсію або у відставку.

Доведено, що особливості правового статусу поліцейського, як суб'єкта трудових відносин, проявляються у таких чинниках: 1) встановленні низки специфічних вимог та умов для набуття цього статусу; 2) наявності особливої процедури перевірки відповідності цим вимогам конкретного претендента на посаду поліцейського; 3) перевага норм спеціального законодавства, що встановлює означені елементи правового статусу; 4) службово-трудова характер прав та обов'язків, що витікає із особливого для безпеки суспільства призначення Національної поліції; 5) ризиковість та високий рівень соціальної значущості службово-трудова діяльності поліцейського; 6) обмеженість трудових прав і одночасно наявність компенсаційного механізму у формі додаткових, гарантуючих прав, що відповідають ризикованості та соціальної відповідальності; 7) підвищений рівень службово-трудова обов'язків, у тому числі й тих, які не залежать від робочого часу (наприклад, реагувати на повідомлення про загрозу особистій чи публічній безпеці, утримуватися від висловлювань та дій, що порушують права людини); 8) специфікою відповідальності за реалізацію повноважень.

Ключові слова: *правовий статус, працівник, поліцейський, Національна поліція, трудові правовідносини.*

Постановка проблеми. Служба в органах та підрозділах Національної поліції України відрізняється від звичайної трудової діяльності тим,

що поєднує в собі риси професійної роботи й публічної служби держави. Поліцейський не просто виконує трудові обов'язки за трудовим договором, а й діє як представник державної влади, наділений владними повноваженнями, що безпосередньо впливають на права та свободи громадян. Окрім того, особливість поліцейської служби зумовлює надання додаткових соціальних гарантій: спеціального пенсійного забезпечення, пільг, компенсацій та підвищеного захисту у випадках поранення чи загибелі. Усе це свідчить про те, що служба у поліції дійсно є особливою формою професійної діяльності, яка має як трудовий, так і публічно-правовий характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні аспекти, пов'язані із здійснення трудової діяльності поліцейських, у своїх наукових працях розглядали: С. М. Бортник, К. Г. Гарбузюк, В. В. Мельник, К. Ю. Мельник, Л. В. Могілевський, О. М. Обушенко, А. Ю. Подорожній, Є. Ю. Подорожній, І. І. Швидкий та багатьох інших. Втім, незважаючи на значний теоретичний доробок, в науковій літературі недостатньо опрацьованим є питання правового статусу поліцейського, як учасника трудових правовідносин.

Постановка завдання. Мета статті полягає у тому, щоб розкрити ключові особливості правового статусу поліцейського, як учасника трудових правовідносин. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: розкрити сутність поняття «правовий статус»; виділити ключові елементи правового статусу поліцейських; здійснити аналіз норм чинного законодавства

та розкрити особливості правового статусу поліцейського.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна статті визначена тим, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо визначення особливостей правового статусу поліцейського, як учасника трудових правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Починаючи наукове дослідження відзначимо, що в науковій літературі існує велика кількість підходів щодо тлумачення категорії «правовий статус». Так, Ю. Ю. Чуприна розкриває значення правового статусу як багатоаспектної, комплексної, універсальної категорії, яка має чітку, стабільну структуру, та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також шляхом визначення прав, обов'язків та гарантій їх реалізації, визначає місце суб'єкта в системі правовідносин [1, с. 271-272]. До ознак правового статусу особи Р. Б. Тополевський та Н. В. Федіна, окрім наявності усталеної структури його складових елементів, відносить: виступає як юридична міра соціальної свободи суб'єкта права; встановлюється спеціально уповноваженими органами держави, його зміст змінюється з волі законодавця, а не окремих суб'єктів права, відповідно на яких він поширюється; встановлює межі, за які не мають виходити діяльність і поведінка людини в суспільстві; відображається у правових нормах і принципах, які формально закріплені у нормативно-правових актах, нормативно правових договорів, а також інших джерелах (формах) права; залежить від сутності соціального укладу, в умовах якого він складається і функціонує, а отже

зазнає впливу безлічі чинників, основними з яких є праця і власність як основа держави [2, с. 100].

Тож, у загальному розумінні, правовий статус представляє собою закріплене у нормах чинного законодавства становище особи, колективу чи організації, яке характеризує їх призначення та місце у суспільних відносинах і визначається сукупністю взаємопов'язаних прав, обов'язків, гарантій та юридичної відповідальності. Можна говорити про те, що правовий статус відображає баланс між можливостями реалізації інтересів суб'єкта та його обов'язками перед суспільством і державою, забезпечуючи правову визначеність, соціальну рівновагу та порядок у суспільстві. А відтак, розглядати правовий статус суб'єкта, незалежно від сфери суспільного життя, найбільш доцільно крізь призму його елементів.

Так, з правовим статусом неодмінно пов'язана правосуб'єктність учасників трудових правовідносин. Доцільно підтримати позицію Б. Л. Корольчука, що трудова правосуб'єктність поліцейських є спеціальною з огляду на те, що вона має двоступеневу структуру, де перший ступінь включає: наявність громадянства України; вікового рівня; наявність повної загальної середньої освіти; володіння державною мовою; стан здоров'я, а саме відсутність захворювань, визначених у відповідному переліку; фізична підготовка; рівень професійної компетентності; бездоганна репутація; політична нейтральність. Другий ступінь включає складання присяги поліцейського [3, с. 14-15]. Отже мова йде саме про виникнення правосуб'єктності поліцейського, оскільки

складання присяги є завершальним актом свідомого прийняття особою тих зобов'язань, прав та відповідальності, які визначають правовий статус поліцейського.

Представляється, що по відношенню до трудової правосуб'єктності працівника поліції з її виникненням безпосередньо пов'язана реалізація як право-, так і діє- здатності. До складових елементів останньої С. Я. Вавженчук відносить: по-перше, це здатність суб'єкта трудового права своїми діями набувати та здійснювати належні йому регулятивні трудові права та створювати, виконувати регулятивні трудові обов'язки (трудова регулятивна діє- здатність); по-друге, це здатність суб'єкта трудового права своїми діями набувати та здійснювати належні йому охоронні трудові права (трудова охоронна дієздатність). Зокрема, суб'єкт трудового права може здійснити право на звернення до Конституційного Суду України, чим реалізує право на превентивну охорону трудових прав працівників. У межах трудової охоронної дієздатності потерпіла особа може здійснювати право на захист трудових прав [4, с. 5]. Здатність набувати, реалізовувати та охороняти свої трудові права властива й працівникам поліції.

Набуття особою правового статусу поліцейського пов'язано із включенням її до кола трудових відносин. Законодавство встановлює особливий порядок виникнення таких трудових відносин. О. Г. Реуцьков справедливо зауважує, що виникнення трудових відносин поліцейських відбувається на основі саме системи, а не сукупності юридичних фактів, оскільки вони є взаємопов'язаними, їх послідовність немо-

жливо змінити, а кожен із них окремо не має самостійного значення [5, с. 216]. З метою добору осіб, здатних професійно виконувати повноваження поліції та посадові обов'язки за відповідною вакантною посадою, у випадках, передбачених Законом України «Про Національну поліцію» (зокрема серед осіб, які вперше приймаються на службу в поліції з призначенням на посади молодшого складу поліції), проводиться конкурс на службу в поліції та/або на зайняття вакантної посади. Кандидати, які пройшли перевірку документів, поданих кандидатами, на відповідність загальним вимогам, проходять тестування, співбесіду та інші види оцінювання відповідно до Типового порядку проведення конкурсу. Також під час засідання поліцейської комісії при проведенні конкурсу її члени особисто оцінюють рівень професійної компетентності претендентів, які відповідають умовам конкурсу, та визначають в особистому порядку їхній загальний рейтинг, результатами складення загального рейтингу претендентів, які відповідають умовам конкурсу, визначають переможця конкурсу [6]. Слід погодитися з тим, що фактично набуття правового статусу працівника поліції є посвідченням факту відповідності особи вимогам, які пред'являються законодавством [7, с. 61].

В дослідженнях, що стосуються теорії права, відмічається, що обов'язки, які покладаються на ту чи іншу особу, повинні бути безперечно виконаними, у протилежному ж випадку у дію може вступати механізм державного примусу, що визначається як можливість держави зобов'язати суб'єкта здійснювати певні дії, а за наявності факту правопору-

шення держава зобов'язує особу зазнати певних негативних наслідків. Реалізація ж прав, у свою чергу, носить добровільний характер. Суміжною відмінною рисою є й те, що за відмову від реалізації прав суб'єктом, який ними наділений, відповідальність не передбачена, в той час, як неналежне виконання або невиконання обов'язків тягне накладення певних санкцій [8, с. 716]. Разом із цим по відношенню до елементів правового статусу державних службовців взагалі та поліцейських зокрема таке зауваження не є характерним.

За загальним правилом права та обов'язки сторін трудових відносин визначаються насамперед КЗпП України, іншими законодавчими актами, правилами внутрішнього трудового розпорядку, технічними правилами, інструкціями, наказами і розпорядженнями роботодавця. Одні з цих актів містять найбільш загальні обов'язки працівників (наприклад, правила внутрішнього трудового розпорядку), інші – спеціальні обов'язки, що впливають з особливостей виробництва (наприклад, технічні правила) [9, с. 113]. Згідно Кодексу про працю до загальних прав працівників відносяться права: на одержання роботи з оплатою праці не нижче встановленого державою мінімального розміру, включаючи право на вільний вибір професії, роду занять і роботи. Право на отримання можливості при сприятливій державі підготовки і підвищенню трудової кваліфікації. Працівники мають право на відпочинок відповідно до законів про обмеження робочого дня та робочого тижня і про щорічні оплачувані відпустки, право на здорові і безпечні умови праці, на

гідне ставлення з боку роботодавця, інших працівників, на об'єднання в професійні спілки та на вирішення колективних трудових конфліктів (спорів) у встановленому законом порядку, тощо [10]. Більшість з перелічених прав з урахуванням специфіки, обумовленої особливостями поліцейської діяльності (вагомим значенням для суспільства, постійною потребою у реалізації, ризикованістю та ін.) відображаються у нормах спеціального законодавства. Виключенням є право на участь в управлінні відповідною організацією, хоча безумовно, за наявності професійних здібностей та особистого бажання кар'єрного зростання поліцейський може зайняти керівні посади у підрозділах Національної поліції.

Права працівників на охорону праці під час роботи згідно Закону України «Про охорону праці» включають відповідність вимогам законодавства умов праці на робочому місці, санітарно-побутових умов, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником. За загальною нормою розгляданого закону працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля [11]. Означене право для працівників Національної поліції має дещо обмежений характер з урахуванням особливо ризикованих умов їх професійної діяльності. Разом із цим неможливо стверджувати на повної відсутності такого права. Так, наприклад, Інструкція з

заходів безпеки при поводженні зі зброєю визначає систему заходів, спрямованих на забезпечення особистої безпеки поліцейських, запобігання загибелі, пораненням і травмуванню їх та інших осіб під час поводження з вогнепальною зброєю, ручним протитанковим і підствольним гранатометами, реактивною протитанковою і бойовою ручною гранатами [12].

Як зазначає Б. Л. Корольчук, трудові права поліцейських є вужчими відносно трудових прав працівників загальних професій, і головною відмінністю є відсутність права поліцейських на: (а) організацію та (б) участь у проведенні страйків, але ці обмеження трудових прав не позбавляють їх «права на свободу асоціації та членство у професійних спілках, що включає право на ведення колективних переговорів». Такі обмеження відповідають міжнародним стандартам у сфері праці поліцейських підрозділів та основним положенням Європейського кодексу поліцейської етики [3, с. 15].

В правовій літературі, говорячи про права та обов'язки працівників поліції, їх називають службово-трудовими, які відображають їх функціональне призначення в єдиному загальному процесі колективної праці працівників Національної поліції. Вони включають у себе низку процесуальних прав та обов'язків поліцейського в процесі реалізації ним правоохоронної функції держави. Це свідчить, що службово-трудові права та обов'язки являються синергетичним поєднанням трудових та службових прав й обов'язків, де перші розкривають права та обов'язки поліцейського як учасника правовідносин у сфері праці, а другі

об'єднують процесуальні повноваження поліцейських як представників органу державної влади [3, с. 15]. Отже, говорячи про трудові обов'язки працівника поліції як суб'єкта трудових відносин, слід зазначити, що вони містяться насамперед у нормах спеціального законодавства. Службово-трудові обов'язки відображають міру необхідної поведінки поліцейських для успішного виконання покладених на Національну поліцію завдань, а саме: неухильно дотримуватися положень Конституції України, законів України та інших нормативно-правових актів, що регламентують діяльність поліції, та Присяги поліцейського; професійно виконувати свої службові обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва; поважати і не порушувати прав і свобод людини; надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я; зберігати інформацію з обмеженим доступом, яка стала йому відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків; інформувати безпосереднього керівника про обставини, що унеможливають його подальшу службу в поліції або перебування на займаній посаді. При цьому поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких

подій зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції [6].

Окрім трудових прав, обов'язків доповнюючим елементом правового статусу поліцейського є специфічна відповідальність за неналежне виконання ним своїх службово-трудових повноважень. Мова йде про дисциплінарну відповідальність, що настає за дисциплінарний проступок, під яким розуміється протиправна винна дія чи бездіяльність поліцейського, що полягає в порушенні ним службової дисципліни, невиконанні чи неналежному виконанні обов'язків поліцейського або виходить за їх межі, порушенні обмежень та заборон, визначених законодавством для поліцейських, а також у вчиненні дій, що підривають авторитет поліції. Спеціальним законодавством встановлюється суб'єкти та порядок службового розслідування, порядок накладення, види, строк дії, а також специфіка оскарження дисциплінарних стягнень [13].

Висновки. Проведений у даному науковому дослідженні аналіз дає змогу дійти до висновку, що працівник поліції, як учасник трудових правовідносин, – це особа, яка володіє спеціальною трудовою правосуб'єктністю, що підтверджено його призначенням на посаду в органи чи підрозділи Національної поліції України, у зв'язку із чим набуває специфічного переліку прав та обов'язків. Отже, правовий статус поліцейського, як суб'єкта трудових відносин, являє собою сукупність встановлених Конституцією, законами та підзаконними нормативно-правовими актами службово-

трудових прав та обов'язків, гарантій їх реалізації (у тому числі можливість звернення до суду за захистом трудових прав тощо) та відповідальності за виконання функціональних повноважень. Він виникає з моменту видання наказу про призначення на посаду та закінчується звільненням, виходом на пенсію або у відставку.

На нашу думку, особливості правового статусу поліцейського, як суб'єкта трудових відносин, проявляються у таких чинниках: 1) встановленні низки специфічних вимог та умов для набуття цього статусу; 2) наявності особливої процедури перевірки відповідності цим вимогам конкретного претендента на посаду поліцейського; 3) перевага норм спеціального законодавства, що встановлює означені елементи правового статусу; 4) службово-

трудоий характер прав та обов'язків, що витікає із особливого для безпеки суспільства призначення Національної поліції; 5) ризиковість та високий рівень соціальної значущості службово-трудої діяльності поліцейського; 6) обмеженість трудових прав і одночасно наявність компенсаційного механізму у формі додаткових, гарантуючих прав, що відповідають ризикованості та соціальної відповідальності; 7) підвищений рівень службово-трудових обов'язків, у тому числі й тих, які не залежать від робочого часу (наприклад, реагувати на повідомлення про загрозу особистій чи публічній безпеці, утримуватися від висловлювань та дій, що порушують права людини); 8) специфікою відповідальності за реалізацію повноважень.

Список використаних джерел

1. Чуприна Ю. Ю. Щодо визначення змісту поняття адміністративно-правового статусу. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Серія «ПРАВО»*. Вип. 21. 2016. С. 268–272.
2. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
3. Корольчук Б. Л. Особливості правового регулювання праці поліцейських : автореф дис канд юрид наук : 12.00.05. Харків, 2021. 22 с.
4. Вавженчук С. Я. Трудова правосуб'єктність: антиномії праворозуміння. *Підприємство, господарство і право*. № 6. 2015. С. 3–6.
5. Реуцьков О. Г. Підстави виникнення трудових правовідносин із працівниками поліції. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 4. Т. 1. 2019. С. 210–217.
6. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 02.09.2025).
7. Колотік А. С. Працівник поліції як суб'єкт соціального забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Вип. 6. 2022. С. 59–64. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2023.1.10>
8. Попович Т. П. Поняття обов'язку як елементу правового статусу особи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 6. 2023. С. 714–718. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.123>
9. Дігтяренко Г. В. Встановлення змісту трудової функції працівника як обов'язкової умови трудового договору. *Юридичний вісник*. № 4 (53). 2019. С. 111–117.

10. Кодекс про працю України із змінами на 27.09.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/conv#n22> (дата звернення: 02.09.2025).

11. Про охорону праці : Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 02.09.2025).

12. Про затвердження Інструкції з заходів безпеки при поводженні зі зброєю : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01.02.2016. № 70. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text> (дата звернення: 02.09.2025).

13. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15 березня 2018 року. № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text> (дата звернення: 02.09.2025).

Shvetsov Vladyslav, Ph.D student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0009-0000-1712-4964

Peculiarities of the Legal Status of a Police Officer as a Participant in Labor Relations

It is concluded that a police officer, as a participant in labor relations, is a person possessing a special labor legal capacity, which is confirmed by his or her appointment to a position within the bodies or units of the National Police of Ukraine. As a result, the officer acquires a specific range of rights and duties.

It is summarized that the legal status of a police officer, as a subject of labor relations, represents a set of service-labor rights and obligations established by the Constitution, laws, and subordinate normative legal acts, together with the guarantees of their implementation (including the possibility of applying to a court for the protection of labor rights, etc.), as well as liability for the exercise of functional powers. This status arises from the moment the order on appointment is issued and terminates upon dismissal, retirement, or resignation.

It is substantiated that the peculiarities of the legal status of a police officer, as a subject of labor relations, are manifested in the following: 1) the establishment of a number of specific requirements and conditions for acquiring this status; 2) the existence of a special procedure for verifying a candidate's compliance with these requirements; 3) the primacy of special legislation that defines the elements of legal status; 4) the service-labor nature of rights and duties, derived from the special mission of the National Police in ensuring public safety; 5) the risk-bearing character and high social significance of a police officer's service-labor activity; 6) the limitation of labor rights, combined with the presence of a compensatory mechanism in the form of additional guaranteed rights corresponding to the risks and social responsibility involved; 7) an increased scope of service-labor duties, including those not limited by working hours (for example, responding to reports of threats to personal or public safety, refraining from statements and actions that violate human rights); 8) the specific nature of liability for the exercise of powers.

Keywords: *legal status, employee, police officer, National Police, labor relations.*

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.09

УДК 342.9:342.7

Безzubов Д. О.,

*доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії наук
вищої освіти України, провідний
науковий співробітник відділу проблем
державного управління та
адміністративного права Інституту
держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
ORCID: 0000-0001-7183-5206*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Стаття присвячена комплексному дослідженню адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина у сфері національної безпеки в умовах воєнного стану. Визначено, що верховенство права та визнання людини, її життя і гідності найвищою соціальною цінністю залишаються основоположними орієнтирами діяльності держави навіть за умов обмеження окремих прав. Обґрунтовано, що саме адміністративне право забезпечує необхідну процедурну рамку для балансування інтересів державної безпеки та прав людини.

На основі аналізу конституційних положень, Закону України «Про національну безпеку України», Стратегії національної безпеки України та наукових напрацювань вітчизняних учених (В. Б. Авер'янова, О. В. Скрипнюк, Ю. С. Шемшученка, О. Ф. Андрійко) запропоновано концепцію «трьох К»: компетенції органів виконавчої влади у сфері безпеки, координації їх діяльності з інститутами громадянського суспільства та контролю за дотриманням прав і свобод людини. Показано, що без чіткого нормативного закріплення компетенцій, інституціоналізації форм координації та розвитку системи контролю будь-яка безпекова політика ризикує перетворитися на інструмент адміністративного свавілля.

Новизна дослідження полягає у формулюванні теоретичних засад нової наукової категорії – «юридична безпека», яка визначається як система правових і процедурних гарантій передбачуваності державних рішень, спрямованих на захист прав і свобод у сфері національної безпеки. У статті висунуто пропозиції щодо вдосконалення законодавчої бази, зокрема вне-

сення змін до Закону України «Про національну безпеку України» у частині закріплення процедурних гарантій, створення механізмів громадського контролю та запровадження обов'язкових адміністративних актів для оформлення обмежень прав і свобод.

Практичне значення статті полягає у можливості використання її висновків для підготовки законопроектних пропозицій, розробки адміністративних процедур діяльності військових адміністрацій і органів сектору безпеки та оборони, а також для вдосконалення наукових концепцій розвитку українського адміністративного права у контексті європейської інтеграції.

Ключові слова: адміністративне право, національна безпека, воєнний стан, права і свободи людини, компетенція, координація, контроль, верховенство права, юридична безпека.

Постановка проблеми. Проблематика забезпечення прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану належить до тих наукових і практичних питань, які у новітніх реаліях державотворення виходять на перший план. Українське суспільство опинилося у стані тотальної мобілізації ресурсів – військових, економічних, інформаційних, людських – заради збереження державності та протидії збройній агресії. Водночас визнання людини найвищою соціальною цінністю, закріплене у Конституції України, не втрачає своєї актуальності навіть у найскладніших історичних обставинах. Це зумовлює необхідність глибокого переосмислення механізмів адміністративно-правового регулювання у сфері національної безпеки, їх відповідності вимогам верховенства права та міжнародним стандартам.

В умовах воєнного стану неминує постає дилема: як поєднати ефективність державного реагування на безпекові загрози з гарантіями прав людини, які не можуть бути зведені нанівець навіть у кризові періоди? Саме адміністративне право, будучи провідною галуззю у сфері організації діяльності виконавчої влади, визначає рамку допустимих

обмежень, порядок їх застосування та гарантії захисту особи від свавільних рішень органів влади. Таким чином, питання адміністративно-правових гарантій у сфері національної безпеки набуває не лише прикладного, але й фундаментально-теоретичного значення.

Актуальність теми також підтверджується стратегічними документами. Стратегія національної безпеки України 2020 року (зі змінами 2025 року) проголошує пріоритетом безпеку людини, її життя, честі та гідності, що прямо відповідає європейським цінностям і стандартам прав людини. Закон України «Про національну безпеку України» визначає захист прав і свобод одним із ключових національних інтересів. Водночас у законодавстві ще бракує чіткої системи адміністративних гарантій, які б забезпечували реальну підконтрольність дій державних органів навіть за умов надзвичайних загроз. Саме це обумовлює наукову новизну дослідження – розробку концептуально цілісної моделі адміністративно-правових гарантій у сфері національної безпеки під час воєнного стану.

Практичне значення дослідження полягає у можливості ро-

зробки на його основі пропозицій до чинного законодавства, зокрема щодо вдосконалення Закону України «Про національну безпеку України», а також формування нових адміністративних процедур для військових адміністрацій, органів сектору безпеки та оборони. Це дозволить підвищити правову визначеність, мінімізувати ризик свавільних обмежень прав і зміцнити довіру громадян до державної влади в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У національній правовій доктрині питання співвідношення національної безпеки та прав людини досліджували такі відомі науковці, як О. Скрипнюк, В. Авер'янов, І. Голосніченко, В. Бевзенко, В. Тимошчук, О. Андрійко. В їхніх працях послідовно наголошується, що права і свободи людини не можуть розглядатися як другорядні порівняно з безпековими інтересами держави; навпаки, саме гарантування прав особи становить зміст і ціль існування безпекової політики. Водночас акценти у дослідженнях різняться: від класичних конституційно-правових трактувань верховенства права – до сучасних адміністративно-правових концепцій «юридичної безпеки» та «правової визначеності».

У зарубіжній літературі проблема прав людини у контексті безпекових режимів також є предметом активного вивчення. Представники західної науки адміністративного права – Дж. Массінг, К. Шмітт, М. Фаррелл – у різні історичні періоди аналізували межі допустимих обмежень прав у кризових ситуаціях, наголошуючи на небезпеці зловживань владою. У сучасних працях з європейського права (зо-

крема, у дослідженнях, присвячених застосуванню ст. 15 Європейської конвенції з прав людини) робиться висновок, що навіть у випадку відступу від зобов'язань держави не можуть підривати саму сутність прав і свобод.

Попри значний масив наукових досліджень, в українській науці адміністративного права питання адміністративних гарантій прав і свобод у сфері національної безпеки досі не набуло системного опрацювання. Переважають або конституційно-правові, або безпекові підходи, тоді як комплексний адміністративно-правовий аналіз, що поєднував би процедурні, інституційні й доктринальні аспекти, залишається недостатнім. Саме заповнення цієї прогалини становить головне завдання пропонованого дослідження.

Методологія дослідження.

Методологічну основу статті становить поєднання класичних і новітніх підходів адміністративно-правової науки. Використано системний підхід, що дозволяє розглядати адміністративне право як цілісну систему норм і процедур, покликаних забезпечувати баланс між інтересами держави та правами людини. Порівняльно-правовий метод дає змогу зіставити українську практику з досвідом держав Європейського Союзу, США, Ізраїлю, які мають власні напрацювання у сфері захисту прав у кризових умовах.

Особливе місце у методології займає аксіоматичний метод, який дозволяє формувати дослідження на основі фундаментальних положень, що не потребують доведення і сприймаються як наукові «аксіоми» адміністративного права. У сфері національної безпеки такими

аксіомами виступають: верховенство права як універсальна рамка будь-яких правових рішень, навіть у воєнний час; непорушність ядра прав і свобод людини, які не можуть бути обмежені за жодних умов (право на життя, заборона катувань, право на людську гідність); пропорційність і правова визначеність як неодмінні вимоги до обмежень прав у сфері національної безпеки; тимчасовість та контрольованість будь-яких обмежень, запроваджених у зв'язку з воєнним станом.

Аксіоматичний метод дозволяє не лише виявити засадничі константи адміністративного права, а й оцінити, наскільки конкретні рішення органів сектору безпеки відповідають цим константам. Це, у свою чергу, створює можливість для побудови правових моделей, у яких система адміністративно-правових гарантій ґрунтується на непорушних принципах, а не на ситуативних компромісах. Водночас аксіоматичний метод надає дослідженню прогностичного виміру: якщо держава відступає від аксіом, то виникає ризик підриву довіри до права і делегітимації управлінських рішень у сфері національної безпеки.

Застосування аксіоматичного методу в даній роботі дозволяє розглядати захист прав і свобод не як «додаткову умову» функціонування держави у кризовий період, а як основоположний принцип, що визначає межі й зміст діяльності виконавчої влади та органів сектору безпеки. Таким чином, аксіоматичний підхід не тільки поглиблює наукову базу дослідження, але й формує ціннісну основу для модернізації національного законодавства.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне дослідження адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина у сфері національної безпеки в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Адміністративне право в умовах воєнного стану виявляє свою глибинну природу як право організації та обмеження влади задля гарантування свободи. У цьому сенсі воно постає не лише як регуляторна система, але й як правова доктрина, що визначає межі допустимого втручання держави у сферу прав і свобод людини. Думки провідних українських учених – О. Шемшученка, В. Авер'янова, О. Скрипнюка, О. Андрійко – дозволяють стверджувати, що національна правова наука послідовно виходила з аксіоми: навіть у найгостріших умовах боротьби за державне виживання людина не втрачає статусу найвищої соціальної цінності, а обов'язок держави полягає у створенні дієвих правових гарантій від свавілля та неправомірних обмежень.

Сучасна концепція розвитку адміністративного права у сфері національної безпеки може бути окреслена як концепція «трьох К», яка уособлює три взаємопов'язані напрями: компетенції, координацію і контроль. По-перше, компетенції органів виконавчої влади в умовах воєнного стану мають чітко визначатися законом, бути обмеженими принципом пропорційності та правової визначеності. У цьому контексті варто згадати підхід В. Авер'янова, який послідовно підкреслював, що будь-яка компетенція не є абсолютною, а існує лише у си-

стемі публічно-правових обмежень і гарантій. Відповідно, органи виконавчої влади в сфері національної безпеки зобов'язані діяти виключно у межах наданих повноважень, а надмірне їх розширення без належного правового регулювання створює загрозу для прав людини.

По-друге, координація між органами виконавчої влади та громадянським суспільством є необхідною умовою демократичної легітимності рішень у сфері безпеки. Як слушно наголошував О. Скрипнюк, національна безпека не може розглядатися як виключно державна справа; вона є результатом взаємодії держави і суспільства, де останнє виступає не об'єктом, а партнером і співучасником безпекової політики. Це означає, що адміністративно-правові механізми мають забезпечувати інституційні форми такої координації: від діяльності громадських рад при органах влади – до механізмів електронної участі й публічного моніторингу. Особливо важливим це стає під час воєнного стану, коли суспільна єдність і довіра до держави виступають стратегічними ресурсами, без яких неможливе ефективне протистояння агресії.

По-третє, контроль за дотриманням прав і свобод людини і громадянина у сфері національної безпеки є ключовим елементом, що відрізняє правову державу від поліцейської. О. Шемшученко наголошував, що контроль у сфері публічного управління не є вторинним, а становить сутність демократичного врядування. Звідси випливає потреба у створенні розгалуженої системи контрольних механізмів: парламентського, судового, адміністративного та громадського кон-

тролю. Особливе місце належить інституту Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, здатного здійснювати моніторинг обмежень прав під час воєнного стану та фіксувати випадки їх непропорційності чи свавілля. О. Андрійко послідовно обґрунтовувала значення адміністративного контролю як способу реалізації принципу підконтрольності виконавчої влади суспільству, і ця позиція є особливо актуальною сьогодні, коли баланс між безпекою і правами людини визначає не лише якість управління, але й перспективи європейської інтеграції України.

Концепція «трех К» не є абстрактною схемою, а відображає внутрішню логіку розвитку адміністративного права в умовах національної кризи. Компетенція, що не обмежена аксіомами верховенства права, неминуче перетворюється на свавілля; координація без участі суспільства стає формальністю, яка не забезпечує легітимності; контроль без реальних механізмів відновлення прав перетворюється на декларацію. Лише гармонійне поєднання цих трьох елементів здатне забезпечити ефективність національної безпеки та водночас зберегти фундаментальні права людини.

Таким чином, адміністративне право, спираючись на доктринальні положення національної науки, має трансформуватися у право стійкості, яке поєднує функцію оборони з функцією захисту прав. Саме у цьому – у формуванні дієвих компетенцій, у координації з громадянським суспільством і в реальному контролі за дотриманням прав і свобод – полягає сутність сучасних адміністративно-правових гарантій у сфері національної безпеки.

Адміністративне право в сфері національної безпеки має не лише прикладне, але й аксіологічне значення, оскільки воно визначає межі допустимого державного втручання у свободу людини. Конституція України у статтях 3 і 8 закріплює верховенство права як основу діяльності держави та визнає людину, її життя і гідність найвищою соціальною цінністю. Ця норма не втрачає своєї сили навіть у період воєнного стану, хоча стаття 64 Конституції допускає можливість тимчасового обмеження окремих прав. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює процедури таких обмежень, однак не деталізує адміністративні гарантії від свавілля. Водночас Закон «Про національну безпеку України» у ст. 3 визначає захист прав і свобод громадян як пріоритет національних інтересів. Це створює концептуальну передумову для розвитку адміністративно-правових механізмів, які б поєднували безпекові завдання держави із гарантіями людини.

Як підкреслював В.Б. Авер'янов, адміністративне право покликане не лише «служити інтересам держави», але й «забезпечувати системну підконтрольність виконавчої влади суспільству через право» [1]. Саме у сфері національної безпеки цей принцип набуває особливого значення, адже масштабні повноваження органів виконавчої влади потребують чітких правових обмежень і процедурних гарантій. Без цього компетенція органів безпеки перетворюється на неконтрольований інструмент примусу. Тому концепція компетенції (перше «К» у моделі трьох К) має розглядатися як правава категорія, яка встановлює межі,

умови та підзвітність будь-яких владних повноважень.

О. Скрипнюк у своїх працях справедливо наголошував, що «безпека держави не може відриватися від безпеки людини, бо тоді держава втрачає свою ціннісну основу» [2]. Це означає, що навіть найширші компетенції органів виконавчої влади повинні реалізовуватися у світлі конституційного принципу пріоритетності прав і свобод. На практиці це вимагає внесення змін до Закону «Про національну безпеку України», зокрема через закріплення процедурних стандартів: оформлення будь-якого обмеження прав у вигляді адміністративного акта, зазначення його підстав, строків дії та порядку оскарження. Саме це здатне забезпечити правову визначеність і запобігти свавільному застосуванню владних повноважень.

У другому вимірі – координації (друге «К») – йдеться про взаємодію органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства. Нинішня редакція Закону «Про національну безпеку України» визначає систему суб'єктів забезпечення безпеки, проте майже не відображає ролі громадянського суспільства. Натомість у Стратегії національної безпеки України (2020) проголошується принцип стійкості, який передбачає здатність суспільства адаптуватися до викликів і зберігати ефективність функціонування. Це фактично означає визнання суспільства партнером держави у сфері безпеки. О. Андрійко наголошувала, що «ефективність адміністративно-правового регулювання у сфері безпеки можлива лише за умови інституційної відкритості виконавчої влади та участі громадськості у контролі» [3]. Тому розвиток

координаційних механізмів має включати створення громадських рад при військових адміністраціях, унормування електронної участі, забезпечення публічної звітності органів сектору безпеки.

Окремої уваги заслуговує проблема контролю (третє «К»), яка є наріжним каменем сучасної адміністративно-правової доктрини. Як підкреслював О. Шемшученко, «правова держава без дієвого контролю – лише декларація, що приховує свавілля влади» [4]. У сфері національної безпеки контроль повинен мати багаторівневий характер: парламентський контроль через профільні комітети; судовий контроль шляхом перевірки законності актів; адміністративний контроль через спеціалізовані інспекції та внутрішній нагляд; громадський контроль через діяльність інститутів громадянського суспільства. Ключову роль при цьому відіграє інститут Омбудсмана, який, згідно з європейськими стандартами, є головним незалежним механізмом захисту прав людини у кризових ситуаціях. Запровадження таких механізмів, як адміністративні скарги на дії військових адміністрацій чи публічні звіти про обмеження прав, могло б істотно підвищити рівень довіри до органів влади і забезпечити прозорість їх діяльності.

Концепція «трьох К» фактично інтегрує нормативні засади та доктринальні підходи. Компетенції органів виконавчої влади мають бути чітко унормовані й обмежені принципами верховенства права; координація з громадянським суспільством забезпечує легітимність і сталість безпекової політики; контроль формує механізм гарантій прав і свобод у

найскладніших умовах. Таким чином, адміністративне право постає як право рівноваги між потребами національної безпеки та приматом прав людини. Його розвиток у цьому напрямі є не лише внутрішнім викликом, але й умовою європейської інтеграції України, яка передбачає узгодження правових механізмів із практикою Європейського суду з прав людини.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що сучасна система адміністративно-правових гарантій прав і свобод людини у сфері національної безпеки в умовах воєнного стану перебуває на етапі становлення. Вона базується на конституційних засадах і положеннях Закону України «Про національну безпеку України», проте поки що не має належного процедурного й інституційного наповнення. Відсутність чітких механізмів оформлення, оскарження і контролю за обмеженням прав призводить до зростання ризику свавілля і делегітимації управлінських рішень. У цьому контексті особливої ваги набуває концепція «трьох К» – компетенції, координації і контролю, яка здатна стати основою для формування нової моделі адміністративного права у сфері безпеки.

По-перше, компетенції органів виконавчої влади в умовах воєнного стану повинні бути максимально чітко унормовані. Необхідно закріпити у Законі «Про національну безпеку України» норму про те, що будь-яке обмеження прав і свобод здійснюється виключно у формі адміністративного акта з визначенням підстав, строку дії і порядку оскарження. Це забезпечить правову

визначеність і підконтрольність владних рішень.

По-друге, потребує розвитку механізм координації між органами виконавчої влади та громадянським суспільством. Доцільним є створення при військових адміністраціях та ключових органах сектору безпеки громадських рад з правом дорадчого голосу, запровадження обов'язкової публічної звітності щодо обмежень прав людини під час воєнного стану, а також унормування електронних механізмів участі громадян у прийнятті управлінських рішень.

По-третє, система контролю за дотриманням прав і свобод має бути розширена. Необхідно передбачити в Законі «Про національну безпеку України» окремий розділ про адміністративні гарантії прав людини у сфері безпеки, де закріпити: парламентський контроль (через спеціалізовані комітети), контроль Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (з правом моніторингу обмежень), судовий контроль (з правом прискореного розгляду скарг на рішення органів сектору безпеки), а також форми громадського контролю (через звіти, аудити, незалежні моніторингові платформи).

У науковій площині доцільно розвивати концепцію «юридичної безпеки» як нового доктринального напрямку адміністративного права. Її сутність полягає у створенні системи правових і процедурних гарантій, що забезпечують передбачуваність державних рішень і мінімізують ризики свавілля. Вона має стати теоретичним підґрунтям для модернізації національного законодавства. Водночас концепція «трьох К» може слугувати методологічною моделлю для аналізу та оцінки ефективності адміністративно-правових механізмів у сфері безпеки.

Таким чином, розвиток адміністративного права у сфері національної безпеки повинен рухатися у двох взаємопов'язаних напрямках: удосконалення нормативної бази, зокрема Закону «Про національну безпеку України», шляхом введення процедурних гарантій, та формування нових наукових концепцій, які інтегрують досвід української і європейської правової науки. Це дозволить забезпечити справжню підконтрольність виконавчої влади, зміцнити довіру суспільства до держави та реалізувати стратегічний пріоритет – гармонійне поєднання безпеки країни з безпекою людини.

Список використаних джерел

1. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України : академ. курс : у 2 т. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. К. : Юрінком Інтер, 2007. Т. 1 : Загальна частина. 592 с.
2. Авер'янов В. Б. Виконавча влада і адміністративне право. К. : Наук. думка, 2002. 305 с.
3. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові засади контролю у сфері виконавчої влади. К. : Юрид. думка, 2012. 348 с.
4. Скрипнюк О. В. Конституційні засади національної безпеки України. К. : Наук. думка, 2018. 432 с.
5. Шемшученко Ю. С. Проблеми верховенства права у діяльності держави. К. : Юрид. думка, 2010. 276 с.

6. Голосніченко І. П. Адміністративне право України : підручник. К. : Факт, 2004. 544 с.
7. Бевзенко В. М. Адміністративне право України : сучасний стан і перспективи розвитку. К. : Юрінком Інтер, 2015. 384 с.
8. Тимошчук В. П. Адміністративна процедура та адміністративні послуги: зарубіжний досвід і пропозиції для України. К. : Факт, 2003. 440 с.
9. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 10.09.2025).
10. Про національну безпеку України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19> (дата звернення: 10.09.2025).
11. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 10.09.2025).
12. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» : Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392/2020 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> (дата звернення: 10.09.2025).
13. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021-2023 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2021 р. № 1617-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 10.09.2025).
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листоп. 1950 р. (ратифікована Україною 17 лип. 1997 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 10.09.2025).
15. Європейський суд з прав людини. Практика застосування статті 15 Конвенції : огляд рішень. URL: <https://hudoc.echr.coe.int> (дата звернення: 12.09.2025).
16. Farrell M. Human Rights in the National Security Context. – Oxford : Oxford University Press, 2015. 368 p.
17. Massing J. Administrative Law and Security Regimes. – Berlin : Springer, 2012. 290 p.
18. Schmitt C. Politische Theologie. Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität. – München : Duncker & Humblot, 1922. 176 S.
19. Council of Europe. Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights. – Strasbourg : CoE, 2022. 58 p.
20. OSCE/ODIHR. Human Rights and Security: Guidelines for Lawmakers. – Warsaw : OSCE, 2020. 112 p.

Bezzubov Dmytro, Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Leading Researcher of the Department of Public Administration and Administrative Law Problems V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: 0000-0001-7183-5206

Administrative and Legal Guarantees of Human Rights and Freedoms in the Sphere of National Security Under Martial Law

The article is devoted to a comprehensive study of administrative and legal guarantees of human and civil rights and freedoms in the field of national security

under martial law. It is emphasized that the rule of law and the recognition of human life and dignity as the highest social value remain fundamental guidelines for the state, even when certain rights are subject to restrictions. It is substantiated that administrative law provides the necessary procedural framework to balance the interests of state security and human rights.

Based on the analysis of constitutional provisions, the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine," the National Security Strategy of Ukraine, and the scientific achievements of Ukrainian scholars (V. Averianov, O. Skrypnyuk, Yu. Shemshuchenko, O. Andriyko), the article proposes the "three Cs" concept: competence of executive bodies in the field of security, coordination of their activities with civil society institutions, and control over compliance with human rights and freedoms. It is demonstrated that without clear normative regulation of competences, institutionalization of coordination forms, and development of control mechanisms, any security policy risks turning into an instrument of administrative arbitrariness.

The novelty of the research lies in the formulation of the theoretical foundations of a new scientific category – "legal security," defined as a system of legal and procedural guarantees of the predictability of state decisions aimed at protecting rights and freedoms in the sphere of national security. The article also puts forward proposals for improving the legislative framework, in particular amendments to the Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" regarding procedural guarantees, creation of public control mechanisms, and mandatory adoption of administrative acts to formalize restrictions of rights and freedoms.

The practical significance of the article lies in the possibility of using its conclusions for drafting legislative proposals, developing administrative procedures for the activities of military administrations and security sector bodies, as well as for improving scientific concepts of the development of Ukrainian administrative law in the context of European integration.

Keywords: *administrative law, national security, martial law, human rights and freedoms, competence, coordination, control, rule of law, legal security.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.10
УДК 347.963(477)

*Ліберов Ю. І.,
аспірант кафедри державно-
правових дисциплін, Міжнародний
гуманітарний університет
ORCID: 0009-0009-4150-3476*

ПРАВОВИЙ СТАТУС БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

В умовах євроінтеграційних процесів в Україні значної уваги потребують основні засади функціонування системи правоохоронних органів з метою забезпечення процвітання держави, підтримання добробуту суспільства тощо, що може бути досягнуто зокрема через забезпечення прозорості і належного контролю в сфері економічних відносин, зокрема від будь-яких протиправних практик та криміногенних загроз.

Економічними відносинами в доктрині адміністративного права прийнято вважати торгівельні, валютно-фінансові та інші види правовідносин, які виникають та існують між економічними суб'єктами публічного та приватного права з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів послуг та ідей. Отже, ми вбачаємо що одним із основних завдань правоохоронних органів є як раз належне забезпечення їх від зовнішніх та внутрішніх загроз з метою ефективного використання матеріального та фінансового потенціалу кожного з учасників таких правовідносин.

Отже, якщо говорити саме про правоохоронну систему у сфері дотримання економічної безпеки, то можемо стверджувати, що це є певний вид правової взаємодії між суб'єктами публічного адміністрування, наділеними правоохоронними повноваженнями та іншими суб'єктами приватного права, що виникла в результаті вчинення правопорушення, що посягає, насамперед, на економічні інтереси держави, суб'єктів господарської діяльності та погіршує фінансово-інвестиційний клімат, і яка відповідно спрямована на поновлення порушених прав у цій сфері і притягнення винних осіб до конкретного види відповідальності в межах національного законодавства.

Так, наше дослідження буде присвячено визначенню передумов створення окремого державного органу зі спеціальним статусом і специфічними завданнями як перспективного етапу у напрямі протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економічної системи України, а також дослідженню правових засад функціонування Бюро економічної безпеки України у сфері досягнення і забезпечення економічної безпеки в Україні, що є запорукою розвитку стабільної правової і демократичної держави.

Ключові слова: економічна безпека, бюро економічної безпеки, правоохоронні органи, контроль у сфері економічних правовідносин, запобігання економічним правопорушенням.

Постановка проблеми. Виокремлення наукового підходу у вирішенні питань, пов'язаних з економічною безпекою, зокрема у протидії правопорушенням, що посягають на порядок функціонування економіки в нашій державі, є дуже важливим кроком для розробки стратегічних напрямків у забезпеченні належного рівня фінансової стабільності на загальнодержавному рівні і у недопущенні деструктивних тенденцій в економічному розвитку нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ) є досить новим державним утворенням в системі правоохоронних органів з забезпечення економічної безпеки держави, то ми, на жаль, не можемо зробити акцент на ґрунтовні наукові праці у дослідженні поставленого питання, хоча при цьому дослідники, зокрема Д. Пчолкін, О. М. Резнік, С. С. Чернявський, О. П. Кириленко, І. В. Басанцова, Є. В. Калюга, М. П. Мельник, Л. А. Савченко, Л. І. Вороніна, В. В. Лисенко та багато інших неодноразово досліджували проблемні питання у сфері здійснення фінансового контролю і забезпечення економічної безпеки в державі, акцентуючи увагу на проблемних питаннях створення та функціонування правоохоронних органів у сфері дотримання національних інтересів у сфері публічних фінансів.

Постановка завдання. Метою нашого наукового дослідження є аналіз ефективності створення і функціонування Бюро економічної безпеки України через розкриття специфічних засобів діяльності цього органу у сфері, зокрема, протидії та

попередження кримінальних правопорушень в економічній сфері.

Виклад основного матеріалу
Економічна безпека в правовій доктрині розглядається як найважливіша якісна характеристика економічної системи держави, що означає її спроможність підтримувати нормальні умови життя населення, стійке освоєння національних ресурсів та послідовну реалізацію суспільних інтересів. Для економічної безпеки характерне виявлення та недопущення перешкод нормального економічному розвитку держави як всередині, так і зовні, і відповідно спрямованість на недопущення деструктивних тенденцій в цій області. Отже, можемо зробити висновок, що економічна безпека є невід'ємною категорією національної безпеки України, що кореспондується з положеннями статті 17 Конституції України, де закріплено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, які покладаються на правоохоронні органи[1].

Відповідно до п. 6 Стратегії національної безпеки України, реалізація пріоритетів національної безпеки забезпечується завдяки сталому розвитку національної економіки та її інтеграції в європейський економічний простір [2]. Отже, організація та управління правоохоронними відносинами у сфері економічної безпеки забезпечується ефективною роботою інституцій правопорядку.

Повертаючись до основ філософії захисту економіки, необхідно відмітити, що забезпечення ефективної протидії загрозам є комплексом правових норм, заходів та рішень, що

у своїй сукупності здатні ліквідувати небезпеки, мінімізувати ризики та створити сприятливий інвестиційний клімат, що і є метою регуляторного впливу. При цьому, очевидно, що для досягнення таких завдань не панацеєю є питання компетенції виключно одного органу. О. М. Рєзнік у своїх дослідженнях стверджує, що до правоохоронних органів, які є суб'єктами забезпечення фінансово-економічної безпеки держави, слід віднести органи Національної поліції України, Служби безпеки України, прокуратури, Національне антикорупційне бюро України тощо [3]. Річ в тім, що заполітизований та надмірний інтерес до розслідування економічних кримінальних правопорушень, який історично склався в Україні, породив дублювання функцій, бюрократичні конфлікти між правоохоронними органами та постійне «перетягування канатів» у намаганні здійснити контроль або тиск на бізнесструктури. Так, створення БЕБ є своєрідною спробою породити єдність у досягненні завдань державної політики, а також забезпечити прозорість та громадський контроль правоохоронної діяльності у сфері економічних відносин.

Із здобуттям незалежності Україна почала побудову власної системи правоохоронних органів, яка зазнавала неодноразово реформування. Правопорушення у економічній сфері були і залишаються значним масивом у порівнянні з іншими, не такими чисельними групами правопорушень. В якийсь момент виникла необхідність їх запобігання та розслідування на більш високому рівні, ніж це існувало раніше. Повноваження щодо такої діяльності були «розкидані» між різними органами

державної влади, деколи вони дублювались і ефективності досягнути було важко[4].

Як вдало зазначає Н. Пузирна, історія створення єдиного правоохоронного органу України у сфері економічної безпеки має досить непростий шлях. Цікавим видається той факт, що різні державні інституції не могли дійти згоди навіть у назві такого органу. Так, до новоствореного органу пропонувалися такі назви: Служба фінансових розслідувань України, Фінансова поліція, Служба фінансових розслідувань, Національне бюро фінансової безпеки, Бюро фінансових розслідувань, Бюро економічної безпеки України [5]. Крім непорозумінь у назві, звісно, були суперечки і щодо того, які повноваження повинен мати цей орган, чи варто запозичувати якусь зарубіжну модель або ж просто передати всі повноваження так званій «Економічній міліції».

Ще з 2013 року були спроби прийняти Закон України, який би створив орган, покликаний забезпечити високий рівень економічної безпеки України. Однак спроби до 2021 року успіхами не увінчались. Багато критики було і про можливість створення Бюро економічної безпеки України, однак саме ця модель органу в результаті і була підтримана народними обранцями.

Верховною Радою України 22 березня 2021 року ухвалено Закон України «Про Бюро економічної безпеки України», відповідно до якого в Україні було створено Бюро економічної безпеки України – центральний орган виконавчої влади, на який покладені завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави [6].

Створення цього органу ознаменувало новий етап у розвитку державного будівництва в Україні, адже він кардинально відрізняється від своїх попередників, оскільки створення такого органу насамперед пов'язане з оптимізацією організаційно-функціональної структури правоохоронних органів, що здійснюють протидію правопорушенням у сфері економіки, усунення дублювання функцій державних органів через створення єдиного правоохоронного органу, завданням якого буде виявлення, розслідування та розкриття економічних правопорушень, а також запобігання та попередження їх вчиненню в майбутньому.

Важливою передумовою створення Бюро економічної безпеки стало також підписання в 2016 році між урядом України та МВФ Меморандуму про економічну та фінансову політику, у якому йшлося про необхідність ухвалення нормативного акту, який би передбачав створення нової цивільної служби, відповідальної за розслідування фінансових злочинів проти держави, уникаючи при цьому дублювання функцій для здійснення розслідування економічних, фінансових та податкових шахрайств, які підпадають під підслідність Національної поліції, СБУ та Податкової поліції, але за винятком тих злочинів, які підпадають під юрисдикцію Національного антикорупційного бюро України [7]. Отже, можемо стверджувати, що особливістю створення та діяльності БЕБУ є не тільки здійснення останнім досудового розслідування кримінальних проваджень виключної підслідності, а й запровадження нової моделі кримінальної розвідки у поєднанні з кримінальним аналізом і аналітикою [8].

Загалом, цей орган є дійсно винятковим, враховуючи те, що він фактично перебрав на себе повноваження своїх попередників, частину повноважень Національної поліції України, а також те, що він застосовує у своїй роботі новітні методи та інструменти, які раніше ніколи не використовувалися.

Впровадження нових підходів, на які доцільно звернути увагу, є позитивним і дуже перспективним у діяльності БЕБ України, зокрема: використання ризик-орієнтованого підходу до початку і порядку проведення кримінального провадження для зважування процесуальних рішень і проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій; впровадження ефективних механізмів взаємодії правоохоронних органів, де кожен з них виконує свої функції при координації уповноваженої особи; зміна підходів та надання нового контенту для кримінальної розвідки, поєднання її з кримінальним аналізом та розвідувальним аналізом; визначення стану аналізу та аналітичного продукту як результату аналітичної діяльності, а також методів кримінального аналізу та аналізу ризиків і загроз; визначення пріоритетності фінансових розслідувань як засобу розшуку та повернення активів та доходів, одержаних злочинним шляхом; впровадження нових інформаційно-аналітичних підходів до боротьби та протидії правопорушенням, які вчиняються [9].

Водночас, вітчизняна модель передбачає діяльність БЕБ без можливостей застосування сили та військових підрозділів, оскільки його діяльність більш пов'язана із аналі-

тичними процесами, аніж класичною правоохоронною діяльністю. На нашу думку, створення Бюро економічної безпеки України є новим кроком у становленні системи правоохоронних органів, оскільки цей орган виконує не лише стандартні функції з розслідування тих чи інших правопорушень, а й діє комплексно задля того, щоб в загальному покращити економічну ситуацію в державі, що неабияк потрібно на сьогодні. у сфері економіки тощо [10].

Безперечно, у цій діяльності вбачається якісно новий підхід до розслідування правопорушень, їх запобігання, аналізу ситуації у економічній сфері. Особливістю БЕБ є те, що це орган аналітичного характеру, який виконує правоохоронну функцію. Окрім здійснення традиційних досудових розслідувань, не здійснюючи силового тиску на бізнес, його працівники проводять кримінальний аналіз, а також надають рекомендації детективу під час ведення ним слідства. Аналітика, в свою чергу, дає змогу працювати на випередження та запобігати фінансовим злочинам в економіці, а не реагувати на них після появи проблеми. Отже, такі повноваження передбачають насамперед роботу зі структурованими і неструктурованими даними, що потребує насамперед високої логіко-мисленевої діяльності для виявлення реальних ризиків для економіки, тобто чітко вказують на існування потенційних деструктивних чинників. Вважаємо, що такий підхід дуже позитивно вплине на тенденцію застосування лише превентивних заходів для істотного зменшення кількості фактів кримінальних правопорушень[11].

Інструмент оцінювання ризиків і потенційних загроз економічній безпеці держави і відповідно напрацювання практичних способів їх мінімізації як засіб діяльності БЕБ є як раз належним та оперативним методом реагування на так звану «інтелектуалізацію» злочинності, що пов'язана зі стрімким зростанням кримінальних правопорушень з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, що свідчить про доцільність запуску такого концептуального органу з відповідною компетенцією. Такий засіб відображений і в специфіці організації і проведення оперативно-розшукових заходів, як у важливому аспекті діяльності БЕБ. Відповідно до статті 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підрозділи детективів і оперативно-розшукові підрозділи є структурними підрозділами установи, уповноваженими здійснювати діяльність з однойменною назвою. Законодавець також наділяє їх оперативно-розшуковими повноваженнями, порівнянними з іншими правоохоронними органами, за деякими винятками, які, безумовно, притаманні цьому предмету. З іншого «Про оперативно-розшукову діяльність» надається виключно слідчим підрозділам, оперативно-технічним підрозділам БЕБ в межах їх компетенції [12]. Тому доречно відзначити наявність певних особливостей оперативної-розшукової роботи цього новоствореного органу.

Також Бюро наділене повноваженнями співпраці з міжнародними організаціями задля запобігання міжнародним економічним злочинам, зокрема контрабанді, кіберзлочинності, а також відмиванні коштів

шляхом проведення тренінгів та розробки практичних рекомендацій, як для удосконалення внутрішньої нормативної бази та і для обрання напрямків міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії економічним кримінальним правопорушенням.

Вказані заходи, на нашу думку, пов'язані з тим, що у кримінально-правовій доктрині як правило, вважають, що злочини у сфері економіки не потребують фіксованої конкретизації та чіткої прив'язки до розділів Кримінального кодексу України, адже мають динамічний характер і можуть набувати або втрачати ступінь небезпеки у відповідності до суспільної обстановки. Підвідомчість справ, у яких посадові особи БЕБ мають право складати протоколи про адміністративні правопорушення, носять більш забезпечувальний характер, адже передбачають накладання санкцій у частині незаконного використання найменування та ознак належності до БЕБ та невиконання законних вимог посадових осіб [13].

Для досягнення стратегічного ефекту правової охорони економіки необхідно розуміти і сам предмет захисту. Як короткостроковий, так і в довгостроковій перспективі робота БЕБ має передбачати широке використання аналітичних процесів та аналітичної діяльності для виявлення ризиків та загроз без втручання в операційні бізнес-процеси. Простій та збитки підприємництва в результаті невинуватених процесуальних дій – недосплачені податки та обов'язкові платежі до бюджету. На відміну від інших правоохоронних органів, БЕБ має повноваження щодо проведення кримінального аналізу, а

саме інформаційно-аналітичної діяльності, спрямованої на встановлення взаємозв'язків між даними про злочинну діяльність та іншими даними, потенційно з ними пов'язаними, їх оцінювання та інтерпретацію, прогнозування розвитку досліджуваних подій з метою їх використання для виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, що посягають на функціонування економіки держави [14].

Згідно зі ст. 22 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», результатом роботи інформаційно-аналітичних підрозділів Бюро економічної безпеки України є аналітичні продукти, як результати аналітичних досліджень, складені у письмовій формі, з використанням інформації, що міститься в інформаційних системах БЕБ та інших джерелах, у тому числі інформації, що міститься в заявах або повідомленнях про вчинення кримінального правопорушення [15].

На наш погляд, принципово важливим для досягнення ефекту урегулювання правоохоронної діяльності для захисту економіки є не тільки правильність ідентифікації економічних правопорушень, а й чітке дотримання положень процесуального закону щодо розмежування повноважень між БЕБ та іншими правоохоронними органами. На практиці, це залишається формальним, оскільки чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не забороняє прокурору визначити підслідність економічного злочину за правоохоронним органом, який виявив його ознаки в ході розслідування суміжного правопорушення.

Отже, можемо зробити висновок, що утворення БЕБ являє собою

об'єктивно обумовлений і вірний напрямок удосконалення державної правоохоронної політики щодо забезпечення економічної безпеки України, що яскраво виражено в існуванні суспільного запиту на існування такої установи з особливими

завданнями та повноваженнями у контексті складних викликів сучасності та осяжного майбутнього зокрема у забезпеченні національної економічної стабільності держави і добробуту кожного її окремого члена.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 21.08.2025).
2. Овчаренко А. О., Мишанич А. В. Роль бюро економічної безпеки України в умовах воєнного стану. *Правова позиція*. 2022. № 2 (35). С. 67–71. DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2022-2.12>
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України; Стратегія від 11.08.2021 № 347/2021. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 21.08.2025).
4. Скорук О. В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016, № 6 (3). с. 39–42.
5. Тарасенко О. С., Старенький О. С. Бюро економічної безпеки України :нові погляди на забезпечення національної економічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2/2021. С. 357–362 <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.1-2/65-78>
6. Пузирна Н. С. Правові аспекти створення та діяльності Бюро економічної безпеки України. *Juris Europensis Scientia*. 2021. Вип. 21. С. 80–83. DOI: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.210>
7. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 року № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 22.08.2025).
8. Лист про наміри та Меморандум про економічну і фінансову політику 2 березня 2017 *Єдиний веб-портал Міністерства фінансів України*. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/LOI%20and%20MEFP%20-%202016_ukr.pdf (дата звернення: 22.08.2025).
9. Піхоцька М. Р. Бюро економічної безпеки як новітній суб'єкт державного фінансового контролю. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*. 2021. Вип. 7. с. 117–125. DOI 10.33244/2617-5932.7.2021.117-125
10. Терехов В. Ю. Правоохоронні відносини у сфері економічної безпеки (в контексті роботи Бюро економічної безпеки України). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право*. Том 33 (72) № 3 2022 с.29–33. DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2022.3/05>
11. Козар Ю. Ю., Попенко Я. В. Бюро економічної безпеки: завдання та проблеми утворення. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика* № 2(2) 2021. С. 87–93. DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-2-2-87-93>

12. Деякі питання організації діяльності Бюро економічної безпеки України. Постанова Кабінету Міністрів України від 06.10.2021 № 1068. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення 23.08.2025).
13. Про оперативно-розшукову діяльність : *Закон України* від 18.02.1992 року № 2135-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 23.08.2025).
14. Теслюк Софія, Демчук Ірина, Звірко Анастасія Ефективність діяльності Бюро економічної безпеки України в умовах воєнного стану. *Věda a perspektivy* № 4(11) 2022 с. 33-42. URL : DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4\(11\)-33-42](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-4(11)-33-42)
15. Гаруст Ю. В., Мельник В. І. Правоохоронні органи на захисті економічної безпеки України: адміністративно-правовий аспект: монографія. Суми: Видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2019. 256 с.
16. Пчолкін В. Д. Проблеми визначення поняття та класифікації злочинів у сфері економіки. *Право і безпека*. 2005. вип. № 4. с. 104–107.
17. Резнік О. М. Адміністративно-правові засади діяльності правоохоронних органів із забезпечення фінансово-економічної безпеки України: дис. ... д-ра юрид. наук, спец.: 12.00.07. Суми: СумДУ, 2019. 509 с.
18. Рубель А. М. Правовий статус та роль Бюро економічної безпеки України у сфері запобігання та протидії економічній злочинності. *Економічна безпека держави в контексті національних інтересів* : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 квіт. 2021 р.) . МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2021. 174 с. С. 13–16.
19. Стеблянюк А. В., Лісов Д. А. Бюро економічної безпеки як суб'єкт забезпечення економічної безпеки. *Нове українське право*. 2021. Вип. № 6. С.187–191. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2021.6.28>

Liberov Yurii, Postgraduate student of the Department of State and Legal Disciplines, International Humanitarian University
ORCID: 0009-0009-4150-3476

Legal Status of the Bureau of Economic Security in the System of Law Enforcement Agencies of Ukraine

In the context of the European integration processes in Ukraine, the basic principles of functioning of the law enforcement system require considerable attention in order to ensure the prosperity of the State, to maintain the welfare of society, etc., which can be achieved, in particular, by ensuring transparency and proper control in the area of economic relations, in particular, against any illegal practices and criminal threats.

In the doctrine of administrative law, economic relations are generally considered to be trade, monetary, financial and other types of legal relations that arise and exist between economic entities of public and private law regarding the production, distribution, exchange and consumption of goods, services and ideas. Thus, we believe that one of the main tasks of law enforcement agencies is to ensure that they are properly protected from external and internal threats in

order to effectively use the material and financial potential of each of the participants in such legal relations.

Therefore, if we talk specifically about the law enforcement system in the area of economic security, we can state that it is a certain type of legal interaction between public administration entities with law enforcement powers and other private law entities which arose as a result of an offense which encroaches primarily on the economic interests of the State, business entities and worsens the financial and investment climate, and which is accordingly aimed at restoring violated rights in this area and bringing to justice those responsible.

Thus, our study will focus on determining the prerequisites for establishing a separate state body with a special status and specific tasks as a promising stage in the direction of countering offenses encroaching on the functioning of the economic system of Ukraine, and also on studying the legal framework for the functioning of the Bureau of Economic Security of Ukraine in the area of achieving and ensuring economic security in Ukraine, which is a prerequisite for the development of a stable legal and democratic state.

Keywords: *economic security, Bureau of Economic Security, law enforcement agencies, control in the field of economic relations, prevention of economic offenses.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.11
УД К 349.2

Панфілова Д. О.,
аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0009-0008-3757-1014

ПОНЯТТЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ФОРМУВАННІ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ

Узагальнено, що контроль – це процес який виникає при особливому різновиді відносин між двома сторонами в яких одна наділяється правом перевіряти іншу на предмет відповідності певним правилам, стандартам або вимогам. Запропоновано у вузькому значенні контроль розкривати, як перевірку якихось характеристик, стану діяльності, правильності конкретних дій і таке інше.

Аргументовано, що громадський контроль характеризується наступними загальними ознаками: 1) це специфічний різновид контролю, який здійснюється виключно інститутами громадянського суспільства; 2) спрямований, у першу чергу, на перевірку законності та правомірності роботи органів державної влади, а також суворого дотримання ними прав та свобод людини і громадянина; 3) обмежений законодавством України, яким встановлюються форми та методи його здійснення; 4) його результат далеко не завжди має чіткий, формалізований характер та виражається у здійсненні окремих дій, впливі на роботу суб'єктів владних повноважень, сприянні прийняття ними якихось необхідних рішень і таке інше.

Громадський контроль при формуванні суддівського корпусу в Україні визначено, як це сукупність передбачених законодавством форм та методів впливу інститутів громадянського суспільства на процеси пов'язані із відібранням, підготовкою та призначенням на посаду судді осіб, які згідно до законодавства України мають право на її зайняття, а також перевірку і забезпечення законності та правомірності таких процесів.

Ключові слова: *судоустрій, судова влада, контроль, громадський контроль, громадський контроль за формування суддівського корпусу, громадський контроль в сфері судової влади.*

Постановка проблеми. Протягом всього періоду своєї незалежності Україна намагається побудувати прозору систему державних органів, які кардинально відрізняються від моделей влади закладених в часи радянського панування. Особливо гостро дане питання стоїть в останні десять років, коли активізувались

демократичні та соціальні перетворення, а також було остаточно обрано шлях країни на інтеграцію до Європейського Союзу. Міжнародна інтеграція передбачила необхідність перейняття великого кола різноманітних принципів функціонування органів практично всіх гілок влади, особливо, судової. Формування ефе-

ктивного, відповідного світовим стандартам та цілком незалежного судочинства потребує запровадження великого кола нових моделей функціонування даної сфери, а також розвитку в ній громадського контролю за формуванням суддівського корпусу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання громадського контролю за діяльністю державних органів, як невід’ємна та вкрай важлива складова сучасного розвитку публічного сектору держави досить активно вивчається науковцями. В працях вчених проблема розкривається щодо різних суб’єктів та об’єктів, у тому числі, у відношенні до судової влади. До прикладу можна навести роботи С. Ф. Денисюка, А. С. Крупника, О. В. Савченко, П. І. Каблака, І. В. Кресіна, В. К. Нікітіна, О. М. Музичука, В. Н. Кравчука, Н. В. Нестор та інших. Попри широку наукову освітленість, на сьогоднішній день, все ще залишається значний перелік сфер де зміст громадського контролю не розкривався, наприклад, процес формування суддівського корпусу.

Постановка завдання. Мета статті – запропонувати нову дефініцію поняття громадського контролю при формуванні суддівського корпусу в Україні. Вирішення визначеної наукової проблеми вимагає: проаналізувати етимологію поняття «контроль»; проаналізувати сутність громадського контролю відносно різних суб’єктів та об’єктів; побудувати дефініцію поняття громадського контролю при формуванні суддівського корпусу в Україні.

Наукова новизна дослідження. Дана наукова стаття – це перша робота в якій проведеного ґрунтова-

ний та глибокий теоретико-юридичний аналіз проблеми громадського контролю і побудовано на підставі цього визначення даної категорії відносно процесу формування суддівського корпусу.

Виклад основного матеріалу. Класичний термін «контроль» французького походження: «controle» – перевірка або спостереження з метою перевірки. Воно у свою чергу утворилось від латинського «contra» – префікс, що означає «проти», «протилежність», та латинського «gole» – міра впливу, значення, ступень участі у чомусь [1, с. 19; 2, с. 102]. В сучасній українській мові контроль – це перевірка, облік діяльності когось або чогось, нагляд з метою перевірки; установа, організація, що перевіряє діяльність кого-, чого-небудь [3].

Заглиблюючись в своїй дисертації у зміст поняття «контроль» Д. В. Лученко наголосив, що у філософській, соціологічній та юридичній літературі одні автори розуміють під контролем сукупність процесів у соціальній системі (суспільстві, соціальній групі, організації і таке інше), за допомогою яких забезпечується додержання визначеним «зразкам» діяльності, а також дотримання обмежень у поведінці, порушення яких негативно позначається на функціонуванні системи. Інші – механізм, за допомогою якого суспільство і його підрозділи (групи, організації) забезпечують дотримання певних обмежень, умов, порушення яких завдає шкоди функціонуванню соціальної системи. Треті вважають, що контроль – це цілісна система всіх соціальних регуляторів (державних і суспільних інститутів, права, моралі, звичаїв, традицій, установок). «На-

решті, фахівці в області соціального управління виходять з того, що контроль – це система спостереження і перевірки процесу функціонування відповідного об'єкта з метою усунути його відхилення від заданих параметрів», – пише автор [4, с. 13].

Тож, узагальнено контроль – це процес який виникає при особливому різновиді правовідносин між двома сторонами в яких одна сторона наділяється правом перевіряти іншу на предмет відповідності певним правилам, стандартам або вимогам. Тобто, у вузькому значення, контроль є перевіркою якихось характеристик, стану діяльності, правильності конкретних дій і таке інше. Категорія займає одне з центральних місць у теорії управління. Наприклад, Б. В. Новіков, Г. Ф. Сініок та П. В. Круш відзначають, що контроль – це функція та характеристика управління, яка дозволяє виявити проблеми і скоригувати відповідну діяльність організації до того часу, коли ці проблеми стануть кризою. Один із важливих аспектів контролю полягає в тому, щоб визначити, який саме напрям діяльності організації найефективніше сприяє досягненню її загальної мети. Контроль має бути всеохоплюючим. Кожний керівник незалежно від своєї посади здійснюватиме контроль, навіть якщо ніхто йому цього персонально не доручає. «Контроль є основним елементом управління. Ні планування, ні створення організаційних структур, ні мотивацію не можна розглядати повністю окремо від контролю. Тому контроль виконує важливу виховну функцію, а також профілактичну і захисну функції, сприяє збереженню власності, правильному витрачанню ресурсів, дотриманню планової, фінансової,

виконавчої і трудової дисципліни», – вважають автори [5, с. 225]. Розмірковуючи про контроль в цій площині А. В. Духневич виклав його наступним чином: процес забезпечення досягнень організацією своїх цілей. Цей процес складається з встановлення стандартів, вимірів фактично досягнутих результатів і проведення коректувань в тому випадку, якщо досягнуті результати істотно відрізняються від встановлених стандартів [6, с. 13]. Наступну точку зору з приводу розуміння сутності та значення контролю у сфері державного управління обстоює В. В. Ковальська: «За його допомогою суб'єкти управління отримують необхідну інформацію про стан виконання прийнятих державою рішень, застосування адекватних заходів щодо усунення та попередження в майбутньому виявлених під час контролю відхилень. Тому необхідна належна правова фіксація таких рішень із дотриманням необхідних нормотворчих процедур. Таким чином, контроль – це, насамперед, спостереження за діяльністю підконтрольного об'єкта з метою одержання певної інформації, що в процесі контролюючих заходів може бути використана для виявлення позитивних і негативних моментів у діяльності підконтрольного об'єкта, а також обставини, що сприяють їх виникненню та реалізації» [7, с. 246-247].

Щодо змісту громадського контролю, то це окрема наукова категорія, якій характерна відповідна специфіка. Як правило, її зміст розглядається у нерозривному зв'язку із якимось об'єктом, суб'єктом, відносно якого спрямовано реалізацію контрольної діяльності. Так, В. В. Пахомовим зроблено висновок, що гро-

мадський контроль за діяльністю податкових органів здійснюється у таких формах: контроль громадських об'єднань (організацій); контроль громадських правозахисних організацій; контроль засобів масової інформації; оскарження неправомірних дій працівників податкових органів. Предмет громадського контролю – це ті властивості об'єкта контролю, параметри якого контролюються. У якості його предмета виступають конкретні напрямки діяльності податкових органів [8, с. 14]. С. Ф. Денисюк доводить, що громадський контроль – це система відносин громадянського суспільства з державою, яка базується на підзвітності органів державної виконавчої влади (правоохоронних органів) органам державної законодавчої влади (парламентський контроль) та недержавним структурам (громадськості). Далі вчений виводить точку про значення категорії в царині роботи правоохоронної системи з приводу чого пише: «Головне спрямування громадського контролю над правоохоронними органами – запобігання перетворенню країни на державу «полицейського типу» і сприяння розвитку демократичних процесів у контрольованих структурах» [9, с. 59-60]. В. М. Василенко визначає громадський контроль за діяльністю Національної поліції України як активну діяльність представників громадськості зі спостереження, нагляду та перевірки неухильного та ефективного виконання покладених на поліцію завдань, законності та дисципліни у діяльності працівників поліції, її органів та установ [10, с. 9].

Окремі науковці детально досліджували саме зміст категорії дер-

жавного контролю у сфері судочинства. Так, на думку П. І. Каблак: «громадський контроль судової влади, за своєю суттю, – це громадське оцінювання виконання судами своїх повноважень, визначення ефективності їх функціонування»; він може здійснюватися методами спостереження, опитування, аналізу, прогнозування та інші., однак, у той же час, дослідник відзначає особливу результативність використання методу опитування за допомогою карток громадянського звітування [11, с. 132].

Н. В. Нестор розкриває громадський контроль за суддями (судом), як систему нормативно визначених заходів і процедур, які здійснюються суб'єктами громадянського суспільства стосовно суддів, кандидатів на вакансію судді, членів органів суддівського врядування та самоврядування (кандидатів на ці посади) та судів як інституційних утворень у цілях забезпечення умов добору професійних і доброчесних суддів, ефективного, неупередженого здійснення правосуддя й об'єктивного інформування громадськості про поточний стан справ у судовій сфері. Вченою виділено індивідуальних і колективних суб'єктів громадського контролю. Першими є будь-які фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства), які реалізують свої адміністративні можливості особисто або через представника. Іншими є різноманітні колективні утворення фізичних осіб, при цьому вони можуть мати організаційне оформлення (громадські організації, громадські ради) або не мати його – бути ситуативним, неорганізованим колективом осіб, об'єднаних спільними ціля-

ми досягнення мети та завдань контролю-наглядової діяльності [12, с. 45].

У той же час, за тлумаченням В. Н. Кравчука громадський контроль судової влади доцільно розуміти як одну із форм участі громадськості у функціонуванні судової влади, яка забезпечує ефективний механізм взаємодії громадськості та судової влади, а саме як оцінювання представниками громадськості рівня виконання судами своїх повноважень, ефективності їх функціонування і відповідності їх критеріям професійної етики та доброчесності. За своєю правовою природою та змістом, пише автор, предмет громадського контролю суддів та судової влади повинен включати: доброчесність, етику поведінки суддів, достовірність інформації, поданої суддями у своїх деклараціях; реалізацію принципу відкритості та гласності (транспарентності) відправлення правосуддя; реальне перебування суду та суддів, які розглядають конкретну справу, у стані незалежності (зокрема, шляхом виявлення фактів, що ставлять під сумнів їх незалежність у конкретній справі); процедури добору кандидатів на посади суддів та відповідність морально-етичним вимогам самих кандидатів; діяльність органів, що забезпечують функціонування судової влади. Крім того, громадський контроль судової влади, на його мотивовану думку, не може охоплювати у будь-якій формі позапроцесуальну ревізію судових рішень. Перевірка законності та обґрунтованості судових рішень може здійснюватися винятково у процесуальному порядку вищестоящою судовою інстанцією. Це – головна передумова сильної, незалежної та безсторонньої судової

влади, яка зможе забезпечити здійснення правосуддя найвищої якості. Хоча допускаємо можливість моніторингу судових рішень і судових процесів, оцінки процесуальної діяльності судів [13, с. 15].

О. З. Хотинська-Нор наголошує, що громадський контроль у сфері судової влади є зовнішнім регулятором процесів розвитку судової системи, що скеровує їх у русло відповідних суспільних очікувань, узгоджуючи їх з інтересами соціуму на кожному історичному етапі його розвитку і забезпечуючи в такий спосіб еволюцію судової системи та її взаємозв'язок із суспільством. Тобто громадський контроль – це механізм, який здатний запобігати появі негативних, руйнівних явищ у судовій системі або своєчасно реагувати на них, удосконалюючи параметри функціонування судової системи, виводячи її на якісно нові рівні та етапи розвитку [14, с. 109].

Висновки. Отже, виходячи з аналізу наведених наукових підходів вчених, можемо виділити головні особливості громадського контролю, як правової категорії взагалі, а також в розрізі формування суддівського корпусу в Україні, зокрема: а) це особливий різновид контролю, який здійснюється виключно інститутами громадянського суспільства; б) такий контроль спрямований, у першу чергу, на перевірку законності та правомірності функціонування органів державної влади, а також суворого дотримання ними прав та свобод людини і громадянина; в) громадський контроль обмежений законодавством України, яким встановлюються форми та методи його здійснення; г) результат громадського контролю далеко не завжди має

чіткий, формалізований характер та виражається у здійсненні окремих дій, впливі на роботу суб'єктів владних повноважень, сприянні прийняття ними якихось необхідних рішень і таке інше.

Тож, підсумовуючи проведений аналіз, громадський контроль при формуванні суддівського корпусу в Україні можна визначити, як сукуп-

ність передбачених законодавством форм та методів впливу інститутів громадянського суспільства на процеси пов'язані із відбором, підготовкою та призначенням на посаду судді осіб, які згідно до законодавства України мають право на її зайняття, а також перевірку і забезпечення законності та правомірності таких процесів.

Список використаних джерел

1. Контроль і ревізія: підруч. для вищ. навч. закл., що навч. за освітньо-професійною програмою підгот. бакалавра з економіки зі спец. "Облік і аудит". Ф. Ф. Бутинець, С. В. Бардаш, Н. М. Малюга, Н. І. Петренко. 2 вид., доп. і перероб. Житомир : ПП "Рута", 2000. 509 с.
2. Золотарьова М. К. Адміністративно-правовий статус державних податкових інспекцій в Україні : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2009. 229 с.
3. Тлумачний словник української мови: Понад 12500 статей (близько 40 000 слів). За ред. д-ра філологічних наук, проф. В. С. Калашника. 2-ге вид., випр. і доп. Х. : Прапор, 2005. 992 с.
4. Лученко Д. В. Контрольне провадження : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 180 с.
5. Новіков Б. В., Сініок Г. Ф., Круш П. В. Основи адміністративного менеджменту : навч. посіб. К. : Центр навчальної літератури", 2004. 560 с.
6. Духневич А. В. Правове становище кредитних спілок в Україні : автореф... дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2005. 20 с.
7. Ковальська В. В. Міліція в системі правоохоронних органів держави (адміністративно-правові аспекти) : дис... д.ю.н. : 12.00.07. Київ, 2008. 422 с.
8. Пахомов В. В. організаційно-правові засади здійснення державного контролю за правозастосовчою діяльністю податкових органів : автореф... дис... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Ірпінь, 2007. 23 с.
9. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : дис... д.ю.н. : 12.00.07. Київ, 2010. 393 с.
10. Василенко В. М. Адміністративно-правове забезпечення громадського контролю за діяльністю Національної поліції : автореф... дис... д.ю.н. : 12.00.07. Харків, 2021. 42 с.
11. Каблак П. І. Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2015. 211 с.
12. Нестор Н. В. Поняття громадського контролю за діяльністю суддів і системи суб'єктів його здійснення. *Право і безпека*. 2019. №2(73). С. 43–47.
13. Кравчук В. Н., Кравчук В. Н. Громадський контроль судової влади як спосіб відновлення довіри суспільства до судів та суддів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 3(7). С. 11–16.
14. Хотинська-Нор О. З. Громадський контроль як фактор розвитку судової системи. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 4 (41). С. 108–117.

Panfilova Daria, Ph.D student of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0009-0008-3757-1014

The Concept of Public Control in the Formation of the Judicial Corps in Ukraine

It is generalized that control is a process that arises in a specific type of relationship between two parties, in which one is vested with the right to examine the other for compliance with certain rules, standards, or requirements. It is proposed that, in a narrow sense, control should be understood as the verification of certain characteristics, the state of activity, the correctness of specific actions, and so forth.

It is argued that public control is characterized by the following general features: 1) it is a specific type of control carried out exclusively by institutions of civil society; 2) it is primarily aimed at verifying the legality and legitimacy of the activities of state authorities, as well as their strict observance of human and civil rights and freedoms; 3) it is limited by the legislation of Ukraine, which determines the forms and methods of its implementation; 4) its outcome is by no means always clearly defined or formalized and may be expressed through the performance of certain actions, influence on the functioning of public authorities, or facilitation of their adoption of certain necessary decisions, and so forth.

Public control over the formation of the judiciary in Ukraine is defined as a set of forms and methods of influence, provided by legislation, through which institutions of civil society affect processes related to the selection, training, and appointment of persons to judicial office who, under the legislation of Ukraine, are entitled to hold such office, as well.

Keywords: *judiciary, judicial power, control, public control, public control over the formation of the judiciary, public control in the sphere of judicial power.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.12
УДК 342.95

Самара В. С.,
аспірант Хмельницького
університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
3 рік навчання
ORCID: 0009-0007-0159-0742

ОСОБЛИВОСТІ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СУДУ ПЕРШОЇ ТА АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У статті досліджено одну з ключових гарантій реалізації принципу доступу до правосуддя в адміністративному судочинстві - право на касаційне оскарження судових ухвал. Автор детально розкриває зміст, правову природу та класифікацію ухвал, що приймаються в адміністративному процесі, зокрема таких, що можуть бути оскаржені в касаційному порядку. Висвітлено нормативне підґрунтя касаційного перегляду ухвал відповідно до положень Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України), включаючи статті 294, 317, 328–349, та проаналізовано практичні аспекти застосування відповідних норм.

Основну увагу приділено питанню допустимості та обмежень касаційного перегляду ухвал, що не вирішують спір по суті, проте істотно впливають на хід процесу та права сторін. У роботі систематизовано види ухвал, які можуть бути предметом самостійного касаційного оскарження, та окреслено межі повноважень касаційної інстанції під час їх розгляду. Автор наводить критерії касаційного перегляду, відмінності між підставами для оскарження рішень і ухвал. У статті виокремлено основні етапи касаційного провадження, включаючи формальну перевірку скарги, підготовку справи, попередній розгляд та розгляд у судовому засіданні, з детальним описом процедурних вимог та строків. Значна увага приділена проблемним аспектам, таким як: обмеження повноважень касаційного суду; відсутність єдності судової практики; недосконалість системи електронного судочинства; формалізм вимог до скарги, що ускладнює доступ до касаційного перегляду для непрофесійних учасників процесу.

У висновках обґрунтовано, що механізм касаційного оскарження ухвал відіграє важливу роль у забезпеченні законності судових процесів, однак потребує подальшого вдосконалення задля підвищення ефективності та рівності доступу до правосуддя.

Ключові слова: касаційне оскарження, ухвали суду, Верховний суд, касаційні фільтри, порушення норм матеріального права, процесуальне право.

Постановка проблеми. Одним із значущих принципів адміністративного судочинства є принцип касаційного оскарження. Він є складо-

вою принципу доступу до правосуддя, він закріплюється у міжнародних нормативно – правових актах та має конституційне закріплення.

Зміни, які відбулись стосовно нових критеріїв касаційного оскарження, в тому числі ухвал суду (не лише Рішень та Постанов), зокрема і в адміністративному процесі, викликали чимало дискусій та суперечностей. Саме тому, ця тема є актуальною для розкриття та дослідження.

З моменту проголошення незалежності України судова система в Україні була реформована, постійно ведеться пошук оптимальної системи для вирішення проблеми забезпечення правосуддя, а також формує довіру до судової влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві присвячені праці вітчизняних науковців (С. В. Глущенко, Р. П. Кайдашев, Ю. М. Самолюк та ін.). Основна увага у дослідженнях вченими приділялася питанням змісту, правовій природі та класифікації ухвал, що приймаються в адміністративному процесі, зокрема таких, що можуть бути оскаржені в касаційному порядку. Водночас окремі питання особливостей такого оскарження не знайшли свого повного та всебічного висвітлення.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей касаційного оскарження ухвал суду першої інстанції та апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві в Україні. Для досягнення поставленої мети пропонується висвітлити значення інституту оскарження ухвал та сутність ухвал в

адміністративному судочинстві (у яких випадках вони виносяться).

Виклад основного матеріалу.

Перш за все, вважаємо за доцільне надати характеристику такому виду судових рішень як Ухвали. Як відомо, судові рішення – це акти здійснення правосуддя, покликані забезпечити захист визначеного Конституцією України суспільного ладу і державності України, прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб, правопорядку. Значення судових рішень передусім полягає в тому, що вони закріплюють владні волевиявлення суду щодо всіх питань розгляду та вирішення справи в суді. Крім того, судові рішення – це й процесуальні документи, що мають визначені законом форму, зміст, встановлені вимоги щодо порядку набрання законної сили та оскарження [1, с. 98].

У пункті 12 частини 1 статті 4 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС України), вказується, що «судове рішення - рішення, постановою, ухвалою суду будь-якої інстанції» [2].

У свою чергу, у п. 15 цієї ж частини, дається визначення ухвали, а саме: «ухвала – письмове або усне рішення суду будь-якої інстанції в адміністративній справі, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання» [2].

На відміну від судового рішення, ухвала, як правило, не стосується змістовного вирішення адміністративного спору, а стосується організаційно-процедурних питань, пов'язаних із рухом справи, забезпеченням її належного розгляду, забезпеченням прав учасників провадження тощо.

Ухвали в адміністративному судочинстві наділені певними ознаками. Так, ними є:

- процесуальний характер – ухвала є актом процесуального характеру, тобто вона спрямована на регулювання перебігу адміністративного процесу;

- формальна визначеність – ухвали мають бути прийняті у передбаченій законом формі, із дотриманням установленної структури та змісту;

- відсутність вирішення справи по суті – у більшості випадків ухвала не вирішує предмет спору, однак в окремих ситуаціях може мати наслідки, співмірні з рішенням;

- залежність від процесуального моменту – ухвали виносяться на різних етапах адміністративного провадження: підготовче провадження, розгляд справи, перегляд судових рішень, виконання судового рішення;

- можливість оскарження – частина ухвал підлягає оскарженню окремо від рішення суду (наприклад, ухвали про забезпечення позову).

Ухвала суду в адміністративному провадженні повинна відповідати певним вимогам, а саме, бути вмотивованою, законною, чітко сформульованою; відповідати формальним вимогам (наприклад, зазначення суду, складу суду, реквізитів справи, сторін, суть питання та висновок суду).

Суд виносить ухвали з різних процесуальних питань, зокрема:

- ухвали підготовчого характеру: про відкриття провадження у справі; про залишення позовної заяви без руху; про повернення позовної заяви; про витребування доказів; про призначення судового засідання; про відмову у відкритті провадження;

- ухвали, що припиняють провадження: про залишення позову без розгляду; про закриття провадження у справі, де ці ухвали є винятком, оскільки фактично завершують процес, хоча й не є рішеннями по суті;

- ухвали щодо забезпечення процесу: про забезпечення адміністративного позову; про заміну неналежащего відповідача; про відкладення розгляду справи; про витребування доказів; про залучення третіх осіб; про об'єднання чи роз'єднання позовів;

- ухвали, що стосуються перегляду справ: про відкриття апеляційного/касаційного провадження; про залишення апеляційної/касаційної скарги без руху або без розгляду; про повернення скарги; про зупинення провадження;

- інші ухвали: про зупинення або поновлення провадження; про передачу справи до іншого суду; про роз'яснення судового рішення; про виправлення описки або арифметичної помилки.

КАС України встановлює принципову різницю між тими ухвалами, які можуть бути оскаржені самостійно (окремо від рішення суду), і тими, які можуть бути оскаржені лише разом з остаточним судовим рішенням у справі.

Так, відповідно до ч. 2 ст. 328 КАС України, «у касаційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду першої інстанції про забезпечення позову, заміну заходу забезпечення позову, ухвали, зазначені у пунктах 3, 4, 12, 13, 17, 20 частини першої статті 294 цього Кодексу, після їх перегляду в апеляційному порядку» [2].

Звертаючись до статті 294 КАС України, ми встановили, що такими

ухвалами є: про повернення заяви позивачеві (заявникові); про відмову у відкритті провадження у справі; про залишення позову (заяви) без розгляду; про закриття провадження у справі; про відмову у відкритті провадження про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, відмову в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами; про заміну сторони у справі (процесуальне правонаступництво) або сторони виконавчого провадження [2].

Отже, види ухвал які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду в адміністративному судочинстві прямо передбачені КАС України.

Що ж стосується підстави для касаційного оскарження, то тут, на відміну від підстав для касаційного оскарження рішень суду (так звані касаційні фільтри), нею є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Тобто, при касаційному оскарженні рішень судів першої або апеляційної інстанції, застосовуються так звані касаційні фільтри (ч. 3 ст. 328 КАСУ):

- справа має принципове значення для формування єдиної практики;

- наявне порушення прав або інтересів у значному обсязі;

- відсутність або суперечність у практиці ВС;

- справа має виключну правову складність тощо.

Однак ці фільтри не поширюються на ухвали, тобто, касаційна скарга на ухвалу не має доводити, що справа має «виключне значення» або «значний суспільний інтерес».

Отже, вважаємо за необхідне детальніше розкрити зміст понять «неправильне застосування судом норм матеріального права» та «порушення норм процесуального права».

КАС України у ч. 2 ст. 317 наводить визначення, та вказує «Неправильним застосуванням норм матеріального права вважається: неправильне тлумачення закону або застосування закону, який не підлягає застосуванню, або незастосування закону, який підлягав застосуванню. Порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи» [2].

Окремо, у ч. 3 цієї ж статті, вказуються конкретні приклади порушення норм процесуального права, а саме:

- 1) справу розглянуто неповноважним складом суду;

- 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і підстави його відводу визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованими, якщо апеляційну скаргу обґрунтовано такою підставою;

- 3) справу розглянуто адміністративним судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою;

- 4) суд прийняв рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, які не були залучені до участі у справі;

- 5) судові рішення не підписано будь-ким із суддів або підписано не

тими суддями, які зазначені у судовому рішенні;

6) судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглядала справу;

7) суд розглянув за правилами спрощеного позовного провадження справу, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження [2].

За наявності однієї із цих підстав, рішення суду обов'язково підлягає скасуванню та ухвалення нового рішення.

Касаційна скарга має обов'язково містити детальне обґрунтування порушення норм матеріального або процесуального права.

Згідно з п. 4 ч. 2 ст. 330 КАС України у касаційній скарзі зазначаються, зокрема, обґрунтування вимог особи, що подає касаційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає неправильне застосування норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Відповідно до ч. 4 ст. 328 КАС України підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Суд також врахував практику Європейського суду з прав людини, яка сформована у низці рішень та зводиться до того, що право на суд, одним з аспектів якого є право доступу до суду, не є абсолютним і може підлягати дозволенним за змістом обмеженням, зокрема, щодо умов прийнятності скарг [3].

Розглянемо стадії касаційного розгляду скарг на ухвали.

На першій стадії касаційний суд здійснює формальну перевірку касаційної скарги. Відповідно до

ст. 340 КАС України, суддя-доповідач перевіряє, чи відповідає скарга вимогам закону, чи наявні підстави для відмови у відкритті касаційного провадження. Зокрема, скарга може бути повернута або залишена без руху, якщо вона не оформлена належним чином або подана особою, яка не має права на оскарження (ст. 334 КАС України).

Після ухвалення рішення про відкриття касаційного провадження, наступним етапом є підготовка справи до касаційного розгляду [4].

Попередній розгляд справи має бути проведений протягом п'яти днів після складання доповіді суддею-доповідачем, без повідомлення учасників справи [5, с. 161].

Згідно КАС України, касаційний розгляд справи може проводитися в порядку письмового провадження за наявними матеріалами справи у таких випадках:

1. Відсутність клопотань від усіх учасників справи щодо розгляду справи за їх участю.

2. Неприбуття жодного з учасників справи у судові засідання, за умови, що вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання.

3. Перегляд ухвал судів першої та апеляційної інстанцій.

4. Перегляд рішень суду першої інстанції та постанов апеляційної інстанції у справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження.

Якщо під час письмового провадження суд касаційної інстанції дійде висновку, що справу необхідно розглядати в судовому засіданні, він призначає її до розгляду у судовому засіданні.

При розгляді касаційної скарги на ухвалу суду касаційна інстанція не встановлює нові фактичні обставини, а лише перевіряє правильність правозастосування. За результатами розгляду суд може постановити одне з рішень, передбачених ст. 349 КАС України – залишити ухвалу без змін, скасувати її повністю або частково й ухвалити нову ухвалу, направити справу на новий розгляд тощо.

Закінчення касаційного провадження оформлюється відповідним судовим актом. У разі задоволення скарги на ухвалу, суд, постановляє нову ухвалу, яка замінює скасовану, або направляє справу на повторний розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції. Варто підкреслити, що касаційна інстанція не вправі виходити за межі доводів касаційної скарги, окрім випадків, передбачених законом (ч. 4 ст. 341 КАС України) [2].

Існує також проблема в процедурних питаннях щодо подачі касаційних скарг: недосконала система

електронного подання та вимоги до обґрунтованості скарги [7, с. 11].

Висновки. Отже, касаційне оскарження ухвал в адміністративному процесі виступає важливим елементом гарантування справедливого судочинства. Норми КАС України, зокрема статті 340–360, утворюють системно узгоджену процедуру, яка дозволяє забезпечити ефективний процесуальний контроль за правильністю правозастосування.

На відміну від касаційного оскарження судових рішень, інститут перегляду ухвал характеризується спрощеною процедурною моделлю допуску до касації, відсутністю фільтраційних критеріїв, а також чіткою орієнтацією на виявлення процесуальних помилок, що істотно впливають на рух справи.

Водночас судова практика засвідчує, що неправильне застосування норм матеріального або процесуального права під час постановлення судом ухвал може мати не менш серйозні правові наслідки, ніж порушення, допущені у рішенні по суті.

Список використаних джерел

1. Самолук Ю. М. Судове рішення у цивільному процесі: спірні питання. *Судова апеляція*. 2009. №1 (14). С. 91–98
2. Кодекс адміністративного судочинства. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2005. № 35–36. Ст. 446.
3. Ухвала Верховного Суду від 31 серпня 2018 року у справі № 813/179/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76221555>. (дата звернення: 28.08.2025).
4. Кайдашев Р. П. Перегляд судових рішень в адміністративному процесі України : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 513 с.
5. Самара В. С. Поняття та правова сутність принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2024. № 5. с. 610 – 615. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.94>
6. Стафійчук К. В. Правова природа касаційного провадження в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. с. 317–319.
7. Глуценко С. В. Касаційне оскарження як конституційна засада перевірки судових рішень : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2010. 20 с.

Samara Vitaliy, Ph.D student of the Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: 0009-0007-0159-0742

Peculiarities of Cassation Appeal of Decisions of the Court of First and Appellate Instance in Administrative Proceedings

The article examines one of the key guarantees for the implementation of the principle of access to justice in administrative proceedings – the right to cassation appeal of court rulings. The author provides a detailed analysis of the content, legal nature, and classification of rulings issued in administrative proceedings, in particular those that may be appealed in cassation. The normative framework of cassation review of rulings under the provisions of the Code of Administrative Procedure of Ukraine (CAP of Ukraine), including Articles 294, 317, 328–349, is highlighted, along with an analysis of the practical aspects of applying the relevant norms.

Special attention is given to the issue of admissibility and limitations of cassation review of rulings that do not resolve the dispute on the merits but have a significant impact on the course of proceedings and the rights of the parties. The study systematizes the types of rulings that may be subject to independent cassation appeal and outlines the scope of powers of the cassation instance when reviewing them. The author identifies the criteria for cassation review, as well as the distinctions between the grounds for appealing decisions and rulings.

The article highlights the main stages of cassation proceedings, including the formal examination of the appeal, preparation of the case, preliminary review, and consideration in a court hearing, with a detailed description of procedural requirements and time limits. Considerable attention is devoted to problematic aspects such as the limitations of the cassation court's powers; lack of consistency in judicial practice; deficiencies in the electronic justice system; and the formalism of appeal requirements, which complicates access to cassation review for non-professional participants in the process.

In conclusion, it is substantiated that the mechanism of cassation appeal of rulings plays an important role in ensuring the legality of judicial processes. However, it requires further improvement in order to enhance efficiency and ensure equal access to justice.

Keywords: *cassation appeal, court decisions, Supreme Court, cassation filters, violation of substantive law, procedural law.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.13

УДК 349.44:341.176(4-6EU):347.254(477)

Теремецький В. І.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач сектору проблем реалізації
господарського законодавства відділу
проблем модернізації господарського
права та законодавства ДУ «ІЕПД
імені В. К. Макутова НАН України»
ORCID: 0000-0002-2667-5167
e-mail: vladvokat333@ukr.net

Маляр С. А.,

доктор філософії з економіки,
старший науковий співробітник
відділу проблем модернізації
господарського права та
законодавства ДУ «ІЕПД імені
В. К. Макутова НАН України»
ORCID: 0000-0003-3136-853X
e-mail: st.malyar@gmail.com

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЖИТЛОВИМ ФОНДОМ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз правових засад України та Європейського Союзу (далі – ЄС) у сфері управління житловим фондом. Визначено характерні риси управління житловим фондом у ЄС, зокрема стратегічний підхід, інтеграцію технічних, фінансових, соціальних та правових аспектів, забезпечення якості житла, модернізацію будівель та підвищення енергоефективності. Підкреслено, що управління житловим фондом є самостійною категорією у праві, економіці та державному управлінні. Визначено, що управління житловим фондом поділяється на державне та комерційне.

Основними характеристиками державного управління житловим фондом є: публічно-правовий характер; спрямованість на формування та експлуатацію житлової нерухомості; базування на принципах законності, ефективності, цільового використання, прозорості та соціальної справедливості, що забезпечує баланс між інтересами держави та її громадянами. Державне управління житловим фондом є одним зі складових напрямів житлової політики. Об'єктом державного управління є житловий фонд України, а об'єктом комерційного управління є окремий об'єкт житлової нерухомості.

Виокремлено такі характерні ознаки комерційного управління: приватноправовий характер; власні організаційно-правові форми здійснення; правова визначеність співвласників щодо експлуатації окремого багатоквартирного будинку, визначення мети управління спільним майном, встановлення правил співжиття (або правил для співвласників) задля створення належних умов проживання для мешканців; спільна відповідальність співвласників.

Враховуючи особливості формування стратегічних напрямів житлової політики ЄС, запропоновано такі напрями управління житловим фондом задля ефективної гармонізації законодавства України зі стандартами ЄС: розроблення національної стратегії енергоефективності житлового фонду; перехід до посилення ролі держави у сфері соціального житлового забезпечення; розподіл управлінських повноважень між державним та приватноправовим управлінням житлового фонду; забезпечення участі громадських інституцій в управлінні житловим фондом.

Ключові слова: житловий фонд, євроінтеграція, управління житловим фондом, державне управління, житло, соціальне забезпечення, житлова політика, стандарти ЄС, гармонізації законодавства, трансформація національного законодавства, інтеграція, європейський економічний простір, ЄС, *acquis* ЄС.

Постановка проблеми. Інтеграційний курс України, закріплений в Угоді про асоціацію з ЄС [1] та підтверджений її статусом держави-кандидата на вступ до ЄС, вимагає не лише політичних та економічних реформ, але й глибокої трансформації національного законодавства. Існують такі напрями формування інтеграційних процесів, які одночасно є напрямами подальших наукових досліджень: право ЄС як вищий зміст євроінтеграції; спільний економічний простір у Європі як прояв сталої дихотомії «політика – економіка»; формування європейського цивілізаційного простору у контексті принципів демократії та гуманізму [2].

Однією з найбільш соціально значущих сфер є житлове забезпечення, яке реалізується за допомогою ефективного управління житловим фондом. Це управління може базуватися на засадах державного

або комерційного управління окремими об'єктами житлової нерухомості.

У всіх розвинутих державах управління житлом є одним із найпривабливіших та найусталеніших ринків господарювання, адже, по-перше, на ньому існує мінімальний ризик збуту своєї продукції (тобто, послуги з управління житлом, оскільки ним постійно користуються мешканці), та, по-друге, спостерігається традиційно висока фінансова дисципліна населення, яке чітко усвідомлює, що не можна користуватися житлом та житлово-комунальними послугами, не оплачуючи їх належним чином, та підбирає собі місце проживання відповідно до своєї фінансової спроможності [3, с. 185].

Загалом, належне управління житловим фондом є запорукою створення системи адекватного житла, підвищення енергоефективності, зниження витрат на комунальні послуги та, зрештою, підвищення

якості життя населення. Водночас одна із основних відмінностей між Україною і ЄС полягає в тому, що в Україні практично відсутній дієвий інститут соціального житла [4, с. 73]. Ця проблематика обумовлена як відсутністю сучасної моделі формування житлового фонду соціального забезпечення, так і наявністю значних елементів радянської моделі житлового забезпечення.

Крім того, національне законодавство у сфері управління житловим фондом демонструє значні розбіжності із засадами права ЄС у частині професійної діяльності управителів та стандартів енергоефективності. Відсутність оновленого житлового законодавства та ефективних фінансових стимулів для модернізації житлового забезпечення створюють критичні перешкоди для розвитку системи сучасного управління житловим фондом.

Таким чином, гармонізація вітчизняного законодавства у сфері управління житловим фондом з *acquis communautaire* є нагальною та стратегічною необхідністю сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема гармонізації національного законодавства України з *acquis communautaire* ЄС є однією з найбільш пріоритетних у вітчизняній правовій науці. Особливої гостроти набувають дослідження, присвячені секторальній інтеграції, до якої належить і житлове забезпечення.

Здійснення порівняльно-правового аналізу та розроблення ефективних механізмів адаптації права України до стандартів ЄС вимагає ґрунтовної методологічної бази. Ця стаття є логічним продовженням

циклу наукових праць, виконаних колективом виконавців Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова Національної академії наук України» у межах фундаментальної теми «Трансформація національної правової парадигми у контексті інтеграції в європейський економічний та політико-правовий простір». Робота безпосередньо спрямована на реалізацію завдань, визначених у Підтемі «а», Етап 2 науково-дослідної роботи, що передбачає «Порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України *Acquis Communautaire* у пріоритетних сферах економічних відносин», до яких, безсумнівно, належить і ринок житлової нерухомості.

Особливий внесок у розроблення концептуальних та методологічних засад такої трансформації зробив один із авторів цієї статті – В. І. Теремецький спільно з колегами-науковцями. Зокрема, у низці праць проаналізовано *acquis communautaire* як чинник трансформації правової парадигми [5] та обґрунтовано методологічні засади нормопроєкування, включно з постзаконодавчим моніторингом, як інструментом адаптації законодавства до права ЄС [6]. Разом із А. А. Петренко було досліджено правову систему ЄС, її особливості та методологічні засади нормопроєкування в умовах євроадаптації [7].

Системність підходу підтверджується також застосуванням цих напрацювань до вузьких секторів. Так, в одній із наукових публікацій нами було досліджено ефективні механізми правового регулювання біоцидних препаратів та медичних виробів у країнах ЄС, а також сфор-

мульовано рекомендації для України з урахуванням європейських стандартів [8]. Крім того, було вивчено міжнародно-правові стандарти гармонізації кримінального законодавства України та ЄС та проблеми їх імплементації для забезпечення захисту фармацевтичної діяльності [9]. Разом із іншими вченими В. І. Теремецьким було визначено основні напрями гармонізації діяльності національних судів з практикою Європейського суду з прав людини в контексті захисту медичних прав [10], прав споживачів у сфері електронної торгівлі лікарськими засобами та визначення перспектив гармонізації національних і міжнародних стандартів [11], а також потреби гармонізації національних і міжнародних підходів до класифікації корупційних практик у сфері охорони здоров'я [12]. Окрему увагу було приділено інституційним аспектам, зокрема питанням розкриття специфіки міжнародно-правових стандартів судового контролю за реалізацією виборчих прав [13] та методології оцінювання роботи судів відповідно до європейських стандартів [14]. Таким чином, ця стаття розвиває загальну методологічну платформу, застосовуючи її до нової пріоритетної сфери – управління житловим фондом.

Окремі аспекти управління житловим фондом в контексті європейської інтеграції також є предметом дослідження інших вітчизняних та міжнародних науковців. Зокрема, дослідження, присвячені праву на житло в контексті європейських стандартів [15], формують правові та соціальні орієнтири для національної житлової політики [16]. О. І. Баланська, А. В. Панченко і В. М. Мель-

ник [4] розглядають європейський досвід подолання проблем забезпечення населення житлом та особливості інституту соціального житла. Є. М. Кайлюк та М. А. Браташ [17] акцентують увагу на основних засадах житлової політики ЄС, виокремлюючи ключові реформи, спрямовані на енергоефективність та модернізацію житлового фонду.

Попри значний доробок, у наукових публікаціях бракує комплексного порівняльно-правового аналізу, який би чітко розмежував державне та комерційне управління житловим фондом у національній системі та запропонував конкретні, імплементаційні напрями гармонізації на рівні підзаконних актів та законопроектної роботи. Саме ця прогалина і є головним об'єктом дослідження у представленій статті.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні особливостей гармонізації та здійсненні порівняльно-правового аналізу законодавства України у сфері управління житловим фондом з правом ЄС. Досягнення цієї мети можливе через розв'язання таких завдань: розкриття сутності управління житловим фондом; визначення стандартів управління житловим фондом у державах ЄС; розроблення напрямів управління житловим фондом в контексті євроінтеграції України; здійснення порівняльно-правового аналізу регламентації відносин у сфері управління житловим фондом в ЄС та України.

Виклад основного матеріалу. Структура житлового фонду України зазнала значних змін внаслідок повномасштабної війни, що триває з 2022 року. Збройна агресія зумовила значні руйнування житлової інфра-

структури, особливо у східних та південних регіонах.

Одним із наслідків цих процесів стала зміна в структурі житлового фонду, насамперед через збільшення частки орендованого житла. Внаслідок масового внутрішнього переміщення осіб, які втратили своє житло або були змушені його покинути, різко зріс попит на житло, що стимулювало розвиток ринку оренди. Порівняно з 2021 роком, частка людей, які орендують житло, значно зросла у 2024 році. За даними аналітичного центру Cedos, якщо у 2021 році близько 8 % мешканців міст з населенням понад 100 000 орендували житло, то станом на 2024 рік цей показник зріс до 24 % серед мешканців обласних центрів [18].

Наведена ситуація має не лише соціально-економічні, але й правові та управлінські виміри. Вони підкреслюють необхідність перегляду традиційних моделей управління житловим фондом, які були переважно орієнтовані на приватну власність.

В умовах війни та прагнення повоєнного відновлення з урахуванням гармонізації національного законодавства з правом ЄС, управління житловим фондом набуває нових характеристик. Ця система управління набуває динамічного характеру, що зумовлено наслідками руйнування житлового фонду. Зокрема, відновлення житлового фонду супроводжується оновленням інженерних систем (водо-, теплопостачання), модернізацією комунікацій, створенням безбар'єрного середовища, а також відновленням соціальної інфраструктури (дитячі садки, школи, лікарні, зелені насадження, громадський транспорт).

Важливим є застосування комплексного підходу під час планування міст та районів [19].

Враховуючи сучасні тенденції та специфічні характеристики житлового фонду, можна стверджувати, що управління житловим фондом є самостійною категорією у праві, економіці та державному управлінні. Система управління житловим фондом належить до складних відкритих динамічних систем, характер змін (динаміка) яких суттєво впливає на соціально-економічне становище в суспільстві [20, с. 21]. Тому управління житловим фондом, як економіко-правова категорія, може розглядатися у широкому та вузькому сенсі.

У широкому сенсі управління житловим фондом – це системна діяльність органів публічного управління, що спрямована на формування та експлуатацію житлового фонду. У вузькому сенсі управління житловим фондом – це управління окремим об'єктом житлового фонду, зокрема багатоквартирним будинком.

У першому випадку об'єктом управління є житловий фонд України.

Житловий фонд включає: жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать державі (державний житловий фонд); жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать колгоспам та іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілковим та іншим громадським об'єднанням (громадський житловий фонд); жилі будинки, що належать житлово-будівельним кооперативам (фонд житлово-будівельних кооперативів); жилі будинки (частини будинків), квартири, що належать громадянам на праві приватної власності (при-

ватний житловий фонд); квартири в багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях усіх форм власності, що надаються громадянам, які відповідно до закону потребують соціального захисту (житловий фонд соціального призначення) (ч. 2 ст. 4 ЖК України) [21].

Отже, згідно зі ст. 13 ЖК України, державне управління в галузі використання і забезпечення схоронності житлового фонду здійснюється Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну житлову політику, органами місцевого самоврядування, а також іншими спеціально уповноваженими на те державними органами відповідно до законодавства України. При цьому спеціально уповноваженим органом, що здійснює державне управління в галузі використання і забезпечення схоронності житлового фонду в Україні, визначено центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну житлову політику [21].

Основними характеристиками державного управління житловим фондом є: 1) публічно-правовий характер (здійснюється органами публічного управління та будується на імперативних засадах); 2) спрямованість на формування та експлуатацію житлової нерухомості, зокрема відновлення внаслідок руйнування або пошкодження від бойових дій; 3) базування на принципах законності, ефективності, цільового використання, прозорості та соціальної справедливості, що забезпечує баланс між інтересами держави та її

громадянами. Крім того, державне управління житловим фондом є одним зі складових напрямів житлової політики.

На відміну від цього, управління житловим фондом у вузькому сенсі – це управління багатоквартирним будинком (комерційне управління).

Зокрема, управління багатоквартирним будинком – це здійснення співвласниками дій щодо реалізації своїх прав та виконання обов'язків, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням спільним майном багатоквартирного будинку (п. 8 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку») [22].

Існують і альтернативні форми управління багатоквартирним будинком, зокрема самоуправління (коли співвласники самостійно наймають обслуговуючий персонал, як-от електрики, сантехніки, двірники), а також укладання договору з керуючою компанією (структурою приватної форми власності) [23, с. 13].

Основні характеристики управління багатоквартирним будинком такі: 1) приватноправовий характер (здійснюється співвласниками спільного майна будинку); 2) може здійснюватися на підставі створення юридичної особи або укладання договору про управління; 3) правова визначеність співвласників щодо експлуатації окремого багатоквартирного будинку, визначення мети управління спільним майном, встановлення правил співжиття задля створення належних умов проживання для мешканців; 4) спільна відповідальність співвласників.

Таким чином, управління багатоквартирним будинком має складний характер, що поєднує елементи приватного самоврядування, колективної відповідальності та правового регулювання. Відтак, власники квартир у багатоквартирних будинках зобов'язані забезпечити управління спільним майном будівлі. Професійно організований та реалізований процес управління житловим фондом загалом успішно забезпечує тривалу та якісну експлуатацію житлового комплексу, що дозволяє не лише зберегти вартість нерухомості, але й підвищити її [24, с. 51].

Враховуючи наведене, можна стверджувати, що в Україні сформована складна система управління житловим фондом, що складається із державного та комерційного управління окремими об'єктами житлової нерухомості. Ця система відображає тенденції, властиві європейській моделі управління житлом, що поєднує державні та приватні регуляторні механізми. У ЄС існує чітка регуляторна інтеграція управління житлом, що базується на принципах багаторівневого управління та спрямована на децентралізацію і партнерську співпрацю.

У більшості країн ЄС муніципалітети відіграють ключову роль у забезпеченні соціальним житлом, тоді як управління багатоквартирними будинками здійснюється професійними керуючими компаніями або житловими асоціаціями, діяльність яких регулюється окремими законодавчими актами. При цьому у законодавстві багатьох європейських країн, на відміну від українського, використовується поняття «асоціація власників житла», яке є тотожним українському –

«об'єднання співвласників багатоквартирних будинків» [17, с. 69].

Варто звернути увагу, що на рівні ЄС не існує єдиної житлової політики як окремого напрямку політичних рішень. Тому ця сфера належить до національної компетенції. Спостерігається передача відповідальності за забезпечення житлом від держави до ринку та формування фінансових механізмів, завдяки яким людина може забезпечити себе житлом. Майже у всіх державах-членах ЄС, включаючи Республіку Словенія, помітні значні обсяги адресного розподілу житлового будівництва для ринку та вищий рівень якості житла [25, с. 287]. Щодо політичної відповідальності, регулювання відносин щодо права власності, будівельних вимог, різних механізмів підтримки управління житлом, то у державах ЄС формуються власні національні системи управління житловим фондом.

Так, у Федеративній Республіці Німеччина та Республіці Польща функції управління розділені між різними міністерствами. Наприклад, у Німеччині функції розподілені так: Міністерство юстиції опікується питаннями прав власності, Міністерство внутрішніх справ – питаннями будівництва, а Міністерство економічних справ та боротьби зі зміною клімату – житловими субсидіями та питаннями, пов'язаними зі зміною клімату.

Подібна система розподілу повноважень існує й у Польщі: нормативні акти щодо технічних вимог до будівлі та її енергоефективності належать до повноважень Міністерства інфраструктури. Міністерство розвитку та технологій відповідає за територіальне планування та управ-

ління нерухомістю, а Міністерство внутрішніх справ та адміністрації залучене до механізмів підтримки фондів ЄС.

У Республіці Латвія як будівельна, так і житлова галузі перебувають під наглядом Міністерства економіки. Сфера будівництва, що входить до компетенції міністерства, охоплює розробку галузевої політики та вдосконалення системи нормативно-правових актів [24, с. 47].

Водночас в ЄС фактично існує житлова криза, зокрема питання доступності та забезпечення гідним житлом набувають дедалі більшої гостроти. У період з 2010 по 2023 рік ціни на житло зросли на 48 %, тоді як орендна плата підвищилася на 23 %. Станом на 2022 рік близько 8,7 % громадян ЄС витрачали понад 40 % свого наявного доходу на житло [26]. Задля подолання цієї кризи у травні 2025 р. Дорадча служба Європейського парламенту підготувала аналітичну доповідь "A coordinated EU approach to housing". У ній зазначено, що ЄС має різні інструменти фінансування, спрямовані на підтримку житла, і, за оцінками, до 2030 року на енергоефективну реконструкцію виділено 100 мільярдів євро.

Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) відіграє вирішальну роль у фінансуванні соціального та доступного житла, запланувавши нові ініціативи для підтримки інвестицій у житло. Серед ключових ініціатив – Європейська платформа боротьби з безпритульністю (ЕРОСН), яка має на меті ліквідувати безпритульність до 2030 року, та Ініціатива доступного житла, яка впроваджує інноваційні проекти реконструкції [27].

Загалом для управління житловим фондом ЄС також актуальне

будівництво нових «зелених» будівель, а також модернізація існуючого житла, його технічне обслуговування та бюджетування [28].

Узагальнюючи, можна констатувати, що в ЄС відсутні єдині стандарти управління житловим фондом. Водночас започатковано процес формування єдиних європейських підходів щодо доступного житла та впровадження системи енергоефективності.

Крім того, у державах ЄС повноваження щодо житлової сфери, як об'єкта державного управління, розподілені між різними органами публічного управління. При цьому загальна тенденція полягає в тому, що житловий фонд функціонує не лише як економічний ресурс, але й як соціально значущий об'єкт державної політики, що вимагає ефективного правового регулювання та координації з боку органів публічного управління. Управління окремими об'єктами житлової нерухомості здійснюється професійними керуючими компаніями.

Підкреслимо, що в Україні проєкт Закону України «Про основні засади житлової політики» [29], який прийнято у першому читанні, покликаний врегулювати сучасні житлові відносини. Водночас документ не містить стратегічних орієнтирів для гармонізації української житлової політики з європейськими стандартами.

Враховуючи особливості формування стратегічних напрямів житлової політики ЄС, пріоритетними є такі напрями управління житловим фондом задля ефективної гармонізації законодавства України зі стандартами ЄС: 1) розроблення стратегії енергоефективності жит-

лового фонду з урахуванням воєнних дій (зокрема перехід на альтернативні джерела енергії, використання малих обслуговуючих станцій у сфері енерго- та теплопостачання, врахування досвіду «зелених будинків»); 2) перехід до посилення ролі держави у сфері соціального житлового забезпечення, зокрема щодо компенсації приватним орендодавцям вартості оренди, за якою житло надається соціально вразливим особам (реалізується на рівні пілотного проекту, зокрема згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про реалізацію експериментального проекту щодо надання субсидії на оплату вартості або частини вартості найму (оренди) житлового приміщення (частини житлового приміщення) та компенсації частини податку на доходи фізичних осіб або єдиного податку та військового збору» від 25 жовтня 2024 р. № 1225 [30]); 3) здійснення чіткого розподілу управлінських повноважень між державним та приватно-правовим управлінням житлового фонду; 4) забезпечення участі громадських інституцій в управлінні житловим фондом.

Висновки. Узагальнюючи наведене, можна запропонувати такі висновки.

Управління житловим фондом може визначатися: 1) у широкому сенсі як системна діяльність органів публічного управління, що спрямована на формування та експлуатацію житлового фонду; 2) у вузькому сенсі як управління окремим об'єктом житлового фонду, зокрема багатоквартирним будинком.

Воно є складною системою, що охоплює державне управління житловим фондом та комерційне управ-

ління окремим об'єктом житлової нерухомості. Для кожного виду управління властиві власний об'єкт, суб'єкти та зміст.

Управління житловим фондом охоплює такі відносини: 1) організаційно-правові (формування органів управління житловим фондом, їх функціонування); 2) соціального забезпечення (утворення та експлуатація житлового фонду соціального забезпечення); 3) технічної стандартизації (щодо будівельних стандартів та норм, регламентів безпеки тощо); 4) у сфері житлового будівництва тощо.

У державах ЄС можна виокремити такі напрями управління житловим фондом: 1) забезпечення якісних та безпечних умов проживання; 2) підтримка соціального житла та інклюзії; 3) модернізація житлових будинків та підвищення енергоефективності; 4) чіткий розподіл обов'язків між державою, муніципалітетами, житлово-будівельними асоціаціями та приватними керуючими.

Наведені напрями є актуальними і для управління житловим фондом України.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у детальному опрацюванні механізмів імплементації запропонованих напрямів (зокрема, розроблення конкретних проєктів нормативно-правових актів) та оцінюванні соціально-економічної ефективності переходу до європейських стандартів управління житловим фондом в умовах повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Баштанник В. В. Концептуалізація механізмів трансформації наддержавних інтеграційних процесів (на прикладі ЄС). *Демократичне врядування*. 2012. Вип. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2012_10_13
3. Молодченко Т. Г., Запорожець Г. В. Дослідження міжнародного досвіду щодо управління житловою нерухомістю. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2015. № 2 (10). С. 183–193.
4. Баланська О. І., Панченко А. В., Мельник В. М. Дослідження європейського досвіду в подоланні проблем забезпечення населення України житлом. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2018. № 899. С. 65–74.
5. Теремецький В. І. Acquis Communautaire як чинник трансформації правової парадигми України (на прикладі публічних закупівель і виробництва оборонної продукції). *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 3 (110). С. 58–71. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.3.05>
6. Теремецький В. І. Методологічні засади нормопроєктування: постзаконодавчий моніторинг як інструмент адаптації українського законодавства до acquis ЄС. *Юридична Україна*. 2025. № 8 (272). С. 17–25. DOI: [https://doi.org/10.37749/2308-9639-2025-8\(272\)-3](https://doi.org/10.37749/2308-9639-2025-8(272)-3)
7. Теремецький В. І., Петренко А. А. Правова система європейського союзу: особливості, сучасні тенденції та методологічні засади нормопроєктування в умовах адаптації українського законодавства до acquis ЄС. *Наукові записки*. Серія: Право. 2025. Вип. 18. С. 296–308. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2025-18-296-309>
8. Teremetskyi V., Avramova O., Krushelnytska H., Moskaliuk N., Kovach Y., Yatsenko F., Fast O. Mosondz S. Safety of Biocidal and Medical Products: Legal Guaranteeing in EU Countries and Challenges for Ukraine. *Journal of Pioneering Medical Sciences*. 2025. № 14(9). P. 209–216. DOI: <https://doi.org/10.47310/jpms2025140928>
9. Teremetskyi V. I., Frolova O. H., Demchenko I. S., Batryn O. V., Pravotorova O. M., Lien T. V. Standards for the Harmonization of the Criminal Legislation of Ukraine and the Eu and its Implementation to Ensure the Protection of the Pharmaceutical Activity. *Azerbaijan Pharmaceutical and Pharmacotherapy Journal*. 2024. Vol. 23 (1). P. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.61336/appj/23-1-1>
10. Теремецький В. І., Муляр Г. В. Гармонізація діяльності національних судів з практикою ЄСПЛ в контексті захисту медичних прав. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: «Право». 2020. Вип. 20. С. 101–112. DOI: <https://doi.org/10.34079/2226-3047-2020-11-20-101-112>
11. Teremetskyi V., Davydenko V., Kyrk A., Tur I., Diorditsa I. & Varkhov A. Consumers Rights in the Field of Electronic Trade in Medicinal Products: Legal Challenges and Global Harmonization Trends. *Journal of Pioneering Medical Sciences*. 2025. Vol. 14 (4). P. 113–119. DOI: <https://doi.org/10.47310/jpms2025140415>
12. Теремецький В. І., Дуліба Є. В., Астаф'єв Д. С. Класифікація форм корупції у сфері охорони здоров'я: аналіз та пропозиції щодо гармонізації. *Журнал східноєвропейського права*. 2024. № 128. С. 48–59. DOI: <https://doi.org/10.71404/2409-6415.128.06>
13. Chudyk N., Teremetskyi V., Podoliaka A., Gryshko L., Zubenko H., Danicheva K., Harashchuk I. Implementation of International and Legal Standards of Judicial Control Over the Realization of Electoral Rights as a Step Towards Ukraines European Integration. *Journal*

of Legal, Ethical and Regulatory Issues. 2022. Vol. 25 (S2). P. 1–10. URL: <https://www.abacademies.org/articles/implementation-of-international-and-legal-standards-of-judicial-control-over-the-realization-of-electoral-rights-as-a-step-towards-13582.html>

14. Теремецький В. І., Косиця О. О. Методологія оцінювання роботи судів відповідно до європейських стандартів. *Наше право*. 2023. № 3. С. 54–59. DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2023.3.9>.

15. Звіт щодо права на житло в контексті європейських стандартів та кращих практик / Рада Європи. Страсбург, 2020. URL: <https://rm.coe.int/right-to-housing-ua/1680b1fa8e>

16. Teremetskyi V., Avramova O., Maikut K., Tserkovna O., Kramar R. Current situation and transformation ways of housing policy in Ukraine. *Social & Legal Studios*. 2024. № 7(1). P. 164–173. DOI: <https://doi.org/10.32518/sals1.2024.164>

17. Кайлюк Є. М., Браташ М. А. Дослідження досвіду управління житловим фондом в різних країнах світу. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблеми теорії та практики*. 2013. № 3 (23). С. 67–72.

18. Мілосердов В. Житло та житлові умови україн_ок: результати опитування. Дослідницький звіт. Cedos: сайт. 12.12.2024. 24 с. URL: https://cedos.org.ua/researches/zhytlo-ta-zhytlovi-umovy-ukrayin_ok-rezultaty-opytuvannya/

19. Чернова І., Ємельянова О., Гончаренко А. Перспективи відновлення житлового будівництва у воєнний та повоєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. № (44). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-15>

20. Мороз Н. В. Розвиток системи управління житловим фондом в Україні : дис. ... канд. екон. наук. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2016. 237 с.

21. Житловий кодекс України : Закон України від 30.06.1983 № 5464-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#top>

22. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : Закон України від 14.05.2015 № 417-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text>

23. Бізонич Д. В. Проблеми та шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення державного регулювання управління багатоквартирними будинками. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2021. № 1 (28). С. 11–19. DOI: <https://doi.org/10.32836/2310-9653-2021-1.2>.

24. Amolina I., Kundzina A., Geipele I., Höller K., Rajkiewicz A., Auders M. Regulation and Organisation of Housing Management Activities in Germany, Poland and Latvia. *Latvian Journal of Physics and Technical Sciences*, 2025. № 1. P. 39–54. DOI: <https://doi.org/10.2478/lpts-2025-0004>

25. Oplotnik T. Institutional Environment and Housing Conditions in the European Union. *Lex Localis – Journal of Local Self-Government*. 2009. № 6(3). С. 287–309. DOI: <https://doi.org/10.4335/56>

26. Gajewski G. Social Housing and Beyond: Operational Toolkit on the Use of EU Funds for Investments in Social Housing and Associated Services. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024. 142 p. URL: <https://www.housingcoop.eu/resource/social-housing-and-beyond-operational-toolkit-on-the-use-of-eu-funds-for-investments-in-social-housing-and-associated-services>

27. European Parliament. A coordinated EU approach to housing. *Briefing*. European Union, 2025. URL: https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI%282025%29767189

28. Energy Efficiency in Housing Management: Policies and Practice in Eleven Countries / edited by N. Nieboer, S. Tsenkova, V. Gruis, A. van Hal. London : Routledge, 2017. 272 p.

29. Про основні засади житлової політики : проєкт Закону України від 06.01.2025 № 12377. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/55543>.

30. Про реалізацію експериментального проєкту щодо надання субсидії на оплату вартості або частини вартості найму (оренди) житлового приміщення (частини житлового приміщення) та компенсації частини податку на доходи фізичних осіб або єдиного податку та військового збору : постанова Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2024 № 1225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1225-2024-%D0%BF#Text>

Teremetskyi Vladyslav, Doctor in law, Professor, Head of Sector of Problems of Implementation of Economic Legislation of the Department of Modernizing Commercial Law and Legislation of the State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”

ORCID: 0000-0002-2667-5167

e-mail: vladvokat333@ukr.net

Maliar Stanislav, PhD in Economics, Senior Research Fellow of the Department of modernizing commercial law and Legislation of the State Organization “V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of the National Academy of Sciences of Ukraine”

ORCID: 0000-0003-3136-853X

e-mail: st.malyar@gmail.com

Harmonization of the Legislation of Ukraine in the Field of Housing Stock Management with European Union Law: a Comparative Legal Analysis

The article provides a comparative legal analysis of the legal foundations of Ukraine and the European Union in the field of housing stock management. It identifies the key features of housing stock management in the EU, including a strategic approach, integration of technical, financial, social, and legal aspects, ensuring housing quality, building modernization, and energy efficiency.

The study emphasizes that housing stock management constitutes an independent category within law, economics, and public administration. It is shown that housing stock management is divided into public (state) and commercial management.

The main characteristics of the public housing stock include its public-legal nature; focus on the formation and operation of residential real estate; adherence to the principles of legality, efficiency, targeted use, transparency, and social justice; and ensuring a balance between the interests of the state and its citizens. State management of the housing stock is one of the key directions of housing policy. The object of public management is the housing stock of Ukraine, while the object of commercial management is an individual residential property.

The following characteristics of commercial housing management are highlighted: private-law nature; presence of its own organizational and legal forms of implementation; legal certainty for co-owners regarding the operation of an individual apartment building, defining the purpose of managing shared property, establishing house rules to create proper living conditions for residents; and joint responsibility of co-owners.

Taking into account the features of forming strategic directions of EU housing policy, the following directions for housing stock management are proposed to ensure effective harmonization of Ukrainian legislation with EU standards: develop a national strategy for energy efficiency of the housing stock; strengthen the role of the state in social housing provision; distribute management powers between state housing management and private-law housing management; ensure the participation of public institutions in housing stock management.

Keywords: *housing stock, European integration, housing stock management, public administration, housing, social provision, housing policy, EU standards, harmonization of legislation, transformation of national legislation, integration, European economic space, European Union, Acquis EU.*

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.14
УДК 343.2/.7

Павликівський В. І.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри Права
Національного аерокосмічного
університету «Харківський авіаційний
інститут»
ORCID: 0000-0002-1190-9303

Ємець В. Л.,
здобувач вищої освіти третього
освітньо-наукового рівня (доктор
філософії з права) Національного
аерокосмічного університету
«Харківський авіаційний інститут»
ORCID: 0009-0007-8195-9406

ІНФОРМАЦІЯ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ В ДІЯЛЬНОСТІ МЕДІА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті досліджуються особливості правового регулювання діяльності медіа з інформацією з обмеженим доступом в умовах воєнного стану. Проаналізовано положення Конституції України, законів України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про медіа», а також норми Кримінального кодексу України, що встановлюють відповідальність за незаконне розповсюдження конфіденційної, службової та таємної інформації. Визначено, що сучасні виклики, пов'язані зі збройною агресією проти України, зумовили появу додаткових обмежень у сфері свободи слова та діяльності медіа. Наголошено на необхідності дотримання балансу між гарантіями національної безпеки та свободою слова, зокрема шляхом уточнення термінології, вдосконалення механізмів оскарження рішень, забезпечення незалежного громадського контролю. Зроблено висновок, що законодавчі зміни останніх років не мають радикально нового характеру, а конкретизують вже існуючі обмеження, покликані запобігти загрозам національній безпеці.

Ключові слова: кримінальний закон, злочин, відповідальність, інформація з обмеженим доступом, медіа, громадянське суспільство, правове регулювання, воєнний стан.

Постановка проблеми. Медіа як найважливіший інститут демократичної системи управління зали-

шається невід'ємною складовою громадянського суспільства, та ознакою функціонуючої «сфери відкрит-

тості» удержаві [1]. Засоби масової інформації (ЗМІ/медіа) відіграють ключову роль у житті суспільства, забезпечуючи громадян інформацією про події, що відбуваються. Незважаючи на стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій у ХХІ ст. основними завданнями медіа залишається інформування громадян з важливих питань суспільного життя, розвитку держави, реалізації та захисту прав і свобод громадян, задоволення їх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, формування громадської думки, забезпечення діалогу між різними соціальними групами та суспільний контроль за владою.

В той же час, Конституція та закони України передбачають можливість часткового обмеження свободи слова в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [2].

З початком російської агресії у 2014 році проблема свободи слова та поширення інформації за допомогою медіа відкрила нові загрози та небезпеки для української нації, зокрема поширення пропаганди, розголошення державної таємниці та конфіденційної інформації. З 24 лютого 2022 року такі загрози набули системного та масштабного характеру. Основним критерієм в роботі журналіста стає безпека, що полягає в необхідності додаткової перевірки

інформації, що публікується на вміст заборонених або обмежених до поширення відомостей.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні особливостей регулювання діяльності медіа з інформацією з обмеженим доступом в умовах воєнного стану та визначені меж кримінально-правової заборони розповсюдження такої інформації.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах недбале використання інформації призводить до суттєвих загроз національній безпеці, ризику заподіяння людських жертв та значних матеріальних збитків. Навіть необдумане поширення фото за наслідками обстрілу може допомогти ворогу у заподіянні ще більших збитків нашій державі, суспільству або окремій особі [3].

У 2014 року Україна зазнала військової агресії з боку російської федерації, що дало поштовх для виникнення нових загроз стосовно розповсюдження певного виду інформації і потребувало додаткових заходів з регламентації діяльності щодо збирання, зберігання та поширення такого виду інформації. Тому, обґрунтовано держава вимушена запроваджувати додаткові обмеження в діяльність медіа, пов'язану з поширенням інформації, що містить державну таємницю або інші конфіденційні відомості чи відомості, розповсюдження яких створює соціальну напругу, викликає правовий нігілізм та недовіру до дій влади в умовах воєнного стану.

Традиційно діяльність медіа по збиранню, зберігання та поширенню інформації ґрунтується на правових засадах визначених Конституцією та іншими законами України. Зокрема,

ст. 34 Конституції України визнає право громадян вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб. Будь-яке обмеження цього права допускається лише у випадках, передбачених законом та в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку, а також для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя [2]. Аналогічні принципи визначені законами України «Про інформацію» [4], «Про доступ до публічної інформації» [5] та «Про медіа» [6]. Згідно зі ст. 4 закону України «Про медіа» діяльність у сфері медіа ґрунтується на принципах свободи вираження поглядів і переконань, свободи поширення, обміну та отримання інформації, свободи діяльності суб'єктів у сфері медіа, у тому числі вільного визначення змісту інформації, свободи господарської діяльності у сфері медіа, гарантованості права на інформацію, відкритості та доступності інформації, достовірності і повноти інформації, правомірності одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, захищеності особи від втручання в її особисте та сімейне життя.

Як визначено законом України «Про доступ до публічної інформації», обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог:

1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я насе-

лення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;

3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [5].

Таким чином, незважаючи на певну відмінність в деталізації підстав обмеження права на свободу отримання та поширення інформації, визначених у Конституції та законах України, обов'язковими умовами такого обмеження залишаються, по-перше, передбаченість таких обмежень лише законами України та, по-друге, необхідність досягнення суспільно корисної мети. У зв'язку з цим, обмеження права на інформацію мають виключний характер, а їх порушення, враховуючи тяжкість потенційної суспільної шкоди, тягнуть найбільш суворі заходи впливу, зокрема кримінально-правові.

Традиційно, кримінально-правові обмеження діяльності медіа пов'язані з характером та змістом інформації. Так, В.І. Павликівський виділяє 2 групи кримінально-правових норм, спрямованих на обмеження свободи слова та права на інформацію [7].

Перша група таких обмежень, стосується інформації з обмеженим доступом. Відповідно до ст. 6 закону країни «Про доступ до публічної інформації» до інформації з обмеженим доступом відносять: 1) конфіденційну інформацію; 2) таємну інформацію; 3) службову інформацію. Зокрема, кримінальним зако-

ном передбачена відповідальність за надання іноземній державі або іноземній організації інформації, що містить державну таємницю (ст. ст. 111, 114 КК); розголошення відомостей, пов'язаних з таємницею голосування (ст. ст. 159, ст. 160 КК), порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК) та інші.

Другу групу кримінально-правових заборон складають норми, пов'язані з закликами (схилянням) до вчинення суспільно небезпечних дій, що створюють загрозу територіальній цілісності, громадській безпеці, здоров'ю населення або повідомлення (розповсюдження) інформації про такі дії. Зокрема це, публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 2 ст. 109 КК); публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК); завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК); заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку (ст. 295 КК) та інші [7].

Безумовно, з початком російсько-української війни виникли нові загрози та небезпеки, що напряду пов'язані з діяльністю медіа, збиранням та поширенням інформації. Тому в законодавстві України з'являються, поряд з гарантіями свободи слова, відповідні заборони, порушення яких тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність.

Зокрема, законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» № 2108-IX від 03.03.2022 р. [8] криміналізовано дії, пов'язані з публічним запереченням громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України. Слід визнати, після початку повномасштабного вторгнення кількість справ щодо злочинів проти основ національної безпеки суттєво зросла. 3 лютого 2022 року у реєстрі судових рішень перебуває 3697 вироків у справах проти національної безпеки України, з них 1701 щодо колабораційної діяльності та 1019 щодо державної зради [9].

Того ж року, законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» № 2110-IX від 03.03.2022 р. також встановлено відповідальність за образи честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю (ст. 435-1 КК) та виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федера-

ції проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК) [10]. Крім цього, законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» від 24.03.2022 р. [11] передбачено відповідальність за перелічені у назві закону дії (ст. 114-2 КК).

До цього часу також були встановлені норми про відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК).

Зрозуміло, що активним поштовхом до модернізації чинного кримінального законодавства в частині обмеження розповсюдження інформації певного виду стала військова агресія проти України, яку російська федерація розпочала ще у 2014 р. Саме зазначені обставини стали формуванням не лише додаткових кримінально-правових обмежень, але й запозичення перелічених заборон регулятивними законами, зокрема законом України «Про медіа» прийнятим у 2023 року на території України на інформаційних каналах та платформах спільного доступу до відео забороняється поширювати: заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу, розв'язування або ведення агресивної війни або воєнного конфлікту, порушення територіальної цілісності України,

ліквідації незалежності України, інформацію, яка виправдовує чи пропагує такі дії; висловлювання, що розпалюють ненависть, ворожнечу чи жорстокість до окремих осіб чи груп осіб за ознакою етнічного чи соціального походження, громадянства, національності, раси, релігії та вірувань, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності; висловлювання, що підбурюють до дискримінації чи утисків стосовно окремих осіб чи груп осіб за ознакою етнічного чи соціального походження, громадянства, національності, раси, релігії та вірувань, віку, статі, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, інвалідності або за іншими ознаками; пропаганду або заклики до тероризму та терористичних актів, інформацію, що виправдовує чи схвалює такі дії; фільми, розповсюдження та демонстрування яких заборонено відповідно до Закону України «Про кінематографію»; порнографічні матеріали, а також матеріали, що заохочують сексуальну експлуатацію та насильство над дітьми, демонструють статеві відносини дітей, використовують образ дітей (візуальний запис образу дітей) у видовищних заходах сексуального чи еротичного характеру; пропаганду вживання наркотичних засобів, психотропних речовин; пропаганду жорстокого поводження з тваринами; інструкції або поради щодо виготовлення, придбання або використання вибухових, наркотичних чи психотропних речовин; інформацію, що заперечує або виправдовує злочинний характер комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні,

злочинний характер націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, створює позитивний образ осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки, виправдовує діяльність радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті. Особливості розповсюдження і демонстрування фільмів, що містять популяризацію радянських органів державної безпеки, регулюються Законом України «Про кінематографію»; інформацію, що містить символіку комуністичного або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, крім випадків, передбачених Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»; інформацію, що містить пропаганду російського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, а також символіку воєнного вторгнення російського тоталітарного режиму, крім випадків, передбачених Законом України «Про заборону пропаганди російського нацистського

тоталітарного режиму, збройної агресії російської федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну»; інформацію, що принижує або зневажає державну мову; інформацію, що заперечує або ставить під сумнів існування українського народу (нації) та/або української державності та/або української мови (ст. 36 Закону) [6].

Також, відповідно до змін у законі України «Про медіа» заборонено розповсюдження: 1) інформації, що висвітлює збройну агресію проти України як внутрішній конфлікт, громадянський конфлікт чи громадянську війну, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності; 2) недостовірних матеріалів щодо збройної агресії та діянь держави-агресора (держави-окупанта), її посадових осіб, осіб та організацій, що контролюються державою-агресором (державою-окупантом), у разі, якщо наслідком цього є розпалювання ворожнечі чи ненависті або заклики до насильницької зміни, повалення конституційного ладу чи порушення територіальної цілісності; 3) програм та матеріалів (крім інформаційних та інформаційно-аналітичних програм), одним із учасників яких є особа, внесена до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці; 4) музичних фонограм, відеограм, музичних кліпів, розповсюдження яких заборонено відповідно до частини другої статті 15 Закону України «Про культуру». Як видно з зазначе-

ного переліку забороненої до розповсюдження інформації, остання в своїй більшості представляє максимально наближене до оригіналу відтворення переліку заборон, що містяться у кримінальному законодавстві України.

Таким чином, незважаючи на наявність відповідних санкцій, передбачених законом України «Про медіа», значна частина порушень, передбачених цим законом, поряд з цивільно-правовою відповідальністю суб'єктів у сфері медіа вимагає кримінально-правової оцінки винних у безпосередньому розповсюдженні інформації з обмеженим доступом. Так, у Полтаві 8 квітня 2025 року блогер Роман Заволока був засуджений до шести років позбавлення волі з конфіскацією майна за системне порушення вимог кримінального закону, в тому числі за виготовлення та поширення матеріалів, що містять образи честі й гідності військовослужбовців (ч. 2 ст. 435-1 КК) та заперечення збройної агресії РФ проти України (ч. 2, 3 ст. 436-2 КК) [11].

Окрім затвердженого законом України «Про медіа» переліку інформації забороненої до розповсюдження, ст. 123 закону встановлює також загальну заборону поширення аудіовізуальних медіа-сервісів на замовлення та сервісів провайдерів аудіовізуальних сервісів держави-агресора на території України. Це означає, що незалежно від вмісту інформації на таких медіа-сервісах розповсюдження такої інформації на території України заборонено.

Підтверджуючи необхідність та важливість заходів кримінально-правової охорони суспільних відносин, у тому числі у сфері інформаційних відносин, слід вказати на певну

неспіврозмірність та невідповідність вказаних заходів гарантованих Конституцією та іншими законами України права людини на інформацію. Так, колабораційна діяльність у формі заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України (ч. 1 ст. 111-1 КК) потребує обов'язкового встановлення публічного характеру зазначених дій. В той же час, схожі за змістом злочинні дії у вигляді виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України (ч. 1 ст. 436-2 КК) не вимагають наявності вказаної ознаки. Означена невідповідність, на нашу думку, призводить до надмірного застосування саме заходів кримінально-правового впливу, що, в цілому, не корелюється з визначеними завданнями кримінального законодавства. Так, Дніпровським районним судом м. Києва засуджено особу за ч. 1 ст. 436-2 КК до трьох років позбавлення волі за визнання правомірною збройної агресії російської федерації, який у спілкуванні зі своїм знайомим через месенджер «Viber» та у особистих спілкуваннях виправдовував, визнавав правомірною збройну агресію російської федерації проти України, розпочату у 2014 році [12].

З іншого боку, законом України «Про медіа» визначено перелік заборонених дій, ступінь суспільної небезпечності яких є беззаперечною. Наприклад, до значних порушень суб'єктами у сфері онлайн-медіа вимог законодавства, за які Національна рада має право застосовувати заходи реагування відносяться, в тому числі, пропаганда вживання наркотичних засобів, психотропних ре-

човин, а також поширення інструкцій або порад щодо виготовлення, придбання або використання вибухових, наркотичних чи психотропних речовин. Закріплення та конкретизація вказаних заборон в законі України «Про медіа» дозволяє підтвердити суттєвий рівень суспільної небезпечності вказаних дій і відповідно уникнути непорозумінь між представниками медіа й владою з метою запобігання незаконному поширенню певного виду інформації з одного боку, а також забезпечення дотримання законності, прав та свобод журналіста під час виконання своїх обов'язків з іншого. В той же час, вказані дії залишаються поза увагою чинного кримінального закону, на що ми неодноразово звертали увагу в своїх наукових публікаціях [7, 13, 14].

Таким чином, нові виклики та загрози інтересам держави в умовах воєнного стану вимагають посилення відповідальності учасників у сфері обігу інформації, зокрема з обмеженим доступом. Так, положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачають у статті 8 можливість втручання в діяльність масових комунікаційних засобів та обмеження поширення певної інформації. Закон «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» та відповідний указ передбачають обмеження свободи слова, визначені статтею 34 Конституції України [15; 16]. Передбачаються можливості обмеження діяльності медіа також в Наказі головнокомандувача Збройних сил України від 03.03.2022 р. № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними силами України, іншими складовими сил

оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» [17]. В той же час, конституційне право людини на інформацію, а також гарантії діяльності медіа в частині збору, зберігання та розповсюдження інформації вимагають дотримання балансу права на свободу слова, суспільної необхідності, національної безпеки та захисту інтересів учасників інформаційних відносин, в тому числі, відносно отримання об'єктивної інформації про діяльність Збройних Сил України.

Висновки. Розширення меж технологічних та інформаційних можливостей медіа вимагає не лише забезпечення гарантій дотримання їхніх прав у сфері інформаційної діяльності, але й посилення контролю та відповідальності за вказану діяльність.

Нові виклики та загрози, пов'язані з військовою агресією проти України потребували від держави додаткових зусиль в частині запровадження додаткових обмежень відносно діяльності з інформацією з обмеженим доступом, в тому числі в роботі медіа. Значна частина таких змін пов'язана з посиленням кримінальної відповідальності за порушення в інформаційній сфері.

З урахуванням аналізу чинних кримінально правових норм та регулятивного законодавства, зокрема закону України «Про медіа» спостерігається певна невідповідність та неточність у формулюванні кримінально правових заборон, а також неохопленість частини суспільно небезпечних дій, визначених вказаним законом засобами кримінально правового впливу.

У зв'язку цим, для забезпечення балансу між національною безпекою та свободою слова, потребує уточнення законодавча термінологія – усунення можливостей для маніпуляцій завдяки точному визначенню понять у законі; чітка процедура оскарження рішень – запровадження механізму швидкого судового оскарження дій Нацради; незалежний

громадський нагляд – створення консультативної ради за участі журналістів, правозахисників і експертів для моніторингу рішень щодо обмежень; розмежування професійної журналістики та приватного контенту – не поширення певних вимог закону «Про медіа» на побутову активність у соцмережах [18].

Список використаних джерел

1. Манжула А. А., Дрозд О. Ю. Правове регулювання діяльності журналістів та медіа-працівників в Україні. *Держава та регіони. Серія: «Право»*. 2023. № 4 (82). DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2023.4.58>
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96- ВР. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 12.09.2025).
3. Акоюн К. А. Медіаетика воєнного часу: військова журналістика в українсько-російській війні. <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/284/7825/16357-1?inline=1> (дата звернення: 12.09.2025).
4. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
5. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
6. Про медіа : Закон України від 13 грудня 2022 року 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (дата звернення: 12.09.2025).
7. Павликівський В. І. Кримінально-правові обмеження свободи слова. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: *Збірник наукових статей*. Випуск 35. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2014. С. 214–224.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 15.09.2025).
9. Олещенко Юлія Справи проти нацбезпеки: чи закон однаковий для всіх? Зрадники, війна, аналітика. URL: <https://www.chesno.org/post/6025/> (дата звернення: 15.09.2025).
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон України від 03.03.2022 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n14> (дата звернення: 15.09.2025).
11. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або над-

звичайного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2160-IX. URL: (дата звернення: 15.09.2025).

12. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 08 квітня 2022 р. Справа № 755/2759/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103891795>

13. Павликівський В. І. Кримінально-правові обмеження функціонування інформаційного простору України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. № 1. 2015. С. 37–41.

14. Павликівський В. І., Острівний І. М. Мета як обов'язкова ознака перешкодження законній професійній діяльності журналістів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. № 3. Том 3. 2014. С. 80–85.

15. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення: 15.09.2025).

16. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>. (дата звернення: 15.09.2025).

17. Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану : Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України «від 03.03.2022 р. № 73. (із змінами, внесеними згідно з Наказами № 196 від 12.07.2022; № 266 від 03.10.2022) URL: https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf.

18. Цельєв О., Рудакевич О. Діяльність ЗМІ під час воєнного стану. Право в умовах війни. URL: <https://law-in-war.org/diyalnist-zmi-pid-chas-voyennogo-stanu/>. (дата звернення: 15.09.2025).

Pavlykivskiy Vitalii, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law of National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»
ORCID: 0000-0002-1190-9303

Yemets Vladyslav, PhD student of National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»
ORCID: 0009-0007-8195-9406

Information with Limited Access and Media Activities under Martial State

The article examines the peculiarities of legal regulation of mass media activities with restricted access information under martial law. It analyzes the provisions of the Constitution of Ukraine, the laws «On Information», «On Access to Public Information», «On Media», as well as the norms of the Criminal Code of Ukraine, which establish liability for the illegal dissemination of confidential, official, and secret information. It is determined that the current challenges associated with armed aggression against Ukraine have led to additional restrictions on freedom of speech and media activities. The need to maintain a balance between national security guarantees and freedom of speech is

emphasized, in particular by clarifying terminology, improving mechanisms for appealing decisions, and ensuring independent public control. It was concluded that the legislative changes of recent years are not radically new, but rather specify existing restrictions designed to prevent threats to national security.

Keywords: *restricted access information, media, civil society, legal regulation, martial law.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.15
УДК 343.85

Павликівський В. І.,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри права
Національного аерокосмічного
університету «Харківський
авіаційний інститут»
ORCID: 0000-0002-1190-9303
e-mail: vpavlikovskyi@gmail.com

Вапсва Ю. А.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології ННІ №5 Харківського
національного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-6873-484X
e-mail: vapsva@ukr.net

Татаркіна Ю. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології ННІ № 5 Харківського
національного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-5975-7636
e-mail: yulish8800@gmail.com

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПОКАРАННЯ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті аналізується стан протидії корупції за останні роки, особливостю яких є російська агресія проти України. Автори приділяють увагу важливості трансформації підходів щодо протидії корупційним проявам в державі як головної загрози забезпечення національної безпеки. Корупція в Україні є основним внутрішнім чинником, який на думку громадян, загрожуює планам по її реалізації. Висвітлюється низка проблемних питань, серед яких недоліки в діяльності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади з подолання корупційної злочинності, наявність кризи правоохоронних органів та політичної системи в цілому.

Зазначається, що загальновизнана концепція боротьби з корупцією, яка передбачає участь держави, суспільства та громадян, в Україні не працює повноцінно. Державна складова, що включає законодавчу, виконавчу та судову гілки влади, є найбільш млявою. Десятки народних депутатів скоїли

кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Важко виправдати голосування Верховної Ради за законопроекти, які спочатку позбавляють НАБУ та САП їхньої незалежності, а потім формально відновлюють її під впливом вуличних протестів та попереджень органів ЄС. Виконавча гілка влади перебуває в кризі, що підтверджується змінами в Кабінеті Міністрів та відсутністю консолідації правоохоронних органів щодо політики боротьби з корупцією. Відсутність єдиної позиції може призвести до втрати підтримки з боку міжнародних партнерів та ставить під загрозу початок процесу вступу до ЄС. Суди виносять вироки, не пов'язані з позбавленням волі, особам, які вчинили кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією. Для усунення цієї проблеми пропонується змінити п. 2 ч. 2 ст. 75 Кримінального кодексу:

- у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, суд вирішує питання про звільнення від відбування покарання з випробуванням у разі затвердження угоди про визнання вини, якщо сторони угоди домовилися про звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років або іншого м'якшого покарання, а також домовилися про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Ключові слова: *корупція, політична корупція, корупційні правопорушення, протидія корупції.*

Постановка проблеми. Політична корупція в Україні виступає головним внутрішнім ворогом на шляху становлення сильної, незалежної та політично зрілої держави. Шлях по її подоланню це складний, довготривалий процес, який вимагає консолідації громадян, суспільства та країни в цілому. Він гальмується не тільки зовнішніми чинниками, але і внутрішніми негараздами, які руйнують політичну систему України. На сучасному етапі корупція з тіньової сфери перемістилась в політичну площину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади подолання корупції свого часу вивчали, А. Антошук, Л. Андрущенко, Г. Бідняк, Н. Діденко, О. Дудоров, Ю. Дмитрієв, С. Дрьомов, К. Задоя, Д. Калмиков, Ю. Кальниш, М. Кондрашова, С. Лазаренко, В. Мазярчук, А. Мель-

ниченко, Т. Мельниченко, А. Михненко, А. Мудров, Є. Невмержицький, В. Нонік, О. Пархоменко, Куцевіл, В. Плекан, О. Руснак, Д. Сінченко, О. Сорока, О. Тесленко, І. Федько, М. Хавронюк, Г. Шведова, В. Юсупов та інші. Науковцями зазначається, з чим автори згодні, що складнощі про протидії корупції в Україні мають джерелом негаразди в матеріальному, ресурсному, криміналістичному забезпеченні правоохоронних органів, які забезпечують боротьбу з корупційною злочинністю. Але ця проблема має більш глибоке підґрунтя, дослідження якого дасть перспективу на вдосконалення та покращення кінцевих результатів в частині протидії цьому асоціальному явищу.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз стану протидії корупції в країні та зацентувати увагу

на вдосконаленні заходів протидії корупції, особливо в умовах режиму воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу.

Корупція – це використання особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей, аби одержати неправомірну вигоду для себе чи інших осіб, а також зворотний процес надання неправомірної вигоди. В теорії виділяють велику корупцію (топкорупцію), що здійснюється на вищих рівнях публічної служби та великого бізнесу. Вона передбачає значні вигоди для залучених посадових осіб і втрати для держави та її громадян. Велику корупцію ототожнюють також з політичною. Політична корупція передбачає маніпулювання законодавством та процедурами, щоб розподілити ресурси й гроші між обмеженою кількістю людей. Часто є частиною великої корупції [1].

В Україні протидія великій (політичній) корупції відбувається з моменту проголошення незалежності: справи про банкрутство Чорноморського пароплавства, прем'єра Лазаренко, третій тур виборів президента Ющенко та інші. Ситуація з того часу не поліпшилась, хоча окремі позитивні зрушення відбулися. Такими можна визнати створення та запуск блоку антикорупційних органів: Національного антикорупційного бюро України (далі НАБУ), Спеціальної антикорупційної прокуратури (далі САП), Національного агентства з питань запобігання корупції (далі НАЗК), Вищого антикорупційного суду (далі ВАКС).

Корупція як явище буде існувати завжди, доки існує держава. Процес її мінімізації та певного контролю є можливим і для цього слід ко-

ристуватися світовим досвідом. Вироблена концепція базується на комплексному підході, який вимагає одночасного залучення держави, громадянського суспільства та окремих громадян. Заходи держави: 1) наявність антикорупційного законодавства, 2) створення незалежних правоохоронних органів для протидії корупції (НАБУ, САП, ВАКС), 3) впровадження електронних баз даних (Прозоро, Дія), 4) мінімізація бюрократії, ліцензування як бази для корупційних проявів, 5) забезпечення невідворотності покарання корупціонерів незалежно від статусу чи займаної посади.

Громадянське суспільство контролює діяльності органів влади, особливо в питаннях державних закупівель та використання бюджетних коштів. Веде освітню діяльність громадян, особливо журналістів, по роботі з відкритими даними для виявлення випадків отримання неправомірної вигоди посадовцями. Займається формуванням у населення через просвітницькі заходи неприйняття корупції в будь-якій формі. Бере активну участь у політичних процесах, діяльності партій для формування антикорупційної позиції влади та курсу реформ.

Громадяни займають активну позицію по неучасті в корупційних схемах і контролі органів державної влади у питаннях витрати бюджетних коштів. Повідомляють правоохоронні органи про факти вчинення корупційних правопорушень. Повинні запобігати конфлікту інтересів, відокремлюючи власні і службові інтереси, підтримувати громадські організації, які беруть участь у антикорупційній діяльності.

Всі ці ланки притаманні українській дійсності повністю чи частково, але проблема корупції в країні залишається актуальною, а з початком війни, як показують дослідження вчених та статистика тільки поглибилась.

К. Задоя зазначав, аналізуючи питання призначення покарань за вчинення корупційних злочинів, що у 2018 році покарання у вигляді позбавлення волі було призначено 47 особам, обмеження волі – 13 особам, арешту – 9 особам, тримання в дисциплінарному батальйоні – 1 особі, службового обмеження для військовослужбовців – 3 особам, громадських робіт – 4 особам та штрафу – 575 особам. У свою чергу, у 2019 році покарання у вигляді позбавлення волі було призначено 64 особам, обмеження волі – 11 особам, арешту – 8 особам, громадських робіт – 3 особам та штрафу – 739 особам. При цьому 130 осіб було звільнено від покарання, з них 128 осіб було звільнено від покарання з випробуванням на підставі ст. 75 КК України. Згідно з ч. 1 ст. 75 КК звільнення від покарання з випробуванням не може бути застосоване у випадках засудження особи за корупційний злочин. Однак, як впливає із зазначеного вище, цей захід кримінально-правового характеру неодноразово застосовується до винних у корупційних злочинах.

Лазівкою для цього є ч. 2 ст. 75 КК, яке урегульовує питання звільнення від покарання з випробуванням на підставі угод про примирення та визнання вини. Суди, що застосовують звільнення від покарання з випробуванням у випадках вчинення корупційних злочинів, виходять з того, що обмеження, передбачене

ч. 1 ст. 75 КК, не поширюється на випадки, коли сторонами в кримінальному провадженні укладено угоду, зокрема угоду про визнання вини [2]. Тобто за часів президента Порошенко більше 90 % судових вироків за корупційні кримінальні правопорушення не були пов'язані з позбавленням волі, а положення ч. 2 ст. 75 КК щодо звільнення від покарання з випробуванням на підставі угод про примирення та визнання вини дозволило корупціонерам уникнути суворого покарання, по суті «купити» волю.

Така ж тенденція прослідковується на сучасному етапі. Екс-нардепа Олександра Трухіна було притягнуто до кримінальної відповідальності за пропозицію поліцейським неправомірної вигоди в розмірі 150000 грн. Його захист ініціював угоду про визнання вини, згідно з якою йому було призначене покарання у вигляді штрафу, і він повинен перерахувати певні кошти на потреби ЗСУ. З 2016 до 2024 року Національне антикорупційне бюро повідомило про підозру 68 чинним і колишнім народним депутатам. З них 41 – у період із 2022 до 2024 року [3].

Законодавча та судова гілки влади також продемонстрували свою роль у протидії корупції, коли у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України №13-р/2020 від 27.10.2020 на 69% зменшилося кількість облікованих корупційних кримінальних правопорушень (ККП) за статтею про декларування недостовірної інформації [4]. Серед закритих проваджень були і справи народних депутатів та суддів.

Щодо складів кримінальних правопорушень, то першість нале-

жить ст. 191 КК «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» або ст. 364 КК «Зловживання владою або службовим становищем» відповідного року. В 2018 р. більше було зафіксовано згідно ст. 191 КК 10713 облікованих правопорушень, а ст. 364 КК – 3589. Найпоширеніші порушення в 2020 році були за такими статтями: 51% — зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України); 20,2% – прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 368 КК України); 16,9% – пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України) [2]. Велика кількість правопорушень пов'язана з незаконним нарахуванням заробітної платні та премій, а також з оплатою будівельних та ремонтних робіт органами місцевого самоврядування. Сталість проблеми підтверджується також іншими даними офіційної статистики, що засвідчують потребу в удосконаленні розслідування службових розкрадань. Зокрема, відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора щодо діянь, передбачених ст. 191 КК України: 2018 року обліковано 10 713 кримінальних правопорушень (з них повідомлено про підозру – 5953, що становить 55,6 %, закрито – 1420 (23,8 %); 2019 року – 9074 кримінальних правопорушень (з них повідомлено про підозру – 3937, що становить 43,4 %, закрито – 1258 (31,9 %); 2020 року – обліковано 11 160 кримінальних правопорушень (з них повідомлено про підозру – 5676, що становить 50,8 %, закрито – 1402 (24,7 %); 2021 року –

10 531 кримінальне правопорушення (з них повідомлено про підозру – 5946 (56,5 %), закрито – 1264 (21,3 %); 2022 року – 6284 кримінальні правопорушення (з них повідомлено про підозру – 3017 (48,0 %), закрито – 541 (17,9 %); 2023 року – 9222 кримінальні правопорушення (з них повідомлено про підозру – 4171 (45,2 %), закрито – 696 (7,5 %). У 2024 році із облікованих 7743 кримінальних правопорушень, у яких в 3776 випадках (48,8 %) повідомлено про підозру, закрито – 639 проваджень (8,3 %). [5; с. 3]. До незаконних нарахувань заробітної платні та премій у цивільній сфері додалися аналогічні діяння в ЗСУ, а крім порушень з оплатою будівельних та ремонтних робіт органами місцевого самоврядування – багатомільйонні розкрадання на фортифікаційних роботах. Порушені кримінальні провадження щодо екс-посадовців Харківської міської ради та було заслуховування у Верховній Раді екс-очільника Полтавської ОДА. Шкода обраховується не тільки у втратах мільярдів бюджетних коштів, а у загибелі багатьох військовослужбовців і втратах територій.

Певним джерелом негараздів у питанні протидії корупції в країні, виступає відсутність консолідованих підходів серед Генеральної прокуратури, СБУ, Національної поліції, НАБУ, САП, НАЗК, ВАКС та інших правоохоронних органів України, в компетенції яких входить боротьба з корупційною злочинністю. В українському суспільстві та серед представників антикорупційних громадських організацій існує точка зору, згідно якої вони поділяють правоохоронні органи на пропрезидентські та на проєвропейські. НАБУ,

САП і БЕБ протиставляється іншим правоохоронним структурам як непідконтрольні вищій політичній владі країни. З останніми пов'язані скандальні ситуації з намаганням позбавити незалежності НАБУ та САП, а також з призначенням керівника БЕБ. Така ситуація говорить про глибоку кризу правоохоронних органів України та політичної системи країни в цілому. Протиставлення антикорупційного блоку в кінцевому результаті призведе до негативних наслідків у реалізації антикорупційної програми та ставить під загрозу процес вступу України до ЄС, а також продовження матеріальної підтримки з боку західноєвропейських країн. Можливість такого розвитку подій підтверджуються реакцією Єврокомісарки з питань розширення Марти Кос, яка зазначила, що вступ – це не лише проставлення галочок. Йдеться про трансформацію держави та суспільства, щоб гарантувати верховенство права, боротьбу з корупцією, незалежність інституцій та функціонуючу демократію, тобто дотримання Копенгагенських критеріїв. Це вимагає зусиль від усієї України – уряду, громадянського суспільства, зацікавлених сторін і, зокрема, Верховної Ради. Спроби підірвати незалежність антикорупційних органів – НАБУ та САП – викликали глибоке занепокоєння. Ми чітко дали зрозуміти, що такі кроки неприйнятні [6].

Забезпечення правоохоронних органів, включаючи антикорупційний блок потребує покращення. Є певні викривлення, які необхідно виправляти та шукати шляхи вдосконалення. Це заходи стосуються матеріального, ресурсного, криміналістичного забезпечення діяль-

ності цих структур. Так грошове забезпечення співробітників БЕБ, які протидіють економічній злочинності, що безпосередньо пов'язана з корупційною, є її базою, в рази менше ніж в НАБУ. В НАБУ розслідування корупційних кримінальних правопорушень триває роками, тому що процес гальмується довготривалим проведенням судових експертиз та очікуванням відповідей від правоохоронних органів зарубіжних країн у випадках, коли є потреба у правовій допомозі, так як більшість топ-корупціонерів уникають притягнення до кримінальної відповідальності, перебуваючи за кордоном. За даними Офісу Генерального прокурора, у 2022 році слідчі підрозділи Національної поліції під процесуальним керівництвом прокурорів розслідували і направили до суду з обвинувальним актом переважно більшість кримінальних проваджень (загалом понад 3 тисячі) про корупційні та пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. Крім того, переважно більшість протоколів про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією, складають уповноважені особи Національної поліції, а не НАЗК [7]. Поліція не має спеціально відібраних осіб, не має методичного, ресурсного та криміналістичного забезпечення. Її вклад в протидію корупції недооцінений.

Висновки. В Україні не працює в повному обсязі загально визнана концепція протидії корупції, в якій задіяні держава, суспільство та громадяни. Пробуксовує найбільше державна складова, що охоплює законодавчу, виконавчу та судову гілки влади. Десятки народних депутатів вчинили корупційні кри-

мінальні правопорушення. Важко піддається обґрунтуванню голосування Верховної Ради за законопроекти, які спочатку позбавляють незалежності НАБУ та САП, а потім формально повертають її під впливом вуличних протестів та застережень з боку органів ЄС. Виконавча влада перебуває у кризі, що показують зміни Кабінету Міністрів та відсутність консолідації правоохоронних органів щодо політики протидії корупції. Відсутність єдиної позиції може призвести до втрати підтримки міжнародних партнерів і ставить під загрозу початок процесу вступу до ЄС. Суди виносять вироки, не пов'язані з позбавленням волі, щодо осіб, які вчинили корупційні кри-

мінальні правопорушення. Для усунення цієї проблеми пропонується змінити абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК:

- у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання винуватості, якщо сторонами угоди узгоджено звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років або іншого більш м'якого покарання, а також узгоджено звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Список використаних джерел

1. Антикорупційна енциклопедія. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/encyclopedia/vydy-koruptsiyi#2> (дата звернення: 20.08.2025).
2. Задоя К. Узагальнення проблем застосування законодавства, що встановлює відповідальність за корупційні злочини_/ за ред. М. Хавронюка. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/uzagalnennya-problem-zastosuvannya-zakonodavstva-shho-vstanovlyuye-vidpovidalnist-za-koruptsijni.pdf> (дата звернення: 20.08.2025).
3. Сітнікова І. За час великої війни понад 40 народних депутатів отримали підозри від НАБУ. URL: <https://hromadske.ua/kryminal/240729-za-chas-velykoyi-viyny-ponad-40-narodnykh-deputativ-otrymaly-pidozry-vid-nabu> (дата звернення: 20.08.2025).
4. Національна доповідь щодо реалізації антикорупційної політики в 2020 році. URL: https://nazk.gov.ua/wpcontent/uploads/2021/06/NAZK_Nats.dopovid_15_06.pdf (дата звернення: 20.08.2025).
5. Розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчиненого в умовах воєнного стану / [Юсупов В. В., Антошук А. О., Бурлака В. В., Тесленко О. Ю., Семенюк О. А., Бідняк Г. С. та ін.] : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. 122 с.
6. Вступ до ЄС: єврокомісарка Кос сказала, над чим Україна має продовжити роботу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/4034470-vstup-do-es-evrokomisarka-kos-skazala-nad-cim-ukraina-mae-prodovziti-robotu.html> (дата звернення: 20.08.2025).
7. Хавронюк М. Цифри (не) брешуть, або боротьба з корупцією за даними статистики. URL : <https://pravo.org.ua/blogs/strong-tsyfry-ne-breshut-abo-borotba-z-koruptsiyeyu-za-danyumy-statystyky-strong/> (дата звернення: 20.08.2025).

Pavlykivskyi Vitalii, Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Law National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»

ORCID: 0000-0002-1190-9303

e-mail: vpavlikovskiy@gmail.com

Vapsva Yurii, Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology, Educational and Scientific Institute No. 5 of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-6873-484X

e-mail: vapsva@ukr.net

Tatarkina Yuliia, Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology, Educational and Scientific Institute No. 5 of the Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-5975-7636

e-mail: yulish8800@gmail.com

Responsibility and Punishment for Corruption Offenses: Status and Prospects

The article examines the state of combating corruption in recent years, a feature of which is Russian aggression against Ukraine, and therefore the issue of the existence of the state and the steps of the government aimed at ensuring national security is relevant. Corruption in Ukraine is the main internal factor that, according to citizens, threatens plans for its implementation. A number of problematic issues are highlighted, including shortcomings among the legislative, executive and judicial branches of government in their role in overcoming corruption crime, the presence of a crisis in law enforcement agencies and the political system as a whole.

The generally recognized concept of combating corruption, which involves the state, society and citizens, is not fully working in Ukraine. The state component, which includes the legislative, executive and judicial branches of government, is the most sluggish. Dozens of people's deputies have committed corruption-related criminal offenses. It is difficult to justify the Verkhovna Rada's vote on bills that first deprive the NABU and SAPO of their independence, and then formally restore it under the influence of street protests and warnings from EU bodies. The executive branch is in crisis, as shown by the changes in the Cabinet of Ministers and the lack of consolidation of law enforcement agencies on the anti-corruption policy. The lack of a unified position may lead to a loss of support from international partners and jeopardizes the start of the EU accession process. Courts issue sentences not related to imprisonment for persons who have committed corruption-related criminal offenses. To eliminate this problem, it is proposed to change para. 2 Part 2 of Article 75 of the Criminal Code:

- in criminal proceedings concerning corruption criminal offenses, criminal offenses related to corruption, the court shall decide on release from serving a sentence with probation in the event of approval of a plea agreement,

if the parties to the agreement have agreed on release from serving a sentence in the form of imprisonment for a term of no more than five years or another milder punishment, and also agreed on release from serving a sentence with probation.

Keywords: *corruption, political corruption, corruption offenses, combating corruption.*

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.16

УДК 343.1

Гафич О. І.,

*доктор філософії, молодший науковий
співробітник відділу дослідження
проблем кримінального процесу та
судоустрою, Науково-дослідний
інститут вивчення проблем
злочинності ім. акад. В. В. Сташиса
НАПрН України
ORCID: 0009-0009-1550-5582*

ПИТАННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ КРИМІНАЛЬНО- ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СТРАТЕГІЧНИХ ДОКУМЕНТАХ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснено комплексне теоретико-практичне дослідження проблеми пріоритетності кримінально-процесуальної політики у стратегічних документах судових та правоохоронних органів України. Обґрунтовано, що кримінально-процесуальна політика є ключовим механізмом реалізації публічної правової політики держави у сфері кримінального правосуддя, який забезпечує баланс між ефективністю кримінального переслідування, дотриманням прав людини та принципом верховенства права. Аналізуючи нормативну та програмну базу, автор доходить висновку, що наявні стратегії, такі як Стратегія розвитку системи правосуддя на 2024–2029 роки, Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки та Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки, попри прогресивний зміст і структурну складність, не забезпечують цілісної інтеграції кримінального процесу як самостійної підсистеми стратегічного управління.

Увага приділена історичному розвитку концепції стратегічного планування у сфері кримінального процесу, розкрито процес еволюції програмних документів: від декларативного підходу до спроб операціоналізації процесуальних стандартів, зокрема в межах антикорупційної політики. Встановлено, що існує концептуальний дисбаланс між інституційною реформою та змістовним наповненням кримінально-процесуального компонента. Визначено системні проблеми: відсутність єдиного процесуального розділу у більшості стратегій, недостатня деталізація процедурних гарантій, фрагментарність міжвідомчої координації, а також брак якісних індикаторів ефективності.

Запропоновано практичні рекомендації, зокрема розробку Національної стратегії з питань кримінально-процесуальної політики, створення єдиної системи моніторингу та запровадження чітких процедурних індикаторів. Результати дослідження можуть бути використані у правотворчій діяльності, розробці урядових програм, в освітньому процесі закладів вищої юридичної освіти та при підготовці науково-практичних коментарів до законодавства у сфері кримінального процесу.

Ключові слова: кримінально-процесуальна політика, стратегічне планування, судова система, правоохоронні органи, правосуддя, права людини.

Постановка проблеми. Сучасна система кримінального судочинства України переживає період докорінної трансформації, що зумовлена не лише внутрішньою потребою в оновленні правових інститутів, а й зовнішнім впливом глобалізаційних, безпекових та правозахисних викликів. У цьому контексті визначальну роль відіграє кримінально-процесуальна політика, яка, будучи складовою загальної державної правової політики, виконує функцію інтегратора між нормотворчістю, правозастосуванням та стратегіями інституційного розвитку.

Кримінально-процесуальна політика не лише формує рамки функціонування судових і правоохоронних органів, але й визначає індикатори ефективності кримінального провадження, рівень гарантій прав і свобод учасників процесу, а також ступінь довіри суспільства до правової системи загалом. Особливої актуальності набуває потреба у системному аналізі ролі цієї політики у стратегічних документах, які визначають вектори розвитку органів досудового розслідування, прокуратури, судової влади, а також спеціалізованих антикорупційних інституцій.

У період збройної агресії проти України, реформування правоохо-

ронного та судового секторів набуло нової якості: з одного боку, зросла потреба у процесуальній мобільності, з іншого – зберігається вимога до високого стандарту дотримання прав людини, що вимагає балансування між ефективністю та законністю. Такий контекст актуалізує питання наявності або відсутності чітко артикульованих принципів кримінально-процесуальної політики у стратегічних документах національного рівня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Історичний розвиток стратегічного планування у сфері кримінального процесу в Україні є нерозривно пов'язаним із загальними тенденціями державотворення та правової реформації, що почали активно формуватись після 2014 року – часу, який ознаменувався переосмисленням основ демократичного управління та поглибленням інтеграції з європейським правовим простором.

А. М. Новак виділяє кілька етапів становлення державної антикорупційної політики в Україні. На першому етапі (1991–1995 рр.) поняття антикорупційної політики було відсутнє в законодавстві, а система протидії корупції – не сформована. Другий етап (1995–2009 рр.) позначився закладенням норматив-

но-правової бази, зокрема ухваленням Закону України «Про боротьбу з корупцією» (1995), що наближав українське законодавство до міжнародних стандартів. Третій етап (2009–2011 рр.) був позначений розробкою антикорупційного пакету, який однак не був імplementований. Водночас зберігався курс на зниження корупції та захист прав громадян. Четвертий етап (з 2011 року) включав прийняття другого пакету антикорупційного законодавства, реалізацію Національної антикорупційної програми та посилення співпраці з міжнародними інституціями. Стратегія 2011 року була спрямована на превенцію, посилення верховенства права та формування негативного ставлення до корупції в суспільстві. П'ятий етап (2014–2015 рр.) – реакція на політичну кризу, коли було прийнято Антикорупційний закон та ухвалено стратегію на 2014–2017 роки. Проте ці документи не визначали чітких засад антикорупційної політики. Шостий етап (2015–2016 рр.) позначився створенням нових інституцій та законодавчих ініціатив, які ще не набули повної чинності, але були узгоджені з Угодою про асоціацію з ЄС та «Україною–2020». Сьомий етап (2016–2018 рр.) був пов'язаний із поглибленням інституційного розвитку антикорупційної інфраструктури. Восьмий етап охоплює період завершення інституційної реформи та підготовки Антикорупційної стратегії на 2018–2020 роки [1].

Значного концептуального поступу в інтеграції кримінально-процесуальних аспектів було досягнуто в межах підготовки Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки [2], яка не лише врахувала кумуля-

тивний досвід функціонування НАБУ, САП та ВАКС, але й вперше окреслила необхідність міжвідомчої координації та процесуальної незалежності антикорупційних інституцій. Проте саме прийняття Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки [3] стало поворотним моментом у формуванні секторної стратегії з елементами процесуальної деталізації, що передбачала індикативне планування, цифрову трансформацію розслідування та запровадження системи вимірюваних результатів у сфері кримінального провадження. У цьому сенсі, еволюція стратегічних документів демонструє поступовий перехід від загальнодекларативного планування до концептуалізованої моделі кримінально-процесуальної політики, що, втім, потребує подальшого розвитку – зокрема, шляхом закріплення єдиної процесуальної стратегії, інтегрованої у загальну систему управління юстицією та національною безпекою.

Постановка завдання. Метою дослідження є з'ясування рівня інтеграції кримінально-процесуальної політики у стратегічні документи ключових інституцій системи правосуддя України, оцінка їхньої концептуальної цілісності, а також виявлення сильних і слабких сторін з точки зору прикладного управління у сфері юстиції.

Виклад основного матеріалу. Кримінально-процесуальна політика є фундаментальним елементом державного стратегічного управління у сфері правосуддя. Вона являє собою системну підсистему загальнодержавної правової політики, спрямовану на регулювання процесуальної діяльності правоохоронних та судових

органів з метою досягнення справедливості, забезпечення прав людини і правопорядку. Її стратегічне планування та реалізація здійснюються шляхом розробки й імплементації нормативно-правових актів, комплексних програм і стратегій, які визначають пріоритети, цілі та індикатори ефективності у сфері кримінального процесу.

У межах концепції стратегічного управління, кримінально-процесуальна політика має поєднувати у собі як нормативно-правову, так і управлінсько-організаційну складові. Особливу вагу у цьому контексті має забезпечення балансу між реалізацією функцій кримінального переслідування та гарантіями прав і свобод особи. Це передбачає обов'язкову інтеграцію базових принципів кримінального процесу – верховенства права, презумпції невинуватості, змагальності сторін, доступу до правової допомоги та права на справедливий суд. Тож, будь-який стратегічний документ у цій сфері повинен не лише декларувати загальні наміри реформ, але й містити інструментальні, детально опрацьовані положення щодо процедурних аспектів кримінального провадження.

Аналіз стратегічних документів сучасної України свідчить про наявність суттєвих розбіжностей у підходах до кримінально-процесуальної політики. Зокрема, Проєкт Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024–2029 роки [4] фокусується переважно на питаннях інституційної модернізації судової влади. Визначаються напрями щодо зміцнення незалежності суддів, підвищення ефективності судочинства, впрова-

дження цифрових технологій та удосконалення доступу до правосуддя. Однак, у контексті кримінального процесу документ виявляє явний дефіцит змістовного аналізу і конкретних реформаторських заходів. Залишаються поза увагою такі критично важливі аспекти, як модернізація процедур досудового розслідування, стандарти слідчих дій, реалізація процесуальних прав потерпілих і обвинувачених, що на нашу думку, позбавляє стратегію статусу повноцінного документа кримінально-процесуальної політики [5].

Іншого характеру є Антикорупційна стратегія України на 2021–2025 роки [2], розроблена з урахуванням вимог GRECO, ОЕСР та європейських стандартів боротьби з корупцією. Вона пропонує більш гнучкий підхід до реформ, зосереджений на конкретних сферах – суд, прокуратура, поліція, податкові та митні органи, містобудування, оборона, охорона здоров'я. Стратегія визначає ключові принципи – оптимізація функцій держави, цифровізація, зниження «людського чинника», етична поведінка публічних службовців та їх відповідальність. Разом з тим, у тексті відсутня цілісна концепція реформування саме кримінального процесу як інституційної практики: не деталізовано, яким чином мають змінюватися процесуальні процедури щодо виявлення, документування, розслідування і судового розгляду корупційних злочинів. Тобто, варто констатувати, що попри наявність прогресивних засад, ця стратегія демонструє обмежену операціональність у кримінально-процесуальній площині.

У науковому дискурсі акцентується увага на необхідності розме-

жування між формулюванням антикорупційної стратегії та її реалізацією. Дослідники зазначають, що стратегія має подвійний характер: як «задекларована» (розроблена), так і «фактично впроваджена» (реалізована), при цьому стратегічні цілі нерідко формулюються на етапі планування, але коригуються в процесі реалізації, а іноді навіть усвідомлюються лише постфактум. З цього випливає, що ефективна антикорупційна політика повинна базуватись на гнучкій системі цілей, кожна з яких повинна бути обґрунтована з позицій її нормативно-регуляторного потенціалу. Наразі ж, як стверджують науковці, відсутність чіткої концептуальної структури стратегічних цілей ускладнює координацію державної політики у сфері боротьби з корупцією, що вимагає подальшої раціоналізації та інституціонального структурування [6].

Більш деталізованим документом виступає Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки (ДАП) [3], яка функціонує як інструмент реалізації вищезазначеної стратегії. Її зміст відзначається високим рівнем програмної структуризації: передбачено 73 проблеми, 271 очікуваний результат, понад 1 100 конкретних заходів, що охоплюють 15 галузей, у яких корупційні ризики є системними. Особливістю цієї програми є запровадження секторального підходу, у межах якого визначаються чіткі задачі для правоохоронних органів, прокуратури, судової системи щодо цифровізації, кадрової політики, прозорості процедур, а також ефективності розслідувань.

У Державній антикорупційній програмі на 2023–2025 [3] роки ре-

формування правосуддя, прокуратури та органів правопорядку визначено як пріоритет, важливий для євроінтеграції. Зокрема, увага зосереджена на підвищенні прозорості в роботі прокуратури та ефективності досудового розслідування.

У 2023 році Офіс Генпрокурора завершив аналіз дисциплінарного органу щодо прокурорів і запровадив пошукову систему в ЄРДР, що прискорює доступ до інформації про справи. Крім того, триває модернізація системи «eCase», яку планують поширити на всі слідчі органи. Для цього створено робочу групу з цифрової трансформації за участю представників ОГП, слідчих органів, ВРП та інших інституцій. Загалом ДАП включає 1 187 заходів у 15 пріоритетних сферах, реалізація яких моніториться понад 100 органами влади [7].

Проте, незважаючи на загальну позитивну оцінку, ДАП також зазнала критики. Зокрема, занепокоєння Вищої ради правосуддя викликане тим, що у проєкті Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки низка питань, які вже врегульовані законодавством, подаються як проблемні, а також фіксуються положення, що суперечать чинному законодавству чи мають суб'єктивний характер. ВРП вважає, що така невідповідність може негативно вплинути на сприйняття судової влади в контексті антикорупційної політики [8].

Таким чином, наявні стратегічні документи, попри загальну прогресивність, поки що не демонструють належного рівня інтеграції кримінально-процесуальної політики як цілісного напрямку. Необхідна розробка окремого стратегічного

документа або принаймні повноцінного процесуального розділу в кожній загальнодержавній стратегії, що визначатиме стандарти, індикатори та механізми реформування саме кримінального процесу, як у процедурному, так і в інституційному вимірах.

Оцінка ефективності стратегічних документів, що стосуються кримінально-процесуальної політики, повинна ґрунтуватися не лише на формальній відповідності міжнародним стандартам чи політичним очікуванням, а передусім на здатності цих документів впливати на трансформацію правозастосовної практики та підвищення рівня дотримання прав і свобод людини в процесі кримінального провадження. З цієї позиції можна зробити кілька важливих узагальнень.

По-перше, більшість стратегій, зокрема Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства [5], характеризується декларативністю та переважною орієнтацією на адміністративну реформу (оптимізація структури судів, електронне судочинство, оновлення складу ВРП і ВККС). При цьому, кримінально-процесуальні аспекти не виділяються як самостійний об'єкт стратегічного планування, а отже залишаються на периферії правової політики. Такий дисбаланс призводить до ситуації, коли судова реформа відбувається поза контекстом потреб досудового розслідування, адвокатури та прокуратури – трьох інших ключових акторів процесуального балансу.

По-друге, Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки має потенціал ефективного впливу на кримінально-процесуальну сферу

завдяки акценту на процесуальну незалежність антикорупційних органів та стандарти доброчесності в судовому розгляді. Проте відсутність процедурних стандартів і гарантій, а також брак конкретних КРІ щодо процесуальних етапів (від моменту повідомлення про підозру до набрання вироком законної сили) знижує можливість адекватної оцінки ефективності цієї стратегії в межах кримінального процесу. Так, наприклад, не передбачено чітких показників щодо уникнення процесуального зволікання, співвідношення виправдувальних і обвинувальних вироків, кількості повернутих обвинувальних актів тощо.

По-третє, Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки виглядає значно більш функціональною та орієнтованою на результат завдяки запровадженню системи показників виконання (індикаторів досягнення результатів), а також використанню сучасних технологій для моніторингу. Вона є єдиною з аналізованих стратегій, де кримінально-процесуальна складова не тільки імпліцитно присудня, але й прямо оцінюється – через кількісні та якісні параметри ефективності розслідувань, рівень взаємодії між органами досудового розслідування, прокуратурою та судами, інтеграцію цифрових інструментів в організацію досудового провадження.

Однак, варто зазначити, що навіть у цій програмі існує загроза нормативного формалізму, коли визначені заходи залишаються виконаними лише «на папері», не змінюючи реального функціонування процесу. Це явище є наслідком відсутності

незалежного моніторингу реалізації стратегії, брак діалогу між розробниками стратегій та безпосередніми практиками – суддями, слідчими, прокурорами, адвокатами.

Ще однією системною проблемою є відсутність чіткої координації між стратегіями різного рівня: документи урядового, президентського та парламентського рівня не завжди узгоджуються за змістом і хронологією реалізації. Це створює фрагментарність правової політики у сфері кримінального процесу і заважає консолідованому втіленню єдиної концепції правосуддя. Наприклад, запровадження електронного досудового слідства вимагає не лише оновлення технічної бази МВС чи ДБР, але й перегляду процесуальних норм КПК, розробки цифрових стандартів доказування, захисту інформації тощо [7].

Узагальнюючи, варто підкреслити, що ефективність стратегічних документів у кримінально-процесуальній площині не може вимірюватися кількістю виконаних заходів чи обсягом фінансування, – ключовим є вплив на якість процесуального середовища: рівень довіри до суду, дотримання прав обвинуваченого, ефективність правового захисту, забезпечення неупередженості слідства. На жаль, жоден із розглянутих документів не пропонує цілісної системи метрик для оцінки цих критеріїв.

Висновки. У результаті комплексного дослідження було встановлено, що кримінально-процесуальна політика в Україні поки що не набула належного рівня інтеграції у стратегічне планування діяльності судових та правоохоронних органів. Попри наявність низки

стратегічних документів, зокрема Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судачинства на 2024–2029 роки, Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки та Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, кримінальний процес як самостійний напрямок державної політики залишається недостатньо представленим у їх змісті. Переважна частина положень носить декларативний характер, спрямована на інституційні або управлінські реформи, і не враховує специфіки процедур досудового розслідування, судового розгляду, реалізації прав учасників процесу, доказового права тощо.

Найбільш близькою до концепції кримінально-процесуальної політики є Державна антикорупційна програма, яка містить детальні заходи, індикатори, орієнтири цифровізації та секторального підходу до реформування процесуальних практик. Водночас і вона не охоплює процес в цілісному вигляді, залишаючи за межами стратегічного аналізу багато аспектів, пов'язаних із загальними принципами кримінального правосуддя. Необхідність створення окремого стратегічного документу, що буде присвячено виключно питанням кримінально-процесуальної політики, є очевидною – адже лише цілісна концепція здатна забезпечити узгодженість правозастосування, єдність судової практики, послідовність правової реформи та довіру громадськості до системи правосуддя.

Крім того, стратегічне управління у сфері кримінального процесу має будуватися на науково обґрунтованих показниках ефективності, чітких механізмах моніторингу та

незалежному оцінюванні реалізації поставлених цілей. Особливе значення повинно надаватися процесуальним гарантіям, включаючи право на захист, об'єктивність розслідування, дотримання розумних строків та змагальність. Лише за умови гармонійного поєднання нормативних засад, управлінських інструментів і правозахисних стандартів кримінально-процесуальна політика зможе набути реального впливу на якість

правосуддя та утвердження верховенства права в Україні.

Таким чином, майбутня ефективність кримінально-процесуальної політики напряму залежатиме від готовності держави сприймати її не як побічний продукт реформ, а як самостійний, стратегічно значущий напрям правового управління, що потребує комплексного підходу, політичної волі та глибокого наукового супроводу.

Список використаних джерел

1. Новак А. Національна антикорупційна політика: особливості та основні чинники розвитку в умовах сучасного державотворення. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2007. Вип.3. С. 62–66.
2. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки : Національне агентство з питань запобігання корупції. URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Antykoruptsiyna-strategiya-na-2021-2025-rr.pdf> (дата звернення: 10.09.2025).
3. Державна антикорупційна програма на 2023–2025 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 берез. 2023 р. № 227. *Офіційний вісник України*. 2023. № 25. Ст. 1275.
4. Нова стратегія судової реформи: що влада планує зробити з правосуддям до 2029 року. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/310626-novaya-strategiya-sudebnoy-reformy-cto-vlast-planiruet-sdelat-s-pravosudiem-do-2029-goda>. (дата звернення: 10.09.2025).
5. The Office of the President Is Preparing a Draft Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Court Proceedings – Official website of the President of Ukraine. Official website of the President of Ukraine. URL: <https://www.president.gov.ua/en/news/ofis-prezidenta-gotuye-proyekt-strategiyi-rozvitku-sistemi-p-94161>. (дата звернення: 10.09.2025).
6. Тахтаров, Д. (2024). Генеза та сутність антикорупційної стратегії України. У Н. Л. Новікова (Ред.), *Публічне управління та адміністрування в умовах суспільних трансформацій: Збірник наукових статей студентів денної та заочної форм навчання*. (с. 280–284). Державний торговельно-економічний університет.
7. Виконання Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: перші кроки в реалізації. Офіс генерального прокуратора України. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/vikonannya-derzavnoyi-antikorupciinoyi-programi-na-2023-2025-roki-persi-kroki-v-realizaciyi> (дата звернення: 10.09.2025).
8. ВРП підтримала із зауваженнями та пропозиціями проєкт Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки. *Судова практика ЮРЛІГА. ЮРЛІГА*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/216895_vrppdtrimala-z-zauvazhenniyami-ta-propozitsiyami-prokt-derzhavno-antikoruptsyno-programi-na-20232025-roki (дата звернення: 10.09.2025).

Hafych Oleh, PhD in Law, junior Researcher of the department of investigating problems of criminal procedure and judiciary of the Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems National Academy of Law Sciences of Ukraine

ORCID: 0009-0009-1550-5582

The Issue of Priority of Criminal Procedure Policy in Strategic Documents of Judicial and Law Enforcement Bodies: Theoretical and Practical Analysis

The article presents a comprehensive theoretical and practical study of the problem of the priority of criminal procedure policy in the strategic documents of the judicial and law enforcement bodies of Ukraine. It is substantiated that criminal procedure policy is a key mechanism for implementing the state's public legal policy in the field of criminal justice, which ensures a balance between the effectiveness of criminal prosecution, respect for human rights and the principle of the rule of law. Analyzing the regulatory and programmatic framework, the author concludes that existing strategies, such as the Strategy for the Development of the Justice System for 2024–2029, the Anti-Corruption Strategy for 2021–2025 and the State Anti-Corruption Program for 2023–2025, despite their progressive content and structural complexity, do not ensure the holistic integration of the criminal process as an independent subsystem of strategic management.

Attention is paid to the historical development of the concept of strategic planning in the field of criminal procedure, the process of evolution of program documents is revealed: from a declarative approach to attempts to operationalize procedural standards, in particular within the framework of anti-corruption policy. It is established that there is a conceptual imbalance between institutional reform and the substantive content of the criminal procedure component. Systemic problems are identified: the absence of a single procedural section in most strategies, insufficient detailing of procedural guarantees, fragmentation of interdepartmental coordination, as well as the lack of qualitative indicators of effectiveness.

Practical recommendations are proposed, in particular, the development of a National Strategy for Criminal Procedure Policy, the creation of a single monitoring system and the introduction of clear procedural indicators. The results of the study can be used in law-making activities, the development of government programs, in the educational process of higher legal education institutions and in the preparation of scientific and practical comments on legislation in the field of criminal procedure.

Keywords: *criminal procedural policy, strategic planning, judicial system, law enforcement agencies, justice, human rights.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.17
УДК 343.98

*Гринько Л. П.,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри кримінального права та
кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0003-1861-8354*

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, УЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ «ІНТЕРНЕТ»

Стаття присвячена дослідженню тактичних особливостей огляду комп'ютерних засобів як ключового елементу розслідування шахрайств, учинених із використанням мережі «Інтернет». Проаналізовано сутність та зміст огляду комп'ютерних засобів як слідчої (розшукової) дії, визначено його місце в системі збирання та дослідження електронних доказів. Особливу увагу приділено підготовчому етапу, який включає попередню розвідку, визначення кола технічних засобів, залучення спеціалістів і забезпечення належного технічного оснащення. Розкрито специфіку проведення огляду комп'ютерних даних, особливості роботи з метаданими, інформаційними слідами, відновленням видалених файлів, а також тактичні аспекти взаємодії з хмарними сховищами та віддаленими ресурсами. Окремо розглянуто правові засади отримання охоронюваної законом інформації, порядок фіксації результатів та вимоги до забезпечення цілісності доказів.

У результаті зроблено висновок, що ефективність огляду комп'ютерних засобів під час розслідування інтернет-шахрайств залежить від комплексного підходу, який поєднує технічні, процесуальні, організаційні та тактичні компоненти. Саме така інтеграція дозволяє не лише виявляти й документувати цифрові докази, а й забезпечувати їх допустимість і доказову силу у кримінальному провадженні.

Ключові слова: кіберзлочин, інтернет-шахрайство, огляд комп'ютерних засобів, тактика слідчих дій, цифрові докази, метадані, досудове розслідування.

Постановка проблеми. Розвиток цифрових технологій останніх десятиліть радикально змінив соціально-економічне середовище, у якому функціонують як бізнес, так і пересічні споживачі. Перехід значної частини комунікацій, послуг та фінансових операцій у віртуальний простір, автоматизація бізнес-процесів, спрощення маркетингових стратегій через онлайн-інструменти сприяли зростанню зручності та швидкості обміну інформацією. Суттєвий вплив на цей процес мали й

нансових операцій у віртуальний простір, автоматизація бізнес-процесів, спрощення маркетингових стратегій через онлайн-інструменти сприяли зростанню зручності та швидкості обміну інформацією. Суттєвий вплив на цей процес мали й

глобальні виклики — пандемія COVID-19, яка змусила мільйони людей перейти на дистанційні форми роботи та повномасштабна війна, що стимулювала ще ширше використання цифрових каналів для здійснення щоденних операцій. Усе це зумовило зміну споживчих звичок: онлайн-покупки, дистанційні банківські послуги, цифрові сервіси стали не винятком, а нормою життя для більшості користувачів. Однак ті самі технологічні переваги, які спрощують повсякденні процеси, водночас створили сприятливе середовище для розвитку кіберзлочинності. Зростання обсягів фінансових транзакцій в інтернеті, масове використання електронної комерції, активне поширення онлайн-сервісів і мобільного банкінгу призвели до того, що цифровий простір перетворився на одну з найпривабливіших сфер для шахраїв. Злочинці використовують соціальну інженерію, фішинг, шкідливе програмне забезпечення та інші технологічні інструменти для незаконного заволодіння коштами чи персональними даними громадян. Як наслідок, кількість кібершахрайств зросла у геометричній прогресії, а їхні схеми стали більш складними, багаторівневими та ретельно замаскованими під законну діяльність. У цих умовах особливої актуальності набуває питання ефективної протидії кіберзлочинам, зокрема тих, що пов'язані з шахрайством, учиненим через мережу «Інтернет». Успішне розслідування таких правопорушень вимагає не лише сучасного технічного забезпечення та високого рівня фахової підготовки слідчих, а й застосування специфічних тактичних підходів до проведення процесуальних дій. Серед них особливе місце

посідає огляд комп'ютерних засобів — ключовий інструмент збирання, фіксації та аналізу цифрових доказів, без якого неможливо ефективно виявити, документувати й довести обставини вчинення інтернет-шахрайств у сучасних реаліях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика організації та тактики проведення слідчих дій, зокрема огляду комп'ютерних засобів, активно досліджується сучасними науковцями. К. О. Чаплинський (2011) розглядає тактику огляду як комплекс ефективних дій, спрямованих на виявлення та фіксацію доказової інформації, а В. С. Гнатенко (2021) акцентує увагу на ролі слідчого у процесі доказування. Л. П. Паламарчук (2005) підкреслює важливість спеціальних технічних знань під час розслідування злочинів у сфері інформаційних технологій, а О. А. Самойленко (2020) пропонує практичні підходи до виявлення та дослідження цифрових доказів. А. В. Коваленко (2023) зосереджується на сучасних викликах і новітніх методах роботи з метаданими, хмарними сервісами та відновленням видалених файлів. Аналіз цих досліджень свідчить про потребу комплексного підходу до тактики огляду комп'ютерних засобів під час розслідування інтернет-шахрайств, що зумовлює актуальність і практичну значущість цієї статті.

Постановка завдання. Мета статті полягає у комплексному аналізі тактичних особливостей огляду комп'ютерних засобів під час розслідування шахрайств, учинених з використанням мережі «Інтернет».

Виклад основного матеріалу. Під тактикою огляду К. О. Чаплинський розуміє комплекс найбільш ра-

ціональних і ефективних дій або найдоцільнішу лінію поведінки уповноважених осіб, що забезпечує виявлення максимальної кількості слідів кримінального правопорушення та речових доказів, інформації про досліджувану подію [1, с. 25]. Погоджуємося з ученим, що рекомендації тактико-криміналістичного характеру мають бути спрямовані саме на забезпечення максимально ефективної поведінки уповноважених осіб під час проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Процесуальний зміст слідчих (розшукових) дій визначено у главі 20 КПК України, а підставами для їх проведення є наявність достатніх відомостей, які свідчать про можливість досягнення процесуальної мети. У кримінальних провадженнях щодо інтернет-шахрайств постає низка завдань, більшість з яких вирішується шляхом проведення слідчих (розшукових) дій. Аналіз судово-слідчої практики свідчить, що найчастіше проводиться допит потерпілої особи (97%), огляд (86%), тимчасовий доступ до речей і документів (84%), обшук (53%) та експертиза (26%).

Серед негласних дій найпоширенішими є зняття інформації з комунікаційних мереж, електронних інформаційних систем, а також встановлення місцезнаходження радіообладнання, що визначає необхідність зосередження уваги на тактиці дій, спрямованих на отримання інформації з матеріальних джерел, серед яких огляд займає ключове місце [2, с. 63].

Огляд комп'ютерних даних визначається як гласна слідча (розшукова) дія, що проводиться стороною

обвинувачення із використанням електронно-обчислювальної техніки шляхом безпосереднього сприйняття аудіовізуального виразу комп'ютерних даних із метою отримання відомостей про факти, що мають значення для кримінального провадження. Такий огляд є одним із ключових інструментів збирання та дослідження електронних доказів і відіграє важливу роль у криміналістичному процесі доказування. Враховуючи специфіку об'єкта, доцільно розмежовувати огляд комп'ютерних даних і огляд комп'ютерної техніки, які можуть здійснюватися як окремо, так і одночасно, при цьому огляд даних виступає самостійною складовою зі своїми завданнями й об'єктом.

Підготовка до проведення огляду починається з попередньої розвідки: уповноважена особа має ознайомитися з матеріалами провадження, визначити коло пристроїв і носіїв даних, типи файлів, які можуть бути виявлені та очікувану інформацію. Важливо також сформувати склад учасників процесуальної дії, залучивши судових експертів або фахівців із комп'ютерних технологій, які володіють необхідними знаннями та навичками роботи з технічними засобами і програмним забезпеченням. У справах про інтернет-шахрайства доцільно залучати спеціалістів з комп'ютерної техніки та програмного забезпечення, оскільки це дозволяє застосовувати спеціальні технічні засоби, здійснювати фіксацію перебігу обшуку й огляду, ідентифікувати об'єкти, надавати технічні консультації та переносити дані на зовнішні носії для подальшого аналізу [3, с. 8]. До технічних засобів, які необхідні для проведення

огляду належать портативний комп'ютер з автономним живленням, змінні батареї, приводи CD/DVD, інсталяційні носії операційних систем і програмного забезпечення, накопичувачі інформації більшої ємності, блокувачі жорстких дисків, набір інструментів та інші допоміжні пристрої.

На робочій стадії огляду уповноважені особи повинні ознайомитися зі змістом комп'ютерних даних і зафіксувати їх у придатній для сприйняття формі. Дослідження скопійованих або вилучених даних здійснюється шляхом підключення носіїв до службового комп'ютера, відкриття файлів і безпосереднього перегляду інформації. Для уникнення зараження системи шкідливим програмним забезпеченням рекомендується використовувати ізольовані віртуальні середовища. Дані з відкритих джерел в інтернеті чи месенджерів оглядаються через веббраузері або спеціалізовані клієнтські програми. Розвиток цифрових технологій призвів до появи нової категорії доказової інформації — інформаційних слідів, які можуть виникати внаслідок знищення, змін чи пошкодження даних, а також проявлятися як сліди роботи антивірусних програм чи системних логів. Їх виявлення потребує спеціальних методів аналізу. Крім того, злочинці часто застосовують механізми захисту, такі як аутентифікація, криптографічне шифрування чи архівація на віддалених серверах, що ускладнює роботу з інформацією та вимагає залучення спеціалістів [3, с. 8].

Важливим аспектом огляду є робота з метаданими — додатковою інформацією про файли, зокрема їхній розмір, час створення, редагу-

вання, формат, користувача тощо, які можуть мати доказове значення. Їх обов'язково потрібно зафіксувати в протоколі. Під час обшуків у справах про інтернет-шахрайства найчастіше вилучаються мобільні телефони, електронні носії, комп'ютерна техніка, програмне забезпечення, аудіо- та відеозаписи, договори й фінансові документи. Це підкреслює центральну роль цифрових джерел інформації у збиранні доказів.

Фіксація перебігу та результатів огляду є ключовим етапом і здійснюється шляхом складання протоколу, у якому відображаються місце, час, учасники, технічні засоби, програмне забезпечення та інші важливі обставини. В описовій частині фіксуються дії уповноважених осіб, результати огляду, витяги з текстів, скріншоти та стопкадри із зазначенням таймкодів. До протоколу можуть додаватися повні копії даних, зокрема побітні копії носіїв. Для підтвердження цілісності інформації рекомендується застосовувати методи гешування. Додатками можуть бути відеозаписи екрана, фототаблиці, роздруківки електронних документів та інші матеріали, які підсилюють доказову базу.

Сучасна практика показує, що значна частина інформації зберігається у хмарних сервісах або на віддалених серверах. Це створює ризик її знищення чи модифікації під час обшуку, зокрема за допомогою мобільних пристроїв. З тактичних міркувань усім присутнім слід заборонити користування телефонами або гаджетами та забезпечити контроль за ними. Також інформація, яка зберігається в операторів і провайдерів, належить до охоронюваної законом таємниці (п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК Украї-

ни), і тимчасовий доступ до неї може бути наданий лише за рішенням суду (ч. 6 ст. 163 КПК України) [4].

Залучення спеціалістів відіграє ключову роль не лише під час аналізу даних, а й на етапі технічних процедур. О. А. Самойленко запропонувала алгоритм огляду локального комп'ютера, який включає налаштування BIOS, завантаження операційної системи зі спеціального носія, підготовку контрольного накопичувача, зняття системної інформації, запуск відеозапису екрана, демонстрацію структури носія, копіювання даних, створення образів, перевірку контрольних сум, підготовку другого носія та оформлення протоколу. Для віддалених ресурсів цей алгоритм доповнюється визначенням IP-адреси, маршруту передавання даних і їх збереженням для подальшого дослідження [5, с. 38].

Окремого значення під час розслідування шахрайств, учинених із використанням мережі «Інтернет», набуває робота з віддаленими ресурсами та так званими «хмарними» сервісами. Сучасна інформація дедалі частіше зберігається не на локальних пристроях, а на серверах, розташованих за межами приміщення або навіть країни. Це створює додаткові тактичні виклики, адже слідчий повинен не лише забезпечити доступ до таких джерел, а й зафіксувати інформацію в належній формі для її подальшого використання в доказуванні. Одним із ефективних способів є ідентифікація IP-адреси віддаленого ресурсу, визначення маршруту передавання пакетів даних під час обміну інформацією з ним та збереження цих технічних характеристик як доказової інформації. Такі дії дозволяють підтвердити зв'язок між

конкретним користувачем і сервером, встановити місцезнаходження ресурсу або сервера, з якого здійснювались незаконні операції, а також зафіксувати факт доступу до певних даних чи сервісів у конкретний проміжок часу.

Значну увагу слід приділяти й юридичним аспектам доступу до інформації, яка може містити охоронювану законом таємницю. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 162 КПК України, до такої інформації належать дані, які зберігаються в операторів чи провайдерів телекомунікацій, у тому числі відомості про абонентів, маршрути передачі, тривалість і зміст послуг. Отримання доступу до цієї інформації можливе лише за ухвалою слідчого судді, якщо сторона кримінального провадження доведе можливість використання її як доказу та неможливість доведення обставин іншими способами (ч. 6 ст. 163 КПК України). Такий механізм забезпечує баланс між інтересами досудового розслідування та правами особи на недоторканність приватного життя й конфіденційність комунікацій. У цьому контексті особливого значення набуває належне обґрунтування клопотання про надання тимчасового доступу, яке має чітко вказувати на зв'язок запитуваної інформації з предметом доказування та її значення для встановлення обставин злочину.

Додаткові тактичні особливості виникають під час роботи з електронними документами. Відповідно до ст. 15 Закону України «Про електронну комерцію», якщо законом або договором встановлено строк зберігання окремих видів документів, сторони зобов'язані забезпечити їх архівне зберігання в засобах, які га-

рантують цілісність і незмінність інформації. Це означає, що електронні документи можуть зберігатися як на спеціалізованих серверах суб'єктів господарювання, так і в інформаційно-комунікаційних системах сторонніх провайдерів. Для слідства це відкриває додаткові можливості, але водночас потребує тактично вивірених дій для отримання доступу до цих архівів. Одним із ефективних підходів є взаємодія з адміністраторами таких систем і залучення фахівців, які здатні забезпечити витяг даних без порушення їхньої цілісності та без ризику зміни їх змісту.

Під час роботи з цифровими доказами важливо пам'ятати, що будь-які зміни у структурі даних можуть поставити під сумнів їх автентичність та допустимість у суді. Саме тому під час огляду комп'ютерних засобів особливу увагу приділяють не лише змісту самих даних, а й способу їх отримання та фіксування. Для забезпечення автентичності широко застосовується методика гешування — створення унікального цифрового відбитка інформації до і після її копіювання. Збіг геш-значень підтверджує, що дані не були змінені під час слідчих дій. У складних випадках, коли є підозра на шифрування або приховування доказової інформації, доцільним є призначення комп'ютерно-технічної експертизи, яка дозволяє відновити видалені файли, розшифрувати дані та дослідити залишкові сліди роботи користувачів у системі [6].

Окреме значення має правильне визначення обсягу інформації, яка підлягає фіксації та долученню до матеріалів провадження. Необхідно розмежовувати релевантні дані, що мають значення для встановлення

обставин злочину, від другорядних або технічних, які не впливають на зміст доказування. Водночас усі результати огляду, включаючи побітні копії, журнали подій операційних систем, мережеві журнали та дані з хмарних сервісів, мають зберігатися на окремих носіях із дотриманням правил пакування, маркування та зберігання речових доказів. Це необхідно як для підтвердження їх автентичності, так і для можливості повторного дослідження під час судового розгляду.

Тактика огляду комп'ютерних засобів повинна враховувати й людський фактор. Учасники процесуальної дії мають бути поінформовані про свої права та обов'язки, а також про наслідки спроб видалення або модифікації даних. З тактичної точки зору доцільно забезпечити контроль за поведінкою осіб, які перебувають на місці огляду, зокрема обмежити їх доступ до мережі та електронних пристроїв, які можуть бути використані для дистанційного втручання в інформаційні ресурси.

Ефективне проведення огляду також неможливе без ретельного планування взаємодії між слідчим, оперативними підрозділами, експертами та фахівцями з кібербезпеки. Кожен із них виконує свою роль: слідчий забезпечує процесуальну сторону дій і фіксує результати, оперативні працівники забезпечують безпеку та виявлення додаткових джерел доказів, експерти проводять технічний аналіз, а спеціалісти з кібербезпеки відповідають за виявлення та нейтралізацію цифрових загроз. Така командна робота дозволяє підвищити якість та ефективність досудового розслідування.

Висновки. Огляд комп'ютерних засобів у кримінальних провадженнях про шахрайства, учинені із використанням мережі «Інтернет», виступає багатокомпонентним процесом, що поєднує технічні, правові, організаційні та тактичні елементи. Його метою є не лише отримання фактичної інформації, а й забезпечення її процесуальної допустимості та доказової сили. Ефективна реалізація цієї слідчої дії вимагає системного підходу: ретельної підготовки, належного технічного забезпечення, залучення компетентних спеціалістів, дотримання процесуальних га-

рантій, належного фіксування та збереження отриманих результатів. Комплекс цих дій дає змогу не лише розкрити механізм вчинення злочину, а й простежити цифрові сліди його учасників, підтвердити факт незаконних транзакцій, відновити знищені або приховані дані та сформувати надійну доказову базу для подальшого судового розгляду. Такий підхід є ключовим чинником ефективності боротьби з інтернет-шахрайствами в умовах стрімкого розвитку цифрового середовища та зростання кіберзлочинності.

Список використаних джерел

1. Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи проведення слідчого огляду. *Криміналістичний вісник*. 2011. № 1 (15). С. 22–29.
2. Гнатенко В. С. Доказування обставин кримінального правопорушення слідчим. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2021. Випуск 32. С. 61–67.
3. Паламарчук Л. П. Криміналістичне забезпечення розслідування незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж : автореф. дис. ... канд. юрид. наук спец.: 12.00.09. Київ, 2005. 18 с.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України : Кодекс України від 28.12.1960 № 1001-05 : станом на 19 листопада 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1001-05#Text> (дата звернення: 29.08.2025).
5. Самойленко О. А. Виявлення та розслідування кіберзлочинів : навчально-методичний посібник. Одеса, 2020. 212 с.
6. Коваленко А. В. Організація і тактика проведення огляду комп'ютерних даних. *Kherson State University Herald Series Legal Sciences*. 2023. № 4. С. 53–58. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-4-9>

Grynko Larysa, PhD in law, Associated Professor of the Department of Criminal Law and Criminal Law Disciplines Poltava Law Institute of The Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0003-1861-8354

Tactical Features of Computer Device Examination During The Investigation of Fraud Committed Using The Internet

This article examines the tactical features of computer device inspection as a key element in investigating fraud committed via the Internet. Special attention

is given to the preparatory stage, which includes preliminary analysis, determining the range of technical tools, involving specialists, and ensuring adequate technical support. The study reveals the specifics of computer data examination, features of working with metadata, digital traces, and the recovery of deleted files, as well as tactical aspects of interaction with cloud storage and remote resources. It also addresses the legal framework for obtaining legally protected information, the procedure for documenting results, and the requirements for ensuring the integrity of evidence.

The study concludes that the effectiveness of computer device inspections in investigating internet fraud depends on a comprehensive approach that combines technical, procedural, organizational, and tactical components. Such integration makes it possible not only to identify and document digital evidence but also to ensure its admissibility and evidentiary value in criminal proceedings.

Keywords: *cybercrime, internet fraud, computer device inspection, investigative tactics, digital evidence, metadata, pre-trial investigation.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.18
УДК 343.156(477)

Дуліба Є. В.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
права і галузевих дисциплін
Навчально-наукового інституту
права Національного університету
водного господарства та
природокористування
ORCID: 0000-0003-2651-4977

Зражевський О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного
права і галузевих дисциплін Навчально-
наукового інституту права та
гуманітарних наук Національного
університету водного господарства
та природокористування
ORCID: 0009-0004-7049-0233

ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

У статті розглянуто правові позиції Верховного Суду щодо питань оскарження ухвал слідчого судді в апеляційному порядку під час досудового розслідування.

Виділено та розкрито окремі сформульовані Верховним Судом правові позиції про: оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчого судді, не передбачених КПК України; оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчого судді, у яких суддя виходить за межі повноважень слідчого судді та втручається у сфері виключної компетенції слідчого або прокурора; обчислення строку подання апеляційної скарги з дня оголошення резолютивної частини у разі постановлення ухвали та оголошення лише її резолютивної частини; про неможливість ухвалення рішення про залишення апеляційної скарги без руху або її повернення, якщо особа не усунула недоліки; перегляд ухвали слідчого судді під час досудового розслідування за нововиявленими обставинами, коли нею безпідставно обмежено конституційні права та свободи людини.

Зроблено висновок, що аналіз правових позицій Верховного Суду щодо оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів під час досудового розслідування дає підстави стверджувати, що Верховний Суд послідовно формує практику, спрямовану на забезпечення реального захисту прав і

свобод людини в кримінальному процесі. Висловлені позиції демонструють прагнення Верховного Суду забезпечити баланс між повноваженнями слідчого судді, сторін кримінального провадження та вимогами справедливого судового розгляду. Зміст проаналізованих правових позицій свідчить про орієнтацію Верховного Суду на подолання формального тлумачення норм КПК України, розширення можливостей судового контролю за діями та рішеннями органів досудового розслідування, а також на усунення випадків необґрунтованого обмеження конституційних прав учасників кримінального провадження.

Ключові слова: *слідчий суддя, ухвали слідчого судді, апеляційне оскарження ухвал слідчого судді, Верховний Суд, правові позиції, судовий контроль.*

Постановка проблеми. Слідчий суддя відіграє надзвичайно важливу роль під час досудового розслідування у кримінальному провадженні, здійснюючи судовий контроль за дотриманням прав, свобод та законних інтересів осіб. Його діяльність покликана забезпечити баланс між ефективністю кримінального правосуддя та захистом конституційних прав людини. Поряд з цим дослідження судової статистики розгляду апеляційних скарг на ухвали слідчих суддів свідчить про поширеність практики оскарження ухвал слідчого судді. Так, зокрема, у 2024 році суди апеляційної інстанції розглянули апеляційні скарги на ухвали слідчих суддів щодо 11 209 осіб, а у 2023 році – щодо 12 580 осіб. За результатами розгляду цих скарг ухвали були скасовані з постановленням нових рішень стосовно 1 990 осіб у 2024 році та 2 469 осіб у 2023 році [1; 2]. Хоча наведені показники свідчать про відносно невисокий рівень скасування рішень слідчих суддів (17,7 % і 19,6 % відповідно), вони водночас вказують на наявність проблем у практиці здійснення судового контролю на стадії досудового розслідування. Сьогодні нерідко трапляються випадки постановлення слідчими

судами ухвал, що суперечать одне одному, що мають негативні наслідки і призводить до виникнення правової невизначеності, порушення права на справедливий судовий розгляд й зниження суспільної довіри до судової системи. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення діяльності слідчих суддів із урахуванням правових позицій Верховного Суду (далі – ВС), які сприяють формуванню єдиних підходів до тлумачення норм кримінального процесуального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні в правовій науці існує значна кількість наукових праць, присвячених дослідженню особливостей оскарження ухвал слідчого судді як у цілому (О.Верхогляд-Герасименко, О.Марочкін, Л.Циколія (2019) [3]; М.Савенко (2021) [4]; О.Стовба (2023) [5]), так і щодо окремих їх видів й на процесуальних аспектах апеляційного оскарження (О.Тищенко (2021) [6]; І.Басиста та Ю.Щур (2023) [7]). Пропри наявність значного теоретичного підґрунтя, питання, пов'язані з розкриття правових позицій ВС у справах, що стосуються оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розсліду-

вання, залишаються недостатньо розкрити та розглядається фрагментарно. Так, наприклад, окремі питання правових позицій щодо оскарження ухвал слідчих суддів в апеляційному порядку розглядалися Н. Бобечко [8] та Д. Скрипник [9]. У зв'язку з цим актуальність даного дослідження зумовлюється необхідністю системного аналізу правових позицій ВС щодо можливості апеляційного оскарження ухвал слідчого судді.

Постановка завдання. Метою цієї наукової статті є розкрити окремі правові позиції ВС з найбільш дискусійних питань апеляційного оскарження ухвал слідчого судді, а головними завданнями є проаналізувати рішення Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) та Великої Палати ВС за 2017-2025 роки, виокремити сформовані ними правові позиції.

Виклад основного матеріалу. Розкриваючи тему нашого дослідження, ми хочемо акцентувати увагу на тому, що ще у висновку Консультативної ради Європейських суддів (КРЕС) від 10.11.2017 № 20 (2017) роль судів у забезпеченні єдності застосування закону зазначалося про важливість однакового та уніфікованого застосування закону, адже узгоджена та послідовна судова практика є ключовим елементом правової визначеності й верховенства права [10]. Важливу роль в забезпеченні сталості і єдності судової практики та розвитку права в цілому відіграє ВС, що забезпечує однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій [11]. Єдність судової практики є необхідною умовою правової визначеності, однак її до-

сягнення не може суперечити принципу незалежності суддів.

Слідчий суддя, здійснюючи судовий контроль за дотриманням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження під час досудового розслідування, має діяти в межах наданих повноважень, а прийняття будь-якого процесуального рішення має здійснюватися на підставі оцінювання доказів слідчим суддею за внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом та принципом верховенства права [12]. Звичайно, перш ніж посилатися на правову позицію ВС, слідчий суддя має з'ясувати чи зберігає вона свою юридичну силу, тобто чи залишаються чинними норми, на підставі яких така позиція була сформована, і чи може вона бути застосована у конкретному провадженні [13, с. 50]. Динамічність правової системи зумовлює необхідність постійного оновлення та переосмислення правових позицій відповідно до змін законодавства і практики його застосування.

Варто зазначити, що правові позиції ВС щодо оскарження ухвал слідчих суддів почали формуватися ще з моменту запровадження інституту слідчого судді в національному кримінальному процесуальному законодавстві. Влучно з цього приводу зауважує Н. Бобечко, що спочатку ВС формує правову позицію у конкретній справі, що є важливою як для судів, рішення яких було оскаржене, так і для учасників цього кримінального провадження, а потім повторюючись в інших справах із

подібними обставинами, ці правові позиції набувають загального характеру, бо «містять обґрунтований розлогий підхід до вирішення проблем правозастосування» [8, с. 172]. Звичайно, окремі з цих позицій із часом втрачають свою актуальність у зв'язку зі змінами законодавства, водночас значна їх частина продовжує відігравати важливу роль у забезпеченні єдності правозастосування. Поряд з цим ці правові позиції не є правовими нормами, а лише висновками щодо їх застосування [9, с. 48], при цьому вони мають важливе значення для формування сталої судової практики, узгодженого тлумачення норм права та забезпечення правової визначеності у кримінальному провадженні.

Сьогодні ВС сформульовані такі правові позиції щодо оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів під час досудового розслідування: оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчого судді, не передбачених КПК України та ухвал слідчого судді, у яких суддя виходить за межі повноважень слідчого судді та втручається у сфері виключної компетенції слідчого або прокурора; про обчислення строку подання апеляційної скарги з для оголошення цієї резолютивної частини у разі постановлення ухвали та оголошення лише її резолютивної частини; про неможливість ухвалення рішення про залишення апеляційної скарги без руху або її повернення, якщо особа не усунула недоліки; про перегляду ухвали слідчого судді під час досудового розслідування за нововиявленими обставинами, коли нею безпідставно обмежено конституційні права та свободи людини. Зупинимо-

ся на їхньому аналізі більш детально.

Згідно із статтею 309 КПК України під час досудового розслідування можна оскаржити визначений перелік ухвал слідчого судді. До таких ухвал належать ухвали про: відмову у наданні дозволу на затримання; застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні чи продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні; застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні чи продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні; застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу; поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні чи продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні; направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні; арешт майна або відмову у ньому; застосування тимчасових обмежень діяльності юридичної особи та/або тимчасових обмежень в отриманні прав та/або переваг або відмову у застосуванні таких обмежень; тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа-підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність; відсторонення від посади або

відмову у ньому, продовження відсторонення від посади; відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування; закриття кримінального провадження на підставі ч. 9 статті 284 КПК України; про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження на підставі п. 9¹ частини першої статті 284 КПК України; про скасування повідомлення про підозру чи відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру; повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній [12].

Поряд з цим у ч. 3 статті 309 КПК України міститься положення, що вказує на вичерпність такого переліку, бо зазначено, що «... інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді», що корелюється з положенням ч. 4 статті 399 КПК України про відмову у відкритті провадження, якщо апеляційну скаргу подано на судові рішення, яке не підлягає оскарженню в апеляційному порядку [12].

Втім, судовою практикою сформульовано різні правові позиції, за якими ухвали, які не передбачені КПК України, підлягають апеляційному оскарженню. Так, зокрема, у постанові судової палати у кримінальних справах ВС України від 12.10.2017 року у справі № 757/49263/15-к була сформульована правова позиція про апеляційне оскарження ухвал слідчого судді, не передбачених КПК України.

Відповідно до цієї позиції «...у разі постановлення слідчим суддею ухвали, що не передбачена кримінальними процесуальними нормами, до яких відсилають положення ч. 3 статті 309 КПК України, суд апеляційної інстанції не вправі відмовити у перевірці її законності, посилячись на приписи ч. 4 статті 399 КПК України». Право на апеляційне оскарження такої ухвали підлягає забезпеченню на підставі загальних засад кримінального провадження, зокрема, принципів забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (п. 17 ч. 1 статті 7 КПК України) та гарантування кожному право на оскарження процесуальних рішень дій чи бездіяльності, зокрема, слідчого судді (ч. 1 статті 24 КПК України), з огляду на положення частини 6 статті 9 КПК України, яка встановлює, що у випадках, коли положення КПК України не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені частиною першою статті 7 КПК України [14]. Аналогічне положення містяться і правовій позиції, що викладена у постанові Великої палати ВС від 23.05.2018 року у справі № 237/1459/17 (провадження № 13-19кс18) [15].

Надалі зазначений підхід знайшов своє послідовне відображення в низці правових позицій ВС, які конкретизують та розширюють перелік ухвал слідчого судді, що можуть бути оскаржені під час досудового розслідування в апеляційному порядку. Наприклад, у постанові Великої Палати ВС від 23.05.2018 року по справі № 243/6674/17-к (про-

вадження № 13-16сво18) суд дійшов висновку, що ухвали слідчих суддів про надання дозволу на проведення позапланових перевірок підлягають апеляційному перегляду на стадії досудового розслідування, оскільки ухвалення їх може істотно вплинути на реалізацію прав суб'єктів господарювання, гарантованих статтею 8 Конвенції та статтею 1 Першого протоколу до неї, а також через відсутність ефективних процесуальних механізмів захисту прав таких осіб під час підготовчого провадження [16].

У постанові Другої судової палати ККС ВС від 09.04.2020 року по справі № 600/1103/18 (провадження № 51-6393км19) зазначено, що «ухвала слідчого судді, яка відповідно до положень статті 309 КПК України не включена до переліку ухвал слідчого судді, що можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, проте за своїми правовими наслідками є аналогічною наслідкам ухвали про повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній, може бути оскаржене в апеляційному порядку» [17].

Вже у постанові Об'єднаної палати ККС ВС від 31.05.2021 року по справі № 646/3986/19 (провадження № 51-3335км20) вказано, що зпоміж усіх рішень слідчого судді, можливість ухвалення яких не передбачена КПК України, слід виокремити дві групи рішень, зокрема, ухвалені поза межами процедури, передбаченої КПК України та ті, рішення, що ухвалені в межах передбаченої КПК процедури із застосуванням загальних засад кримінального провадження. Апеляційне оскаржен-

ня ухвал слідчого судді має здійснювати на підставі диференційованого підходу, за якого перевірки в апеляційному порядку підлягають лише ті ухвали, що можуть істотно обмежувати права, свободи та інтереси осіб або мають вирішальне значення для руху з огляду на зміст ухваленого слідчим суддею рішення у кожному конкретному випадку, а отже перевірки в апеляційній інстанції підлягають лише ті ухвали, які можуть істотно впливати на досудового розслідування чи кримінального провадження в цілому [18].

У своїх правових позиціях ВС неодноразово наголошував, що оскарженню в апеляційному порядку підлягають також інші ухвали слідчого судді, у яких такі судді виходять за межі повноважень слідчого судді та втручаються у сферу виключної компетенції слідчого або прокурора, тобто слідчий суддя такими діями фактично приймає участь у діяльності сторони обвинувачення всупереч своїй ролі в провадженні. Отже, ухвали слідчого судді, в яких зобов'язано прокурора чи слідчого здійснити певну процесуальну дію підлягають оскарженню під час досудового розслідування в апеляційному порядку (постанова Третьої судової палати ККС ВС від 10.07.2023 року у справі № 522/7836/21 (провадження № 51-2328км22) [19]; постанова Першої судової палати ККС ВС від 14.02.2023 року № 405/680/22 (провадження № 51-1544км22) [20]; постанова Третьої судової палати ККС ВС від 30.11.2022 року № 761/13804/22 (провадження № 51-3067км22) [21]).

Правові позиції ВС також можуть сприяти вирішенню питання, що не передбачене у КПК України.

Так, зокрема, у постанові колегії суддів ККС ВС від 28.03.2019 у справі 286/1695/18 (провадження № 51-7345км18) суд дійшов висновку, що поняття «застосування запобіжного заходу» охоплює не тільки його обрання, але й випадки зміни запобіжного заходу, коли суд обирає інший захід [22].

У постанові Другої судової палати ККС ВС від 17.02.2022 року по справі № 212/10043/21 (провадження № 51-159км22) суд дійшов висновку про те, що оскарженню під час досудового розслідування підлягають і ухвали слідчого судді про роз'яснення або відмову у роз'ясненні судового рішення на підставі застосування спеціальної норми ч. 4 статті 380 КПК України, де закріплена можливість оскарження ухвали про роз'яснення судового рішення або відмову у його роз'ясненні [23].

Варто також звернути увагу, що окремі правові позиції ВС можуть слугувати підґрунтям для подальшого вдосконалення законодавства. Так, наприклад, постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 20 лютого 2024 року у справі № 130/1597/22 (провадження № 51-6839км23), у якій розглядалося питання щодо оскарження ухвали слідчого судді місцевого суду про зобов'язання слідчого або прокурора вчинити конкретну дію (закрити кримінальне провадження на підставі пункту 10 частини першої статті 284 КПК України), що була визнана такою, що підлягає апеляційному оскарженню [24] стала основою для розроблення законопроекту від 21 жовтня 2024 року № 12139 «Проект Закону про внесення змін до статті 392 Кри-

мінального процесуального кодексу України щодо апеляційного оскарження ухвал слідчого судді», який наразі перебуває на розгляді у Верховній Раді України [25].

Важливою правовою позицією ВС щодо визначення початку перебігу строку апеляційного оскарження ухвали слідчого судді є позиція, викладена у постанові Об'єднаної палати ККС ВС від 27 травня 2019 року у справі № 461/1434/18 (провадження 51-6470 кмо 18). У цій постанові сформульовано висновок про те, що у випадку, коли слідчий суддя, посилаючись на частину другу статті 376 КПК України, постановляє ухвалу та оголошує лише її резолютивну частину, а повний текст ухвали оголошується в інший день, строк подання апеляційної скарги обчислюється з дня оголошення резолютивної частини ухвали [26].

Заслужовує на увагу й правова позиція, висловлена Об'єднаною палатою ККС ВС від 16.09.2024 у справі № 761/26342/22 (провадження 51-7561км23). Суд дійшов висновку, що підлягає апеляційному оскарженню ухвала слідчого судді, якою «...встановлено строк для проведення процесуальних дій, необхідних для закінчення досудового розслідування, має важливе значення як для етапу досудового розслідування, його якісного проведення та обрахунку самого строку такого розслідування, так і на кримінальне провадження та його рух загалом» [27].

Не менш важливою є правова позиція, викладена у постанові Другої судової палати ККС ВС від 28.11.2018 у справі № 193/89/18 (провадження № 51-5322км18) щодо

невідкладності у вирішенні питань про відновлення порушених прав і свобод заінтересованих осіб. Так, зокрема, у цій постанові суд наголосив, що під час апеляційного перегляду рішень слідчих суддів апеляційний суд не вправі ухвалювати рішення про залишення апеляційної скарги без руху або її повернення, якщо особа не усунула недоліки [28].

Не можемо оминати і той факт, що у правових позиціях ВС знаходять своє відображення правові висновки та підходи, сформульовані у рішеннях Конституційного Суду України. Так, наприклад, у постанові Об'єднаної палати ККС ВС в постанові від 24.02.2025 року у справі № 991/7253/23 (провадження 51-7441км23) зазначено висновок рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Плескач Г.Г. щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису частини першої статті 459 КПК України від 1004.2024 по справі № 3-37/2022 (75/22) [29], відповідно до якого ухвала слідчого судді може бути переглянута під час досудового розслідування за нововиявленими обставинами у випадку, коли нею безпідставно обмежено конституційних прав та свобод людини і її чинність суперечить меті здійснення кримінального судочинства, в тому числі у випадку якщо вона не втратила законної сили внаслідок спливу строку її дії [30].

Висновки. Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що аналіз правових позицій ВС щодо оскарження в апеляційному порядку ухвал слідчих суддів під час досудового розслідування дає підстави зробити висновок, що ВС послідовно формує практику, спрямовану на забезпечення реального захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. Висловлені позиції демонструють прагнення ВС забезпечити баланс між повноваженнями слідчого судді, сторін кримінального провадження та вимогами справедливого судового розгляду. Зміст проаналізованих правових позицій свідчить про орієнтацію ВС на подолання формального тлумачення норм КПК України, розширення можливостей судового контролю за діями та рішеннями органів досудового розслідування, а також на усунення випадків необґрунтованого обмеження конституційних прав учасників кримінального провадження. Подальший розвиток інституту апеляційного оскарження ухвал слідчого судді має здійснюватися з урахуванням сформованих правових позицій ВС, практики Конституційного Суду України та міжнародних стандартів захисту прав людини, що забезпечить баланс між ефективністю досудового розслідування та дотриманням конституційних прав особи.

Список використаних джерел

1. Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку кримінального провадження за 2024 рік. Результати перегляду ухвал слідчих суддів за апеляційними скаргами. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024 (дата звернення: 29.08.2025).
2. Звіт судів апеляційної інстанції про розгляд апеляційних скарг у порядку кримінального провадження за 2023 рік. Результати перегляду ухвал слідчих суддів за апеляційними скаргами. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023 (дата звернення: 29.08.2025).
3. Верховляд-Герасименко О. В., Марочкін О. І., Циколія Л. Ц. Проблемні питання реалізації права на апеляційний перегляд судових рішень під час досудового розслідування. *Право і суспільство*. 2019 № 3. С. 203–212. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-34>
4. Савенко М. Є. Апеляційне оскарження та перегляд ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування: монографія. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2021. 256 с.
5. Стовба О. В. Оскарження рішень слідчого судді: практика Європейського суду з прав людини. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). С. 98–102. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.18>
6. Тищенко О. І. Проблемні питання оскарження ухвал слідчого судді, суду щодо направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету*. Серія Право. 2021. Вип. 64 С. 328–334. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.60>
7. Басиста І. В., Щур Б. В. Чи підлягає апеляційному оскарженню ухвала слідчого судді про скасування арешту майна або про відмову у такому скасуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. С. 242–248. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.38>
8. Бобечко Н. Р. Поняття, ознаки та класифікація правових позицій Верховного суду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 170–175.
9. Скрипник Д. О. Теоретичні та практичні аспекти правових позицій Верховного суду у кримінальному провадженні : дис... доктора філософії. за спеціальністю 08 – «Право». Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 251 с.
10. Роль судів у забезпеченні єдності застосування закону : висновок Консультативної ради Європейських суддів (КРЕС) від 10.11.2017 № 20 (2017). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/vysnovok_kryes_20.pdf (дата звернення: 29.08.2025).
11. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 29.08.2025).
12. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n5306> (дата звернення: 29.08.2025).
13. Шумило М. М. Правові висновки касаційного суду: inter praeteritum et futurum. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 47–54. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.12.08>
14. Постанова ВС України від 12.10.2017 року у справі № 757/49263/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70326277> (дата звернення: 29.08.2025).
15. Постанова Великої Палати ВС від 23.05.2018 року № 237/1459/17 (провадження № 13-19к18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74475877> (дата звернення: 29.08.2025).

16. Постанова Великої Палати ВС від 23.05.2018 року по справі № 243/6674/17-к (провадження № 13-16сво18). URL: <https://lpd.court.gov.ua/legal-position/1028/document/1060> (дата звернення: 29.08.2025).

17. Постанова Другої судової палати ККС ВС від 09.04.2020 року по справі № 600/1103/18 (провадження № 51-6393км19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749773> (дата звернення: 29.08.2025).

18. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 31.05.2021 року по справі № 646/3986/19 (провадження № 51-3335км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97429838> (дата звернення: 29.08.2025).

19. Постанова Третьої судової палати ККС ВС від 10 липня 2023 року у справі № 522/7836/21 (провадження № 51-2328км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112227833> (дата звернення: 29.08.2025).

20. Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС ВС від 14 лютого 2023 року у справі № 405/680/22 (провадження № 51-1544км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075175> (дата звернення: 29.08.2025).

21. Постанова колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС від 30 листопада 2022 року у справі № 761/13804/22 (провадження № 51-3067км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107706654> (дата звернення: 29.08.2025).

22. Постанова колегії суддів ККС ВС від 28.03.2019 у справі 286/1695/18 (провадження № 51-7345км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80950762> (дата звернення: 29.08.2025).

23. Постанова Другої судової палати ККС ВС від 17.02.2022 року по справі № 212/10043/21 (провадження № 51-159км22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103525214> (дата звернення: 29.08.2025).

24. Постанова Першої судової палати ККС ВС від 20 лютого 2024 року по справі № 130/1597/22 (провадження № 51-6839км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117181182> (дата звернення: 29.08.2025).

25. Про внесення змін до статті 392 Кримінального процесуального кодексу України щодо апеляційного оскарження ухвал слідчого судді: проект Закону від 21.10.2024 № 12139. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/45060> (дата звернення: 29.08.2025).

26. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 27.05.2019 № 461/1434/18 (провадження 51-6470 кмо 18). URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82188400> (дата звернення: 29.08.2025).

27. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 16.09.2024 № 761/26342/22 (провадження 51-7561км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121847380> (дата звернення: 29.08.2025).

28. Постанова Другої судової палати ККС ВС від 28.11.2018 по справі № 193/89/18 (провадження № 51-5322км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78276630> (дата звернення: 29.08.2025).

29. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційною скаргою Плєскач Ганни Григорівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису частини першої статті 459 Кримінального процесуального кодексу України від 10.04.2024 року у справі № 3-37/2022 (75/22). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-24#Text> (дата звернення: 29.08.2025).

30. Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 24.02.2025 у справі № 991/7253/23 (провадження 51-7441км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125736598> (дата звернення: 29.08.2025).

Duliba Yevheniia, Doctor of law, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Field-Related Disciplines, Institute of Law, National University of Water and Environmental Engineering

ORCID: 0000-0003-2651-4977

Zrazhevskyy Oleh, PhD, Associate Professor of Department of Information Law and Legal Journalism, Institute of Law, National University of Water and Environmental Engineering

ORCID: 0009-0004-7049-0233

Legal positions of the Supreme Court regarding the appeal of the decisions of the investigating judge during the pre-trial investigation

The article examines the legal positions of the Supreme Court regarding the appeal of decisions made by the investigating judge during the pre-trial investigation.

Separate legal positions formulated by the Supreme Court are disclosed, such as: appeal in the appeal procedure of decisions of the investigating judge, not provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine; appeal in the appeal procedure of decisions of the investigating judge, in which the judge goes beyond the powers of the investigating judge and intervenes in the sphere of exclusive competence of the investigator or prosecutor; calculation of the deadline for submitting an appeal for the announcement of the operative part in the event of a decision and announcement of only its operative part; on the impossibility of deciding to leave an appeal without movement or to return it, if the person has not eliminated the shortcomings; review of the decision of the investigating judge during the pre-trial investigation under newly discovered circumstances, when he unjustifiably limits constitutional rights and human freedoms.

It is concluded that the analysis of the Supreme Court's legal positions regarding the appeal of investigative judges' decisions during the pre-trial investigation provides grounds to claim that the Supreme Court consistently forms a practice aimed at ensuring the real protection of human rights and freedoms in the criminal process. The positions expressed demonstrate the Supreme Court's desire to ensure a balance between the powers of the investigating judge, the parties to criminal proceedings, and the requirements of a fair trial. The content of the analyzed legal positions indicates the orientation of the Supreme Court to overcome the formal interpretation of the norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine, to expand the possibilities of judicial control over the actions and decisions of pre-trial investigation bodies, as well as to eliminate cases of unjustified restriction of the constitutional rights of participants in criminal proceedings.

Keywords: investigating judge, decisions of the investigating judge, appellate appeal of decisions of the investigating judge, Supreme Court, legal positions, judicial control.

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.19
УДК 347.962.6

*Колесніков А. П.,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та
конституціоналізму
Західноукраїнського національного
університету
ORCID: 0000-0003-3064-4133*

ЕФЕКТИВНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ У КОНТРОЛІ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Актуальність дослідження зумовлена об'єктивною необхідністю забезпечення ефективного судового контролю за дотриманням процесуальних строків під час досудового розслідування як ключового елементу дотримання конституційних гарантій права на справедливий суд та розумні строки кримінального провадження. В умовах реформування кримінальної юстиції України особливої гостроти набувають питання оптимізації механізмів судового контролю, спрямованих на запобігання необґрунтованому затягуванню досудового розслідування та порушенню прав учасників кримінального провадження. Слід зазначити, що проблематика судового контролю за строками досудового розслідування набуває особливого значення в контексті практики Європейського суду з прав людини, який неодноразово констатував порушення Україною статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у частині дотримання розумних строків розгляду справ.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі ефективності судової системи України у контролі за дотриманням процесуальних строків під час досудового розслідування, виявленні основних проблем функціонування судової влади у цій сфері та обґрунтуванні пропозицій щодо вдосконалення судоустрою і механізмів судового контролю. Відповідно до поставленої мети, дослідження спрямоване на з'ясування сутності правових механізмів забезпечення розумних строків кримінального провадження.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема аналіз чинного кримінального процесуального законодавства України, порівняльно-правовий аналіз зарубіжного досвіду організації судового контролю за процесуальними строками, дослідження практики Європейського суду з прав людини щодо дотримання розумних строків кримінального провадження, а також системний підхід до вивчення функціонування судової системи як цілісного механізму забезпечення прав людини. Варто підтримати думку про те, що ефективність застосування методологічного інструментарію безпосередньо залежить від комплексності підходу до дослідження правових явищ.

Результати дослідження свідчать про наявність суттєвих недоліків у механізмі судового контролю за дотриманням процесуальних строків. Виявлено проблеми недосконалості процедур оскарження недотримання розумних строків, відсутності чітких критеріїв визначення розумності строків у конкретних ситуаціях, обмеженості повноважень слідчого судді для забезпечення дотримання процесуальних строків. На жаль, слід констатувати, що ці недоліки негативно впливають на забезпечення конституційних гарантій учасників кримінального провадження. Проаналізовано зарубіжний досвід організації судового контролю, який демонструє різноманітність підходів та ефективність використання дискреційних повноважень суду у встановленні та контролі за дотриманням строків.

Ефективність судової системи у контролі за дотриманням процесуальних строків є ключовою умовою забезпечення конституційних гарантій права на справедливий суд. Отже, ключовими напрямками реформування мають стати: розширення повноважень слідчого судді, удосконалення процедур оскарження, впровадження сучасних інформаційних технологій та посилення відповідальності за порушення строків. Зауважимо, що реформування судової системи потребує системного підходу, що включає як законодавчі зміни, так і організаційні заходи з адаптації судустрою до європейських стандартів правосуддя. Вбачається, що впровадження запропонованих заходів є необхідною умовою підвищення ефективності функціонування судової системи України.

Ключові слова: *судовий контроль, бездіяльність прокурора, досудове розслідування, суд, судова влада, судустрій, слідчий суддя, апеляційне оскарження.*

Постановка проблеми. Забезпечення ефективного судового контролю за дотриманням процесуальних строків під час досудового розслідування є одним із ключових елементів дотримання конституційних гарантій права на справедливий суд та розумні строки кримінального провадження. В умовах реформування кримінальної юстиції України особливої актуальності набувають питання оптимізації механізмів судового контролю, спрямованих на запобігання необґрунтованому затягуванню досудового розслідування та порушенню прав учасників кримінального провадження [1].

Слід зазначити, що проблема судустрою за строками досудового розслідування набуває

особливого значення в контексті усталеної практики Європейського суду з прав людини, який неодноразово констатував системні порушення Україною статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у частині дотримання розумних строків розгляду кримінальних справ [2]. Відповідно, ця проблематика потребує комплексного наукового дослідження та пошуку ефективних правових механізмів її розв'язання.

У сучасних умовах розбудови правової держави та активізації євроінтеграційних процесів в Україні особливого значення набуває системне вдосконалення судової системи як ключового елементу конституційної системи стримувань і проти-

ваг. Судова влада, будучи незалежною гілкою державної влади, відіграє провідну роль у забезпеченні принципу верховенства права та ефективному захисті конституційних прав і свобод громадян. Зауважимо, що ефективність функціонування судової системи безпосередньо впливає на якість правосуддя та дотримання основоположних процесуальних гарантій, включаючи забезпечення розумних строків судового розгляду. Отже, удосконалення механізмів судового контролю є об'єктивною необхідністю сучасного етапу розвитку української державності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика ефективності судової системи у контролі за дотриманням процесуальних строків досліджувалася багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями. Значний внесок у розробку теоретичних засад судового контролю внесли праці О. С. Юніна (2022), який досліджував роль судового контролю [3]. К. Музичук (2024) приділила увагу принципам кримінального провадження, включаючи принцип розумних строків [4]. В. І. Теремецький (2010) досліджував право особи на апеляційне оскарження вироку та процесуальний порядок його реалізації [5]. Питання апеляційного оскарження рішень слідчого судді ґрунтовно досліджені у монографії М. Є. Савенка [6]. Автор проаналізував проблеми чинного правового регулювання процедури оскарження та запропонував шляхи їх вирішення. Уваги заслуговують дослідження О. В. Лепея та О. О. Вакулика (2017) щодо предмета оскарження під час досудового розслідування [7].

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених про-

блематиці судового контролю, у сучасній юридичній літературі недостатньо уваги приділяється комплексному системному аналізу ролі судової системи як цілісного організаційно-правового механізму контролю за дотриманням процесуальних строків. Зазначимо, що потребують додаткового наукового дослідження питання ефективної взаємодії різних ланок судової системи у забезпеченні дієвого контролю, а також безпосереднього впливу особливостей судоустрою на якість такого контролю. Саме системний підхід до вивчення зазначених питань дозволить виявити найбільш проблемні аспекти функціонування судової системи у цій сфері.

Крім того, недостатньо вивченими залишаються актуальні проблеми адаптації судової системи України до європейських стандартів у сфері забезпечення розумних строків кримінального провадження, а також практичні можливості впровадження сучасних інформаційних технологій для підвищення ефективності судового контролю. Зауважимо, що ці питання набувають особливої актуальності в контексті євроінтеграційних процесів та необхідності приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів правосуддя. Отже, комплексне дослідження зазначених проблем є об'єктивною необхідністю сучасного етапу розвитку вітчизняної правової науки.

Постановка завдання. Метою статті є комплексний аналіз ефективності судової системи України у контролі за дотриманням процесуальних строків під час досудового розслідування, виявлення основних проблем функціонування судової

влади у цій сфері та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення судоустрою і механізмів судового контролю.

Виклад основного матеріалу.

Судовий контроль у кримінальному провадженні являє собою діяльність слідчого судді щодо перевірки законності та обґрунтованості рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокуратури, спрямовану на забезпечення прав і свобод особи під час кримінального провадження. Одним із важливих напрямків такого контролю є нагляд за дотриманням процесуальних строків, передбачених КПК України.

Судоустрій України, визначений Законом України «Про судоустрій і статус суддів» [8], передбачає чітку систему судових інстанцій та розподіл повноважень між ними. Слідчі судді, які здійснюють судовий контроль на стадії досудового розслідування, є невід'ємною частиною цієї системи та функціонують у межах місцевих загальних судів. Їх діяльність спрямована на забезпечення балансу між ефективністю кримінального провадження та захистом прав особи, що є основоположним принципом сучасного правосуддя.

Згідно зі статтею 28 КПК України, під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень [9]. Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (у частині строків розгляду питань,

віднесених до його компетенції), а судового провадження – суд.

Водночас реалізація принципу розумності строків стикається з низкою практичних проблем. Як слушно зазначають П. В. Жовтан та А. А. Капіца, строки кримінального провадження зумовлюють компоненти швидкості досудового розслідування, але разом із цим є частково об'єктивною часовою категорією, яка перебуває у взаємозв'язку із оціночними поняттями [1].

Важливого значення у цьому контексті набуває розуміння того, що швидкість розслідування перебуває у взаємозв'язку з оціночними поняттями, такими як «розумний строк» та «достатність часу» для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень відповідно до положень ст. 28 КПК України. При цьому забезпечення виконання вимог законодавства щодо додержання розумних строків безпосередньо залежить від складності кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для забезпечення належної якості досудового розслідування.

Еволюція інституту судового контролю в українському кримінальному процесі пройшла декілька етапів розвитку. Під час дії КПК 1960 року функції судового контролю на стадії досудового розслідування були значно обмеженими та зосереджувались переважно на санкціонуванні арештів та обшуків [7]. Така модель не відповідала сучасним стандартам забезпечення

прав людини та не забезпечувала ефективного контролю за дотриманням процесуальних строків.

Кардинальні зміни відбулися з прийняттям КПК України 2012 року, який запровадив інститут слідчого судді та суттєво розширив сферу судового контролю. Однак, практика застосування нових норм виявила низку проблем, пов'язаних з недосконалістю механізмів реалізації судового контролю, зокрема у сфері контролю за дотриманням строків [6].

Роль судів у забезпеченні дотримання процесуальних строків не обмежується виключно формальним контролем за їх додержанням, але включає активну участь у формуванні усталеної судової практики застосування правових норм про розумні строки кримінального провадження. Слід зазначити, що суди, як носії судової влади та суб'єкти правозастосовної діяльності, мають не лише констатувати факти порушення процесуальних строків, але й активно сприяти їх попередженню через вироблення єдиних науково обґрунтованих підходів до тлумачення змісту поняття «розумні строки» та формування чітких правових критеріїв їх оцінки у конкретних процесуальних ситуаціях.

Аналіз чинного законодавства свідчить про наявність суттєвих недоліків у механізмі судового контролю за дотриманням процесуальних строків. Зокрема, стаття 308 КПК України встановлює порядок оскарження недотримання розумних строків під час досудового розслідування, однак цей механізм не можна визнати достатньо ефективним.

Особливої проблематичності набуває питання оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого та про-

курора у контексті предмета оскарження, визначеного у частині 1 статті 303 КПК України. Як слушно відмічають О. В. Лепей та О. О. Вакулик, необхідно виключити із цього закону положення про оскарження повідомлення про підозру, оскільки це може призвести до порушення засади презумпції невинуватості [7].

Додатковою проблемою є відсутність чітких критеріїв визначення розумності строків у конкретних ситуаціях. Частина 2 статті 308 КПК України встановлює порядок розгляду скарги на порушення розумних строків, проте процедура на перший погляд є простою, але вона не передбачає механізму, який би справді відновлював право вказаних у ч. 1 ст. 308 КПК України осіб на оскарження розумності строків провадження.

Окремої уваги заслуговує проблема відсутності у слідчого судді достатніх владних повноважень для забезпечення ефективного дотримання процесуальних строків під час досудового розслідування. Слід зазначити, що на відміну від багатьох європейських країн, де судді мають широкі дискреційні повноваження у встановленні строків та здійсненні контролю за їх дотриманням, українське кримінальне процесуальне законодавство обмежує можливості слідчого судді переважно констатацією фактів порушень без надання дієвих правових механізмів їх усунення.

Вивчення зарубіжного досвіду організації судових систем свідчить про різноманітність підходів до організації ефективного судового контролю за дотриманням процесуальних строків. Варто підтримати думку про те, що у країнах англо-

саксонської правової системи значна роль відводиться дискреційним повноваженням суду у встановленні та контролі за дотриманням строків [10]. Зауважимо, що у Великій Британії суди мають право встановлювати конкретні строки для виконання процесуальних дій та застосовувати ефективні правові санкції у разі їх порушення.

У країнах континентальної Європи поширеними є моделі, де контроль за строками здійснюється спеціалізованими суддями або прокурорами з широкими повноваженнями. Наприклад, у Франції слідчий суддя має право встановлювати строки проведення слідчих дій та контролювати їх виконання. У Німеччині функції контролю за строками покладено на прокуратуру, яка наділена широкими повноваженнями з управління досудовим розслідуванням [11].

Особливий інтерес представляє досвід Польщі, де після реформи кримінального процесу було запроваджено систему жорсткого контролю за дотриманням строків досудового розслідування з можливістю притягнення до дисциплінарної відповідальності посадових осіб, винних у їх порушенні [12]. Такий підхід дозволив суттєво скоротити тривалість досудового розслідування та підвищити ефективність кримінального судочинства.

Важливим елементом системи судового контролю є можливість апеляційного оскарження ухвал слідчого судді. М. Є. Савенко обґрунтовано зазначає, що апеляційне оскарження судових рішень є комплексним, багатоаспектним процесуальним феноменом, який виступає гарантією права на судовий захист та

однією із засад судочинства. При цьому автор зазначає, що чинне правове регулювання процедури апеляційного оскарження та перегляду ухвал слідчого судді не можна визнати досконалим. Установлюючи обмеження права на апеляційне оскарження, законодавець в окремих випадках допускає непропорційність між поставленою метою та вжитими для її досягнення заходами, що призводить до порушення сутнісного змісту фундаментального права кожного на справедливий суд [6].

Особливу увагу у цьому контексті заслуговує питання оскарження ухвал слідчого судді щодо продовження строків досудового розслідування. Доцільно передбачити нормативне закріплення у кримінальному процесі України окремого порядку оскарження і перегляду проміжних судових рішень, включаючи й рішення слідчого судді. Така пропозиція видається особливо актуальною з огляду на важливість своєчасної перевірки законності та обґрунтованості рішень про продовження строків розслідування.

Проблемою є також обмежений перелік ухвал слідчого судді, що підлягають негайному апеляційному оскарженню. Згідно з чинним законодавством, більшість ухвал слідчого судді можуть бути оскаржені лише разом з обвинувальним актом, що фактично позбавляє учасників провадження можливості оперативного захисту своїх прав.

Аналіз європейських стандартів судового контролю свідчить про необхідність забезпечення ефективних засобів правового захисту у разі порушення розумних строків кримінального провадження. ЄСПЛ у справі «Кудла проти Польщі» сфор-

мулював принцип, згідно з яким національний суд зобов'язаний гарантувати введення окремої судової процедури, яка стане ефективним засобом правового захисту у разі подання скарги на тривалий розгляд справи [1].

Важливість дотримання розумних строків підкреслюється і в рішенні ЄСПЛ у справі «Vergelskyu v. Ukraine», де зазначено, що розумність тривалості провадження має оцінюватися у світлі конкретних обставин справи та з урахуванням таких критеріїв, як складність справи, поведінка заявника та відповідних органів [1].

У справі «Меріт проти України» ЄСПЛ нагадав, що стаття 13 Конвенції гарантує ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі в разі порушення положень ст. 6 Конвенції щодо розгляду справи упродовж розумного строку. Засіб є «ефективним», якщо він може бути використаний або для прискорення винесення судом рішення у справі, або для забезпечення заявника відповідним відшкодуванням за затримку, яка вже допущена [13].

Сучасні тенденції розвитку судових систем передбачають широке використання інноваційних інформаційних технологій для підвищення ефективності судового контролю за процесуальними строками. Впровадження електронних систем управління справами дозволяє автоматизувати контроль за дотриманням процесуальних строків та своєчасно сигналізувати про можливі порушення встановлених термінів.

Перспективним напрямком є створення автоматизованої системи моніторингу строків досудового роз-

слідування, яка б дозволила слідчому судді в режимі реального часу отримувати інформацію про стан дотримання строків у конкретних провадженнях. Така система могла б включати механізми автоматичного нагадування про наближення граничних строків та генерування повідомлень про їх порушення.

Висновки. Ефективність функціонування судової системи у контролі за дотриманням процесуальних строків під час досудового розслідування є ключовою умовою забезпечення конституційних гарантій права на справедливий суд. Отже, функціонування судової влади як незалежної гілки державної влади безпосередньо впливає на якість такого контролю та дотримання принципу верховенства права у кримінальному судочинстві.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної судової практики свідчить про об'єктивну необхідність комплексного реформування судової системи у сфері контролю за процесуальними строками. Слід констатувати, що ключовими напрямками такого реформування мають стати: розширення владних повноважень слідчого судді, удосконалення процедур оскарження, впровадження сучасних інформаційних технологій та посилення юридичної відповідальності за порушення строків.

Особливого значення набуває об'єктивна необхідність забезпечення балансу між ефективністю кримінального провадження та захистом основоположних прав особи. Система судового контролю повинна не лише забезпечувати дотримання формальних строків, але й гарантувати належну якість досудового розслідування та повноту з'ясування всіх обставин справи.

Зауважимо, що реформування судової системи України в напрямку посилення її ролі у контролі за строками кримінального провадження потребує системного науково обґрунтованого підходу, що включає як фундаментальні законодавчі зміни, так і організаційно-правові заходи. Отже, судоустрій має бути адаптований до сучасних викликів цифрової епохи та європейських стандартів правосуддя, що дозволить судовій владі більш ефективно виконувати свої конституційні функції у сфері

захисту прав людини та забезпечення верховенства права.

Вбачається, що тільки комплексний підхід до реформування судової системи дозволить забезпечити належний рівень захисту прав особи та ефективність кримінального судочинства в цілому. При цьому важливо враховувати міжнародний досвід та стандарти, адаптуючи їх до специфіки національної правової системи та особливостей функціонування судової влади в Україні.

Список використаних джерел

1. Жовтан П. В., Капіца А. А. Оскарження розумних строків під час досудового розслідування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. № 1. С. 181–185.
2. Вергельський проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 12 березня 2009 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_460#Text (дата звернення: 03.09.2025).
3. Юнін О. Процесуальні засоби забезпечення ефективності правосуддя в соціальних спорах (судовий контроль, виконання рішення суду). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 15–21. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-1-15-21 (дата звернення: 03.09.2025).
4. Музичук К. Принципи досудового розслідування кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану: II Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Хмельницький, 14 березня 2024 року)* С. 358–361.
5. Теремецький В. І. Право особи на апеляційне оскарження вироку та процесуальний порядок його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 20 с.
6. Савенко М. Є. Апеляційне оскарження та перегляд ухвал слідчого судді, постановлених під час досудового розслідування : монографія. Харків : Право, 2021. 256 с.
7. Лепей О. В., Вакулик О. О. Деякі аспекти предмета оскарження під час досудового розслідування. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Том 3. С. 190–193.
8. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 03.09.2025).
9. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 03.09.2025).
10. Коваль В. М. Апеляційні суди в Україні: становлення і розвиток : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2004. 20 с.
11. Костюченко О. Ю. Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 20 с.

12. Бобечко Н. Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2016. 36 с.

13. Меріт проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 30 березня 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_214#Text (дата звернення: 03.09.2025).

Kolesnikov Andrii, Doctor of Law, Associate Professor at the Department of Legal Theory and Constitutionalism, West Ukrainian National University

Effectiveness of the Judicial System in Controlling Compliance with Procedural Deadlines During Pre-trial Investigation

The relevance of the research is determined by the objective necessity of ensuring effective judicial control over compliance with procedural time limits during pre-trial investigation as a key element of observing constitutional guarantees of the right to a fair trial and reasonable time frames for criminal proceedings. In the context of reforming Ukraine's criminal justice system, issues of optimizing judicial control mechanisms aimed at preventing unjustified delays in pre-trial investigation and violations of the rights of participants in criminal proceedings become particularly acute. It should be noted that the issue of judicial control over pre-trial investigation time limits gains special significance in the context of the European Court of Human Rights practice, which has repeatedly found Ukraine in violation of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms regarding compliance with reasonable time limits for case consideration.

The purpose of the research lies in a comprehensive analysis of the effectiveness of Ukraine's judicial system in controlling compliance with procedural time limits during pre-trial investigation, identifying main problems in the functioning of the judiciary in this sphere, and substantiating proposals for improving the judicial system and judicial control mechanisms. In accordance with the stated purpose, the research aims to clarify the essence of legal mechanisms for ensuring reasonable time frames for criminal proceedings.

The methodological foundation of the research consists of general scientific and special methods of cognition, particularly analysis of current criminal procedural legislation of Ukraine, comparative legal analysis of foreign experience in organizing judicial control over procedural time limits, study of European Court of Human Rights practice regarding compliance with reasonable time frames for criminal proceedings, as well as a systematic approach to studying the functioning of the judicial system as an integral mechanism for ensuring human rights. It is worth supporting the view that the effectiveness of applying methodological tools directly depends on the comprehensiveness of the approach to studying legal phenomena.

Research results indicate the presence of significant deficiencies in the mechanism of judicial control over compliance with procedural time limits. Problems have been identified regarding imperfect procedures for appealing non-

compliance with reasonable time limits, absence of clear criteria for determining reasonableness of time limits in specific situations, and limited powers of investigating judges to ensure compliance with procedural time limits. Unfortunately, it must be stated that these deficiencies negatively affect the provision of constitutional guarantees for participants in criminal proceedings. Foreign experience in organizing judicial control has been analyzed, which demonstrates the diversity of approaches and effectiveness of using courts' discretionary powers in establishing and controlling compliance with time limits.

Conclusions. The effectiveness of the judicial system in controlling compliance with procedural time limits is a key condition for ensuring constitutional guarantees of the right to a fair trial. Therefore, key reform directions should include: expanding the powers of investigating judges, improving appeal procedures, implementing modern information technologies, and strengthening responsibility for time limit violations. It should be noted that judicial system reform requires a systematic approach that includes both legislative changes and organizational measures for adapting the judicial system to European justice standards. It is evident that implementing the proposed measures is a necessary condition for improving the effectiveness of Ukraine's judicial system functioning.

Keywords: *judicial control, prosecutor's inaction, pre-trial investigation, court, judicial power, judicial system, investigating judge, appellate appeal.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.20
УДК 343.982.9

*Степанюк Р. Л.,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри оперативно-
розшукової діяльності та розкриття
злочинів Харківського національного
університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-3567-8538*

ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті визначено основні напрями використання засобів цифрової криміналістики у процесі виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Наголошено, що сутність цифрової криміналістики є науково-технічною. Тому у вітчизняній моделі криміналістичної науки її варто розглядати як самостійний розділ криміналістичної техніки, який вивчає цифрові сліди кримінальних правопорушень і розробляє інструменти та методи їх дослідження. Комплексний підхід до вивчення системи інструментів і методів цифрової криміналістики дає можливість визначити чотири основні напрями її використання під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Першим напрямом є цифрова криміналістична розвідка, яка є новітньою сферою діяльності правоохоронних органів і передбачає використання спеціалізованих сервісів для пошуку й аналізу інформації з великої кількості джерел. Цей напрям потребує системного дослідження на рівні криміналістичної теорії та формування якісних правових, організаційних і методичних засад. Другий напрям – це техніко-криміналістичне забезпечення виявлення та вилучення цифрових доказів під час проведення процесуальних дій. Він передбачає обов'язкову участь спеціаліста у галузі цифрової криміналістики та професійне використання її інструментів і методів. Судова комп'ютерно-технічна експертиза, яка є основним напрямом використання засобів цифрової криміналістики в судово-експертній діяльності, потребує подальшого розвитку в контексті удосконалення класифікації об'єктів та розроблення сучасних методів дослідження. Ще одним напрямом є техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кіберзлочинів. Він передбачає використання інструментів і методів цифрової криміналістики для виявлення та дослідження цифрових доказів у певних кримінальних провадженнях, а також дотримання наукових рекомендацій щодо процесу розслідування кіберзлочинів. Усі наведені вище напрями пов'язані між собою. Але вони відрізняються за формою використання спеціальних знань, завданнями та способами їх вирішення, а також кінцевими результатами.

Ключові слова: криміналістична техніка, криміналістична тактика, цифрова криміналістика, розслідування кіберзлочинів, кримінальний аналіз, огляд комп'ютерних даних, судова комп'ютерно-технічна експертиза.

Постановка проблеми. Все більшого значення у розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень набувають засоби цифрової криміналістики. Повсюдне поширення інформаційних технологій у суспільстві призвело до того, що різні категорії злочинів дедалі частіше залишають цифрові сліди, виявлення та дослідження яких є запорукою успіху в розслідуванні. Зважаючи на гострі потреби правоохоронних органів та постійне збільшення реальних можливостей техніко-криміналістичного дослідження цифрових слідів, галузь цифрової криміналістики бурхливо розвивається в останні десятиліття. Впроваджуються програмні та апаратні засоби, які дозволяють здійснювати пошук і аналіз інформації у великих масивах даних, на різних типах пристроїв та електронних ресурсах. Інструменти цифрової криміналістики стають незамінними засобами виявлення і дослідження комп'ютерних даних як доказів. За їх допомогою розкривають і розслідують не тільки кримінальні правопорушення у сфері використання комп'ютерів та комп'ютерних мереж, а і багато інших протиправних діянь, таких як терористичні акти, вбивства, грабежі та розбої, шахрайства тощо. В умовах масштабного військового конфлікту в Україні ці інструменти демонструють високу ефективність також і у протидії воєнним злочинам та іншим кримінальним правопорушенням, що пов'язані з війною.

У вітчизняній моделі системи науки криміналістики поки що не сформовано єдиного уявлення про місце в ній цифрової криміналістики та про сутність і структуру цього розділу. Систематизація напрямів

зазначеної галузі судових наук є надзвичайно проблемною, а слабе теоретичне опрацювання цих питань у традиціях «криміналістики Ганса Гроса» додає невизначеності ключовим аспектам їх вирішення. В таких умовах актуальним науковим завданням видається відображення сутності та створення логічно побудованої системи цифрової криміналістики в контексті класичної моделі криміналістичної науки та сучасних потреб правозастосовної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняних наукових публікаціях досліджувалась сутність цифрової криміналістики як новітнього напрямку розвитку криміналістичної науки (І. І. Когутич, В. Ю. Шепітько, В. М. Шевчук, М. В. Шепітько, І. В. Гора, В. А. Колесник, І. І. Попович та ін.) та як галузі криміналістичної техніки (Р. Л. Степанюк, С. І. Перлін, А. В. Коваленко, А. І. Черемнова та ін.). Також науковцями було систематизовано основні інструменти цифрової криміналістики, які використовують у практиці правоохоронних органів та судово-експертних установ (В. А. Поліщук, О. В. Неня, С. М. Корнійко, А. В. Гуляєв, Н. М. Березненко, О. С. Омелян, Р. Л. Степанюк, В. Г. Колесник, та ін.) і розкрито особливості використання спеціальних знань у галузі комп'ютерних технологій у розслідуванні кримінальних правопорушень (О. А. Самойленко, В. Г. Хахановський, О. В. Одерій, О. А. Кожевніков, М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, С. В. Самойлов та ін.). Разом із цим систематизація основних напрямів використання інструментів і методів цифрової криміналістики у правоохоронній діяль-

ності потребує подальшого наукового аналізу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних напрямів використання засобів цифрової криміналістики як новітньої галузі дослідження цифрових слідів (доказів) із метою виявлення та розслідування кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Цифрова криміналістика як галузь судових наук виникла в середині 1970-х років і з того часу пройшла шлях активного розвитку від розроблення методів відновлення видалених даних до впровадження потужних інструментів виявлення, збереження та дослідження цифрових слідів (доказів) кримінальних правопорушень.

За широко представленою точкою зору вітчизняних науковців, цифрова криміналістика є новітнім напрямом розвитку криміналістичної науки і практики [1, с. 21; 2, с. 81-82]. При цьому, як підкреслили І. В. Гора, В. А. Колесник та І. І. Попович, її слід розглядати як сучасний і важливий для розвитку як загальних положень криміналістичної науки, так і для її усталених розділів – криміналістичної техніки, тактики й методики напрям, а не як окрему науку кримінально-правового циклу або ж окремий і самостійний розділ традиційної криміналістики [3, с. 91]. Проте, як видається, такий підхід не визначає конкретного місця цифрової криміналістики в системі криміналістичної науки. Більше того, він призводить до певної плутанини у розумінні співвідношення сфери реалізації новітніх її досягнень, зокрема в системі криміналістики в цілому та як її окремих теорій або на-

прямів розвитку. Погоджуючись із тим, що на статус окремої науки, а тим більше кримінально-правового циклу, зазначена галузь не претендує, зауважимо, що її характеристика виключно як напряму в розвитку криміналістики майже не враховує, а отже дещо нівелює, її техніко-криміналістичну сутність.

Вважаємо, що в традиційній для нас системі криміналістичної науки цифрова криміналістика як раз є науково-технічним розділом, а використання її рекомендацій у тактиці проведення процесуальних дій чи методиці розслідування окремих видів злочинів не повинно призводити до втрати основного змісту. У криміналістичній теорії варто розрізняти цифровізацію криміналістики, тобто впровадження цифрових технологій у різні її галузі (напрямок розвитку науки), окремі криміналістичні вчення, зокрема про використання цифрових технологій у розслідуванні злочинів, про судову комп'ютерно-технічну експертизу тощо (окремі криміналістичні теорії) та цифрову криміналістику як галузь криміналістичної техніки (елемент структури науки криміналістики).

Зважаючи на вищевказане, нам видається оптимальним інший підхід до визначення цифрової криміналістики. А саме, її варто розглядати як «галузь криміналістичної техніки, яка досліджує закономірності й механізм утворення цифрових (електронних) слідів і розробляє методи, прийоми й науково-технічні засоби їх виявлення, вилучення і дослідження під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень» [4, с. 112] або в іншій інтерпретації як галузь, «яка займаєть-

ся вивченням закономірностей виникнення і використання цифрових слідів та розроблення на знанні цих закономірностей технічних засобів, прийомів та методів щодо виявлення, фіксації, вилучення та дослідження цифрової інформації (доказів) й засобів її оброблення з метою розкриття, розслідування та профілактики кримінальних правопорушень» [5, с. 36]. Такий спосіб інтеграції досягнень цифрової криміналістики враховує усталені в нашій країні уявлення про сутність, завдання і систему криміналістичної науки і при цьому відображає сутність та основне завдання цифрової криміналістики, яким є забезпечення достовірності цифрових доказів завдяки використанню науково-обґрунтованих методів їх виявлення, вилучення та дослідження.

Варто зауважити, що науковцями представлені й інші підходи до цієї проблеми. Наприклад, І. В. Луцик та А. С. Тяпкін вважають, що цифрова криміналістика не є окремою галуззю криміналістики. «Коректніше говорити про криміналістику злочинів у цифровому просторі. Цифрова криміналістика займається відновленням та дослідженням матеріалів, виявлених у цифрових пристроях, пов'язаних з кіберзлочинністю. Цифрова криміналістика – це процес виявлення, збереження, аналізу та документування цифрових доказів» [6, с. 152]. Як видається, такий підхід, який фактично полягає у розгляді цифрової криміналістики як сукупності процедур (процесу) практичної діяльності, не повинен призводити до заперечення її ж як складової частини науки. Адже фактично всі галузі криміналістики та її окремих розділів знаходять своє вираження у від-

повідних практичних діях (процедурах), тому багато криміналістичних наукових категорій визначають і як процес практичної діяльності, і як сукупність відповідних наукових положень.

Як і будь-який інший розділ криміналістичної техніки, цифрова криміналістика повинна вміщувати теоретичні знання та практичні рекомендації щодо об'єктів, які вона вивчає (в даному випадку цифрові сліди в інфраструктурі кіберпростору), технологій їх аналізу (виявлення, фіксації, дослідження) з метою вирішення завдань з розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

Практична реалізація досягнень цифрової криміналістики на пряму залежить від інструментарію, оскільки часто потребує аналізу величезних масивів інформації. У практиці правоохоронних органів та судово-експертних установ використовують низку апаратних і програмних технічних засобів, що дозволяє вирішувати широкий спектр слідчих і експертних завдань. Є різні підходи до систематизації таких засобів. При цьому як класифікаційні підстави прийнято використовувати характеристики самих засобів (програмні, апаратні, програмно-апаратні, послуги, універсальні, спеціалізовані тощо), об'єкти та цілі дослідження (персональні комп'ютери, мережі, мобільні пристрої, хмарні сховища, інтернет-речі, криптовалюти тощо) [7, 8, с. 288-289]. Але варто зауважити, що слідчі, спеціалісти й експерти у певних ситуаціях застосовують засоби з різних класифікаційних груп для комплексного вирішення типових тактичних завдань розслідування. Тобто крім класифікації інструментів

і методів цифрової криміналістики важливо систематизувати типові напрями їх використання в інтересах кримінального провадження.

А. І. Черемнова пропонує виокремити два таких напрями: 1) збирання та фіксація цифрової інформації з різноманітних носіїв (зі стаціонарних пристроїв та переносних носіїв); 2) дослідження цифрової інформації (на комп'ютерних пристроях, на носіях цифрової інформації та у хмарних сховищах, у т.ч. соціальних мережах) [9, с. 60-61]. Такий розподіл, що здійснений на основі діяльнісного підходу, є цілком логічним, тому що робота з цифровими слідами включає два основні етапи – збір та аналіз. При цьому на етапі збирання найважливішим завданням є забезпечення цілісності комп'ютерних даних задля забезпечення подальшої судової перспективи їх використання як доказів. У свою чергу аналіз масиву даних дозволяє отримати саме ту інформацію, яка має значення для розслідування. Проте необхідність пошуку та збереження цифрових слідів у великих масивах даних і захищених пристроях, що найчастіше має місце у практиці, потребує комплексного підходу як щодо їх збирання та фіксації, так і щодо аналізу. Тому, як видається, до підстав систематизації напрямів використання засобів цифрової криміналістики потрібно додати сферу їх реалізації, тобто ту сукупність умов, середовище, де здійснюється відповідна діяльність.

Сфера реалізації засобів цифрової криміналістики в діяльності правоохоронних органів насамперед залежать від суб'єктів та відповідно мети, правових та організаційних засад їхньої діяльності. Наразі в

практичній діяльності прокурорів, слідчих, працівників оперативних підрозділів, спеціалістів та експертів найбільш актуальними видаються чотири основні напрями, де активно застосовують засоби цифрової криміналістики: цифрова криміналістична розвідка, техніко-криміналістичне забезпечення виявлення та вилучення цифрових доказів під час проведення процесуальних дій, судово комп'ютерно-технічна експертиза і техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кіберзлочинів. Ці напрями тісно пов'язані між собою, тому що у практиці кожного з них можуть бути присутніми елементи іншого. Наприклад, окремі заходи в межах цифрової криміналістичної розвідки можуть включати проведення огляду, методика розслідування кіберзлочинів вміщує рекомендації з проведення пошуково-аналітичних заходів, процесуальних дій, призначення судових експертиз тощо. Але вони відрізняються насамперед за формою використання спеціальних знань, способами виконання завдань і підсумковими результатами. Тому диференціація кожного напрямку та їх характеристика є вагомими для системного розуміння ролі цифрової криміналістики в криміналістичній теорії та формування якісних рекомендацій для практики.

Цифрова криміналістична розвідка в практичній площині зараз переважно реалізується у межах проведення кримінального аналізу за конкретними кримінальними провадженнями профільними підрозділами правоохоронних органів, а щодо аналізу відкритих джерел (OSINT) також і громадськими організаціями, спільнотами журналістів,

окремими ентузіастами тощо, які спеціалізуються на цій діяльності. Водночас системного бачення зазначеного напрямку на рівні криміналістичної теорії ще не вироблено. Бракує також і правової бази, внаслідок чого пошук цифрових слідів правоохоронними органами із використанням інструментів і методів тактичного кримінального аналізу здійснюється в організаційній (непроцесуальній) формі. Ця діяльність не регламентована КПК України, а науковцями цифрова криміналістична розвідка розглядається як категорія оперативно-розшукової діяльності [10] або криміналістичної тактики [11].

Цифрова криміналістична розвідка демонструє надзвичайно високу ефективність у виявленні, попередженні, розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень. Зокрема правоохоронці активно використовують спеціалізовані сервіси аналізу відкритих джерел (OSINT), пошуку за державними і міжнародними базами даних, блокчейн-аналізу, географічного профілювання тощо. Можливості цього напрямку постійно зростають разом зі діджиталізацією суспільного життя й активним розвитком різноманітних інформаційних мереж та баз даних. Аналітична розвідка у кіберсередовищі дає можливість відшукувати цінну для кримінального провадження інформацію у величезному її обсязі та будувати зв'язки між різними подіями, особами та речами. Тому відповідна проблематика потребує більшої уваги з боку криміналістів.

Техніко-криміналістичне забезпечення виявлення та вилучення цифрових доказів під час проведення

процесуальних дій, на відміну від цифрової криміналістичної розвідки, здійснюється у процесуальній формі та повною мірою передбачає використання засобів цифрової криміналістики насамперед задля забезпечення допустимості отриманих фактичних даних як доказів у кримінальному провадженні. Серед слідчих дій у першу чергу це огляд, обшук, зняття інформації з електронних інформаційних систем, зняття інформації з електронних комунікаційних мереж та інші, де здійснюються фактичні дії, спрямовані безпосередньо на пошук і фіксацію цифрових слідів.

Складність проведення огляду цифрового середовища та окремих пристроїв завжди потребує специфічних навичок у особи, яка його проводить. Ця обставина активізувала дискусію в криміналістиці щодо ролі та значення участі спеціаліста у процесуальних діях. За класичного підходу, прийнятого в теорії кримінального процесу і криміналістики та закріпленого в кримінальному процесуальному законодавстві, процесуальні дії проводить слідчий. Спеціаліст може бути залучений для надання технічної допомоги. Його участь не є обов'язковою, а залежить від рішення слідчого. Проте науковці, які досліджують проблематику цифрової криміналістики та розслідування комп'ютерних злочинів, досить давно звернули увагу на складність поєднання у однієї особи знань правових і технічних процедур роботи з цифровими доказами. При цьому юристи-практики розуміють важливість ознайомлення з методами цифрової криміналістики, але вважають, що зрозуміти та виконувати технічні процедури дуже важко

[12, с. 30]. Тому гостро постало питання об'єднання зусиль правознавців і фахівців у галузі інформаційних технологій у розслідуванні.

Зазначений аспект зумовив формування цілком слушної думки про те, що під час проведення слідчого огляду для виявлення, фіксації та збереження доказів в електронній (цифровій) формі участь спеціаліста у галузі цифрової криміналістики є обов'язковою [13, с. 63]. Його участь і неухильне дотримання рекомендацій щодо роботи цифровими доказами є умовою забезпечення їх достовірності [14, с. 235-236].

Новацією КПК України стало закріплення окремого різновиду слідчого огляду, а саме огляду комп'ютерних даних. Як наслідок, наразі збирання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях найчастіше здійснюється шляхом проведення огляду комп'ютерних даних в порядку ст. 237 КПК України, який може виконуватись як самостійна слідча (розшукова) дія, а може поєднуватись з оглядом комп'ютерної техніки, мобільних телефонів [15, с. 351]. При цьому у ст. 168 КПК України передбачено, що копіювання інформації з інформаційних (автоматизованих) систем, електронних комунікаційних систем, інформаційно-комунікаційних систем, комп'ютерних систем здійснюється із залученням спеціаліста [16].

Обрання технічних засобів огляду залежить від об'єкта дослідження. Наразі виробниками спеціалізованого обладнання цифрової криміналістики запропоновано низку інструментів, які дозволяють здійснювати пошук і аналіз цифрових доказів (FTK imager, Magnet AXIOM,

Oxygen Forensic KeyScout, Celebrate Digital Collector, Magnet RAM Capture, Volatility 3, Celebrate UFED, Oxigen Forensic Detective, Passware Kit Mobile тощо). Використання таких засобів спеціалістами сприяє швидкому та якісному виконанню завдань, що виникають в ході проведення процесуальної дії.

Специфіка вилучення інформації з соціальних мереж, відеохостингів та інших онлайн-платформ полягає в урахуванні вимог «Протоколу Берклі» – набору міжнародних керівних принципів збору й аналізу даних з відкритих джерел інтернету для розслідування кримінальних правопорушень у сфері прав людини та гуманітарного права. Ця настанова було розроблена фахівцями школи права Університету Каліфорнії в Берклі у співпраці з представниками ООН та іншими експертами. Дотримання зазначеного протоколу на стадії огляду забезпечується виконанням алгоритму дій щодо виявлення, збирання та збереження цифрової інформації з відкритих джерел.

Таким чином під час проведення процесуальних дій, пов'язаних із оглядом (виявленням, вилученням і позаекспертним дослідженням) цифрових слідів, обов'язковою є участь спеціаліста у галузі цифрової криміналістики та професійне використання її інструментів і методів.

Судова комп'ютерно-технічна експертиза як напрям використання засобів цифрової криміналістики також є процесуальною формою використання спеціальних знань, сутність якої полягає у проведенні експертом самостійного дослідження та формуванні висновку експерта як окремого джерела доказів.

Комп'ютерно-технічна експертиза є основною з числа судових експертиз, які передбачають використання засобів цифрової криміналістики. Вона відноситься до класу інженерно-технічних експертиз. Свого часу з неї як самостійний вид експертизи було виокремлено експертизу електронних комунікацій (телекомунікаційних систем і засобів) [17, с. 76]. Крім того, вона нерідко проводиться комплексно з експертизою звуко-, відеозапису, фототехнічною, судово-мистецтвознавчою та іншими експертизами, де теж виникають питання, пов'язані із необхідністю дослідження цифрових доказів [18, с. 293]. Систему комп'ютерно-технічних досліджень в Україні досі остаточно не сформовано, оскільки швидкий розвиток цифрових технологій випереджає теоретично обґрунтовані та закріплені в нормативно-правових актах з питань судово-експертної діяльності підходи до класифікації об'єктів дослідження.

Під час проведення комп'ютерно-технічної експертизи вирішують питання, що стосуються працездатності комп'ютерної техніки, наявності та змісту певних файлів, програмного забезпечення та його функціонального призначення, облікових даних користувача, його активності, змісту спілкування в месенджерах тощо. При цьому експерти в основному використовують ті ж інструменти цифрової криміналістики, що і спеціалісти під час огляду. Це універсальні програмні та апаратно-програмні засоби (X-Ways Forensics, AccessData Forensic Toolkit, Magnet AXIOM, UFED 4PC та ін.), пристрої апаратного блокування запису (Tableau Forensic Bridge, Digital Intelligence UltraBlock) та виготов-

лення побітових копій (Tableau Forensic Duplicator TD3, IM Solo-4), засоби для дослідження мобільних пристроїв (Cellebrite UFED, Oxygen Forensic Detective), програми для відновлення видалених даних (UFS Explorer Professional Recovery, R-Studio та ін.) [18, с. 297]. Арсенал об'єктів комп'ютерно-технічної експертизи та інструментів цифрової криміналістики постійно розширюється разом зі сферою застосування цифрових технологій. Наприклад, зараз в Україні в умовах широкомасштабних бойових дій значно збільшилась кількість надходження на експертизу електронних компонентів безпілотних літальних апаратів. Як і в усьому світі все більш актуальними стають дослідження Інтернет-речей, новітніх цифрових пристроїв і додатків тощо. Таким чином можна прогнозувати подальший активний розвиток галузі цифрової криміналістики в цілому та сфер її використання в судовій експертизі зокрема.

Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кіберзлочинів як напрям використання засобів цифрової криміналістики стосується галузі криміналістичної методики. Тому тут важливим є поєднання досягнень усіх розділів криміналістики щодо їх застосування під час розслідування окремої групи кримінальних правопорушень, які відносяться до категорії кіберзлочинів.

У науках кримінально-правового циклу поняття кіберзлочинів є доволі дискусійним і передбачає принаймні широкий та вузький підходи, де до першого відносять протиправні посягання, у яких комп'ютер є об'єктом або засобом посягання, а до другої, де об'єктом посягання є комп'ютерна інформа-

ція, а засобом вчинення комп'ютер. Але в цілому, до таких злочинів відносять ті, що вчиняються з використанням електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів) та комп'ютерних мереж [19, с. 44]. Не вдаючись до детального аналізу цієї проблеми, відзначимо думку О.А. Самойленко, що вітчизняні криміналісти тривалий час розробляли методики розслідування та засоби протидії окремих видів кіберзлочинів у розумінні Конвенції про кіберзлочинність (Будапештської конвенції), окремі положення якої вже не відповідають умовам часу. Проте зараз концептуальним у криміналістичній науці стає визнання кіберпростору середовищем злочинної діяльності й одночасно об'єктом криміналістичних досліджень [20, с. 134]. А отже, криміналістичні методики розслідування кіберзлочинів стосуються різних за кримінально-правовою ознакою кримінальних правопорушень, які вчиняються у специфічному середовищі – кіберпросторі. Виявлення та дослідження слідів таких кримінальних правопорушень передбачає широке використання інструментів і методів цифрової криміналістики, а також дотримання рекомендацій технічного, тактичного і методичного характеру щодо розслідування кіберінцидентів.

Висновки. Сутність цифрової криміналістики є науково-технічною, а отже у вітчизняній моделі криміналістичної науки повинна знайти чітке відображення, зокрема в умовах широкого використання інформаційних технологій в усіх її галузях. У зв'язку з цим цифрову криміналістику варто розглядати як самостійний розділ криміналістичної техніки, який вивчає цифрові сліди

кримінальних правопорушень і розробляє інструменти та методи їх дослідження.

Комплексний підхід щодо дослідження сутності цифрової криміналістики та системи її інструментів і методів, що використовуються під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, дає можливість визначити, що на цей час основними є чотири напрями.

1. Цифрова криміналістична розвідка, яка є новітньою сферою діяльності правоохоронних органів і передбачає використання спеціалізованих інструментів для пошуку й аналізу інформації з великої кількості джерел. Цей напрям потребує системного дослідження на рівні криміналістичної теорії та формування якісних правових, організаційних і методичних засад.

2. Техніко-криміналістичне забезпечення виявлення та вилучення цифрових доказів під час проведення процесуальних дій, що передбачає обов'язкову участь спеціаліста у галузі цифрової криміналістики та професійне використання її інструментів і методів.

3. Судова комп'ютерно-технічна експертиза, яка є основним напрямом використання засобів цифрової криміналістики в судово-експертній діяльності та потребує подальшого розвитку в контексті удосконалення класифікації об'єктів та розроблення сучасних методів дослідження.

4. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування кіберзлочинів, що передбачає використання інструментів і методів цифрової криміналістики для виявлення та дослідження цифрових доказів у певних кримінальних провадженнях, а

також дотримання рекомендацій технічного, тактичного і методичного характеру щодо процесу розслідування кіберінцидентів, які мають кримінально-протиправний характер.

Вищенаведені елементи пов'язані між собою, але відрізняються за формою використання спеціальних

знань, завданнями та способами їх вирішення, а також кінцевими результатами. Формування теоретичних засад напрямів розвитку цифрової криміналістики та вдосконалення практичних рекомендацій з використання її досягнень у правозастосовній діяльності є перспективами подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Шепітько В., Шепітько М. Доктрина криміналістики та судової експертизи: формування, сучасний стан і розвиток в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 12–27. DOI: 10.33498/louu-2021-08-012.
2. Когутич І. І. Застосування цифрових технологій – новий напрям криміналістики. *Наукові читання пам'яті Ганса Гросса: збірник тез міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 09 грудня 2021 р.)*. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці : Технодрук, 2021. С. 79–84.
3. Гора І. В., Колесник В. А., Попович І. І. До питання про цифрову криміналістику в системі криміналістичних знань. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024. № 68. С. 86–91. <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.68.18>
4. Криміналістика: криміналістична техніка : навч. посіб. / Р. Л. Степанюк, В. О. Гусєва, В. В. Кікінчук та ін. ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 388 с.
5. Шевчук В. М. Цифрова криміналістика: воєнні виклики та нові завдання у сучасних умовах. *Правові виклики сучасності: Матеріали круглого столу (20 грудня 2022 р.)*. Харків : Державний біотехнологічний університет, 2022. С. 35–39.
6. Tiapkin A., Lushchik I. Problematic Issues of Definition of Digital Forensics. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2024. Vol. 1 (23). P. 135–161. DOI: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2023.23.281734>.
7. Reedy P. Interpol review of digital evidence 2016-2019. *Forensic Science International: Synergy*. 2020. № 2. P. 489–520. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.fsisyn.2020.01.015>
8. Степанюк Р. Л., Перлін С. І. Цифрова криміналістика й удосконалення системи криміналістичної техніки в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. № 3 (99). С. 283–284. DOI: 10.33766/2524-0323.99.283-294
9. Черемнова А. І. Цифрова криміналістика як складова криміналістичної техніки: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник ОНДІСЕ*. 2024. Вип. 16. С. 56–63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-9656/2024-16-6>
10. Козицька О. Г. Кіберрозвідка як новітній напрям оперативно-розшукової діяльності. *Науковий процес та наукові підходи: методика та реалізація досліджень: матеріали Міжнар. наук. конф. (Одеса, 23 жовт. 2020 р.)*. Одеса : МЦНД, 2020. С. 107–109.
11. Степанюк Р. Л. Розвідка у криміналістиці й оперативно-розшуковій діяльності. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106) Ч.1. С. 191–203. DOI:10.33766/2786-9156.106.1.191-203.

12. Ricci S. C. Jeong. FORZA – Digital forensics investigation framework that incorporate legal issues. *Digital Investigation*. 2006. Vol. 3. P. 29–36. DOI:10.1016/j.diin.2006.06.004.

13. Черняхівський Б. В. Особливості проведення слідчого огляду під час розслідування несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерів, автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. Вип. 2. С. 58–68. doi: <https://doi.org/10.33270/01201152.58>

14. Метелев О. П. Проблеми визначення допустимості і належності цифрових (електронних) доказів у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. Вип. 3. С. 224–238. DOI:10.17721/2413-5372.2019.3/224-238

15. Романюк В. В., Фоміна Т. Г. Порядок збирання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях про колабораційну діяльність. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 344–353. DOI: 10.32631/vsa.2024.2.25

16. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Вебпортал Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

17. Лапта С. П. Щодо предмета експертизи телекомунікаційних систем і засобів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 3 (54). С. 75–79.

18. Степанюк Р. Л., Колесник В. Г. Судова комп'ютерно-технічна експертиза: стан і перспективи розвитку. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені ЕО Дідоренка*. 2023. № 2 (102). С. 289–305. DOI: 10.33766/2524-0323.102.289-305

19. Кундеус В. Г. Поняття та види кіберзлочинів. *Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну: зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінологічної асоціації України, професора, О. М. Литвака (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.)* / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2020. С. 44–45.

20. Самойленко О. А. Протидія кримінальним правопорушенням, учиненим у кіберпросторі, як новий напрям криміналістики. *Право України*. 2021. № 8. С. 131–141. DOI: 10.33498/louu-2021-08-131

Stepaniuk Ruslan, Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Operational and Investigative Activity and Crime Solution of Kharkiv National University of Internal Affairs

ORCID: 0000-0002-3567-8538

Digital Forensics and its Importance in Investigating Criminal Offences

The article defines the main areas of application of digital forensics in the process of detecting and investigating criminal offences. It is emphasised that the essence of digital forensics is scientific and technical. Therefore, in the domestic model of forensic science, it should be considered as an independent branch of criminalistic technique that studies digital traces of criminal offences and develops tools and methods for their investigation. A comprehensive approach to studying the system of tools and methods of digital forensics makes it possible to identify four main areas of its use in the detection and investigation of criminal

offences. The first area is digital forensic intelligence, which is a new field of activity for law enforcement agencies and involves the use of specialised tools to search for and analyse information from a large number of sources. This area requires systematic research at the level of forensic theory and the formation of high-quality legal, organisational and methodological foundations. The second area is scientific and technical support for the identification and seizure of digital evidence during procedural actions. It requires the mandatory participation of a specialist in the field of digital forensics and the professional use of its tools and methods. Forensic computer-technical expertise, which is the main area of application of digital forensics in forensic activities, requires further development in the context of improving the classification of objects and developing modern research methods. Another area is technical and forensic support for cybercrime investigations. It involves the use of digital forensics tools and methods to identify and examine digital evidence in specific criminal proceedings, as well as compliance with scientific recommendations on the cybercrime investigation process. All of the above areas are interrelated. However, they differ in terms of the form of application of specialised knowledge, the tasks and methods used to solve them, and the final results.

Keywords: *criminalistic technique, criminalistic tactics, digital forensics, cybercrime investigation, criminal analysis, computer data examination, forensic computer technical expertise.*

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.3.21
УДК 343.983.7

Степанюк Д. Р.,
доктор філософії, помічник судді
Салтівського районного суду
м. Харкова
ORCID: 0000-0002-1086-0413

Костенко Р. С.,
доктор філософії, асистент
кафедри стоматології Донецького
національного медичного
університету
ORCID: 0000-0001-7524-442X

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті окреслено основні напрями удосконалення стану правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із проведенням молекулярно-генетичних досліджень в цілях кримінального провадження в Україні. Удосконалено юридичне визначення поняття судової молекулярно-генетичної експертизи. Обґрунтовано потребу усунення прогалин у кримінальному процесуальному законодавстві України, пов'язаних із розмежуванням молекулярно-генетичних досліджень, що проводять спеціалісти й експерти. Констатовано, що закріплене в Законі України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» поняття молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) відображає тільки одну мету відповідного дослідження, а саме встановлення геномної інформації людини. Проте щодо судової експертизи таке поняття потребує вдосконалення з урахуванням загальної юридичної мети, що стосується усіх видів експертиз, а також спеціальної мети молекулярно-генетичних досліджень, які проводять в цілях кримінального провадження. Об'єктом молекулярно-генетичної експертизи завжди є зразки біологічного матеріалу, а її завдання полягають у виявленні клітинного матеріалу на певних предметах, встановлення його біологічної природи та статевої належності, встановлення генетичних ознак та визначення придатності для ідентифікації, їх порівняння, безпосередньо ідентифікація, встановлення біологічного батьківства і біологічної спорідненості людей. У КПК України варто закріпити окрему норму, яка стосується проведення молекулярно-генетичних досліджень, де визначити особливості використання таких форм, як залучення експерта і спеціаліста, обмеживши рамки участі спеціалістів тільки попередніми ДНК-дослідженнями у виключних випадках. Зараз молекулярно-генетичні дослідження в системі судових експертиз в Україні відносять як до виду криміналістичної, так і судово-медичної експе-

ртизи, що потребує більш чіткого регулювання. У зв'язку з цим вдосконалення організаційних засад судово-експертної діяльності в цій галузі є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Ключові слова: кримінальне провадження, правовий захист генетичних даних, судова експертиза, молекулярно-генетична експертиза, криміналістичний ДНК-аналіз, експерт, спеціаліст.

Постановка проблеми. В умовах невинного науково-технічного прогресу все більшого значення у вирішенні завдань, які виникають під час досудового розслідування кримінальних правопорушень і судового розгляду кримінальних проваджень, набувають спеціальні знання у галузі науки і техніки. При цьому найбільш процесуально цінною формою використання таких знань є залучення експерта – особи, яка на високому фаховому рівні проводить дослідження та формулює власний висновок, який є самостійним джерелом доказів. У зв'язку з цим система судових експертиз і відповідних експертних установ постійно розвивається, впроваджуються новітні інструменти і методи дослідження різноманітних об'єктів задля допомоги у розкритті та розслідуванні злочинів.

Однією з відносно нових галузей є судова молекулярна генетика, ідентифікаційні можливості якої перевищують з рівнем точності та наукової обґрунтованості всі інші види досліджень, завдяки революційному винаходу в середині 1980-х років методу криміналістичного ДНК-аналізу. З того часу відповідні технології були широко впроваджені в діяльність правоохоронних органів і установ судової експертизи.

В Україні в умовах надання відсічі масштабній збройній агресії запити правоохоронців на такі дослі-

дження зростають величезними темпами, що насамперед пов'язано з необхідністю ідентифікації чисельних жертв війни. Проте до цього часу в теорії криміналістики та судової експертизи не з'ясовано місце зазначеного виду експертизи в системі судових експертиз і ретельно не опрацьовано її роль у вирішенні завдань з розслідування кримінальних правопорушень. Водночас складні завдання з ДНК-ідентифікації масових жертв змусили впровадити в слідчу й експертну практику додатково до молекулярно-генетичних експертиз також і новітні технології криміналістичного ДНК-аналізу, які пов'язані із державною реєстрацією геномної інформації людини і проведенням швидких ДНК-тестів. Ці технології є ефективними, але вочевидь потребують належного правового регулювання, формування якого тільки розпочалось.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правового регулювання молекулярно-генетичних досліджень в Україні розглядали І. В. Гора та А. В. Сідельников, О. В. Культенко, Б. М. Гамалюк та І. Т. Ходирєва, В. М. Шкабаро та А. В. Біла, Р. Л. Степанюк та В. В. Кікінчук та інші автори, які запропонували авторські бачення поняття цього виду експертизи та шляхи вдосконалення вітчизняного законодавства з метою його наближення до європейських стандартів дотримання прав людини у зв'язку з

дослідженням генетичних даних в цілях судочинства.

Н. М. Дяченко, Р. Л. Степанюк, П. П. Давидюк, І. І. Пелешок і М. Ю. Якимчук, А. В. Бабченко та Є. А. Воронов й інші вітчизняні науковці досліджували окремі юридичні та методичні аспекти впровадження різних методів криміналістичного дослідження ДНК в слідчу та експертну практику в контексті їх практичного значення, ролі у вирішенні завдань, що виникають у кримінальному провадженні, та перспектив подальшого розвитку.

Разом із цим стан наукового дослідження проблем удосконалення стану правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із проведенням молекулярно-генетичних досліджень в цілях кримінального провадження, залишається недостатнім.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні основних напрямів удосконалення стану правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних із проведенням молекулярно-генетичних досліджень в цілях кримінального провадження в Україні. Завдання дослідження зводяться до з'ясування юридичного визначення поняття судової молекулярно-генетичної експертизи, її співвідношення з іншими формами використання спеціальних знань у галузі ДНК-аналізу в кримінальному провадженні та окресленні шляхів удосконалення кримінального процесуального законодавства України задля усунення в ньому прогалин, пов'язаних із розмежуванням молекулярно-генетичних досліджень, що проводять спеціалісти й експерти.

Виклад основного матеріалу.

Молекулярно-генетичний аналіз справедливо вважають найбільш доказовим методом дослідження біологічних слідів [1, с. 90]. У ході таких досліджень використовують методи різних наук, зокрема генетики, біології, хімії, математики та інформатики [2, с. 98].

Зараз в Україні найбільш потужна мережа лабораторій судових молекулярно-генетичних досліджень функціонує в системі Експертної служби МВС України [3, с. 13]. Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України також є адміністратором Єдиного реєстру геномної інформації людини – національної криміналістичної бази даних ДНК.

Крім експертних установ системи МВС України, молекулярно-генетичні дослідження проводять у деяких Бюро судово-медичної експертизи системи міністерства охорони здоров'я України та науково-дослідних інститутах судових експертиз системи міністерства юстиції України.

Незважаючи на високу затребуваність цього виду досліджень, які є дуже точним методом ідентифікації людини, але водночас і суттєвим втручанням в її право на повагу до приватного і сімейного життя, в Україні досі відсутнє окреме правове регулювання відповідних суспільних відносин. У зв'язку з цим науковці наголошують на необхідності законодавчого схвалення засад проведення молекулярно-генетичної експертизи в Україні [4, с. 253], які б відповідали міжнародним стандартам і нормам Європейського союзу [5, с. 198], забезпечили належну правову регламентацію прове-

дення такої експертизи та врахувавши всі юридичні аспекти, що стосуються цієї процедури, починаючи від порядку збору біологічного матеріалу і аж до правових наслідків ухилення від участі в експертизі [6, с. 116].

Варто зазначити, що певна правова основа судової молекулярно-генетичної експертизи в Україні існує. Насамперед це норми Закону України «Про судову експертизу», які стосуються всієї судово-експертної діяльності. Також це Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», де міститься визначення цього виду експертизи, а також відомчі нормативні акти МВС України та міністерства юстиції України, що визначають переліки експертних спеціальностей, за якими присвоюється кваліфікація судовим експертам, та встановлюють методичні рекомендації до призначення та проведення судових експертиз і експертних досліджень.

У Законі України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» вперше було закріплено нормативне визначення молекулярно-генетичної експертизи (дослідження) як «дослідження біологічного матеріалу людини, що здійснюється з метою отримання її геномної інформації» [7, п. 6 ч. 1 ст. 1]. Крім того, у ст. 10 зазначеного закону визначено підстави та джерела фінансування молекулярно-генетичних досліджень для встановлення геномної інформації [7]. Проте інші питання щодо організації та проведення цієї експертизи законодавчо не врегульовані.

У підзаконних актах з питань присвоєння кваліфікації судового експерта, призначення та проведен-

ня різних родів експертиз молекулярно-генетичну експертизу позначено індексом 9.5 і віднесено як підвид до виду криміналістичної біологічної експертизи. Окреслено орієнтовно коло її завдань і запитань, які можна поставити експерту для вирішення.

Таким чином можна констатувати, що наразі в Україні поступово впроваджуються окремі норми, які стосуються молекулярно-генетичних досліджень в цілях кримінального судочинства, але стан правового регулювання цієї сфери є недостатнім.

Підвищена соціальна чутливість аспектів ДНК-аналізу щодо дотримання основоположних прав людини потребує більш детального правового регулювання підстав залучення до кримінального провадження експерта з галузі молекулярно-генетичних досліджень, одержання біологічних зразків для ДНК-аналізу, допустимості певних методів дослідження, захисту генетичних даних. Це дозволить створити умови для формування належної правової основи щодо зазначеного виду експертизи відповідно до передових європейських стандартів.

У науковій літературі доки ще не вироблено єдиної думки щодо визначення поняття судової молекулярно-генетичної експертизи. Запропоновані різними авторами підходи з цього питання значно відрізняються.

Наприклад, П. П. Давидюк, І. І. Пелешок та М. Ю. Якимчук пропонують визначати молекулярно-генетичну експертизу як різновид судової біологічної експертизи, яка займається дослідженням об'єктів біологічного походження людини

задля встановлення їх генетичних ознак [8, с. 173]. У свою чергу А. В. Бабченко та Є. А. Воронов визначають її як підтип судової біологічної експертизи, який спеціалізується на вивченні об'єктів біологічного походження людини для визначення їх генетичних характеристик [9, с. 70].

Як бачимо, у наведених визначеннях автори намагаються навести насамперед об'єкти і кінцеву мету експертного дослідження. І це можна вважати найбільш поширеним у дійсний час підходом до вирішення цієї проблеми, який переставлений також і у законодавстві, зокрема в п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини».

Як видається, в даному випадку враховано тільки загальну методичну мету молекулярно-генетичного дослідження, але не враховано загальну юридичну мету судової експертизи, якою згідно ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» є «надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду», а також відповідні спеціальні цілі використання молекулярно-генетичних досліджень у судочинстві. Тобто метою експертизи є не просто і не тільки визначення генетичних ознак людини, а вирішення низки питань, які мають значення для досудового розслідування та судового розгляду в кримінальному провадженні. Ці питання пов'язані насамперед із ідентифікацією особи за генетичними ознаками біологічного матеріалу як її безпосередньо, так і через родичів. Спектр експертних завдань розширюється і за рахунок встановлення біологічної природи виявленого біологічного матеріалу, статевої належності слідів, механізму

їх утворення, а в найближчому майбутньому і вирішення завдань пошукового характеру, наприклад щодо ознак зовнішності особи, яка залишила слід, тощо.

Зважаючи на вказане вище вважаємо, що концептуально більш точним є підхід науковців, котрі визначають молекулярно-генетичну експертизу на основі загального юридичного розуміння судової експертизи. А саме, як «дослідження на основі спеціальних знань у галузі молекулярної генетики методами ДНК-аналізу об'єктів (слідів, зразків) біологічного походження (кров, слина, сперма тощо) з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» [3, с. 45].

Проте, на нашу думку, наведене визначення потребує уточнення, зокрема, що стосується об'єкта та предмета молекулярно-генетичної експертизи.

Загальним поняттям, який об'єднує її об'єкти, є «зразки біологічного матеріалу», до яких можна віднести і сліди біологічного походження, і біологічні зразки від живих осіб і трупів. У свою чергу до предмета цієї експертизи варто віднести низку завдань, що стосуються виявлення клітинного матеріалу, встановлення його біологічної природи та статевої належності, встановлення генетичних ознак та визначення придатності для ідентифікації, їх порівняння, безпосередньо ідентифікація, встановлення біологічного батьківства і біологічної спорідненості.

Таким чином вважаємо, що судову молекулярно-генетичну експертизу варто визначити як «дослідження зразків біологічного матері-

алу з метою визначення їх генетичних ознак і надання висновку з питань щодо їх біологічної природи, статевої належності, ідентифікації, встановлення біологічного батьківства і біологічної спорідненості» [10, с. 62].

Суперечливим у вітчизняному правовому полі та в експертній практиці є і питання щодо місця молекулярно-генетичної експертизи в системі судових експертиз. Як було зазначено вище, згідно відомчих інструкцій МВС України та міністерства юстиції України щодо судових експертиз її віднесено до виду криміналістичної біологічної експертизи. Водночас в Бюро судово медичної експертизи її також проводять, але у відділах судово-медичної генетики. А отже, фактично в експертній практиці вона застосовується і як криміналістична, і як судово-медична. При цьому згідно ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» вона проводиться виключно в державних експертних установах.

Суттєвою прогалиною вітчизняного законодавства є відсутність у КПК України окремих норм, які стосуються молекулярно-генетичних досліджень, оскільки у Законі України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» є чимало відсилок до кримінального процесуального законодавства. На цій проблемі наголошують науковці, які пропонують доповнити КПК України статтею «Молекулярно-генетичні дослідження» [11, с. 137], з чим, на нашу думку, варто погодитись.

Важливо відзначити, що молекулярно-генетичні дослідження в рамках кримінального провадження проводять не тільки у формі судової експертизи. Під час війни було за-

проваджено практику використання приладів швидкого ДНК-тестування спеціалістами-криміналістами. Нещодавні зміни, внесені до КПК України стосовно вдосконалення діяльності спеціалістів, зокрема для ідентифікації особи, також потребують ретельного наукового аналізу в контексті співвідношення таких форм використання спеціальних знань, як залучення експерта і залучення спеціаліста. Нинішня редакція п. 9 ч. 4 ст. 71 КПК України потенційно зумовлює конкуренцію між висновком спеціаліста та висновком експерта, адже їх співвідношення в даному випадку є невизначеним.

Ми вважаємо, що складність молекулярно-генетичного дослідження, провести яке на високому рівні може лише особа, котра має біологічну освіту та пройшла підготовку за відповідним фахом, потребує визначення, що воно може проводитись виключно у формі судової експертизи. Наявність у спеціалістів-криміналістів приладів експрес-аналізу ДНК та можливість проводити швидкі ДНК-тести не повинно призводити до підміни висновку експерта висновком спеціаліста. У той же час потреба у проведенні великої кількості ДНК-тестів, особливо при ідентифікації останків масових жертв, зумовлює пошук компромісних варіантів задля забезпечення вирішення завдань кримінального провадження у розумні строки.

Як видається, в цьому питанні варто підтримати точку зору Р. Степанюка, який підтримує впровадження практики проведення перевірок ДНК-досліджень спеціалістами і складання ними висновків, але наполягає на встановленні виключних випадків застосування від-

повідних технологій, зокрема лише у ситуаціях розслідування подій із масовими жертвами, виявлення розчленованих трупів та їхніх частин, проведення оглядів та інших процесуальних дій у важкодоступних, віддалених від експертних лабораторій місцях, а також за необхідності провести перевірку певної особи на предмет причетності до особливо тяжкого злочину, в тому числі масовий ДНК-скринінг. В інших випадках такі дослідження слід обмежувати, оскільки вартість витратних матеріалів порівняно з лабораторним обладнанням є вищою, на відміну від достовірності отриманих результатів [12, с. 251]. Ми приєднуємось до цієї точки зору і вважаємо, що право спеціаліста надавати довідки та висновки з питань ДНК-ідентифікації особи має бути додатково регламентовано у КПК України з метою визначення сфери реалізації відповідних повноважень і меж допустимого втручання у права людини. Крім того, слід опрацювати питання щодо визначення безпосередньо в законі права сторін кримінального провадження залучити експерта з галузі судової молекулярно-генетичної експертизи з метою перевірки висновку спеціаліста, мінімізувавши таким чином потенційні ризики необґрунтованої підміни останнім експертизи.

Висновки. Правове регулювання судової молекулярно-генетичної експертизи в Україні наразі перебуває у стадії формування. У Законі України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» закріплено поняття цього виду експертизи, яке відображає тільки окрему мету відповідного дослідження,

а саме встановлення геномної інформації людини. Проте щодо експертизи судової таке поняття потребує вдосконалення з урахуванням загальної юридичної мети, що стосується усіх видів експертиз, а також спеціальної мети молекулярно-генетичних досліджень, які проводять в цілях кримінального провадження. При цьому доцільно врахувати, що об'єктом молекулярно-генетичної експертизи завжди є зразки біологічного матеріалу, а її завдання полягають у виявленні клітинного матеріалу на певних предметах, встановлення його біологічної природи та статевої належності, встановлення генетичних ознак та визначення придатності для ідентифікації, їх порівняння, безпосередньо ідентифікація, встановлення біологічного батьківства і біологічної спорідненості людей. У КПК України варто закріпити окрему норму, яка стосується проведення молекулярно-генетичних досліджень, де визначити особливості використання таких форм, як залучення експерта і спеціаліста, обмеживши рамки участі спеціалістів тільки попередніми ДНК-дослідженнями у виключних випадках.

Зараз молекулярно-генетичні дослідження в системі судових експертиз в Україні відносять як до виду криміналістичної, так і судово-медичної експертизи, що потребує більш чіткого регулювання. У зв'язку з цим вдосконалення організаційних засад судово-експертної діяльності в цій галузі є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Гора І. В., Сідельніков А. В. Сучасні проблеми ідентифікації особи методом ДНК-аналізу. *Вісник Академії адвокатури України*. 2018. № 1-2. С. 88-94.
2. Гора І. В. Сучасні проблеми ДНК-аналізу в практиці досудового розслідування. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 трав. 2021 р.)* / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 97-100.
3. Криміналістичне дослідження ДНК : технології та можливості : навч. посіб. / М-во внутр. справ України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. н.-д. експерт.-криміналіст. центр [Р. Л. Степанюк, С. І. Перлін, В. В. Кікінчук та ін.]. Вид. 2-ге, переробл. та допов. Харків, 2022. 120 с.
4. Культенко О. В. Про необхідність законодавчого схвалення концепції проведення молекулярно-генетичної експертизи в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 66. С. 246-254.
5. Гамалюк Б. М., Ходирева І. Т. Окремі питання правового регулювання судової молекулярно-генетичної експертизи та обліку генетичних ознак людини. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 2. С. 190-201.
6. Шкабаро В. М., Біла А. В. Проведення судово-генетичної експертизи у цивільному судочинстві як об'єкт конституційного захисту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. Вип. 63. С. 113-118.
7. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 9 липня 2022 року № 2391-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 06.09.2025).
8. Давидюк П. П., Пелешок І. І., Якимчук М. Ю. Сучасний стан розвитку молекулярно-генетичної експертизи в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага*. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2023. Т. 2. Вип. 75. С. 171-176.
9. Бабченко А. В., Воронов Є. А. Роль біологічної криміналістики у вирішенні сучасних судових справ в Україні. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 грудня 2023 р.)* / за заг. ред. Н. В. Нестор; уклад.: А. О. Полянський, О. В. Баулін, Ю. О. Мазниченко, Н. А. Гаврилюк, Ю. Б. Форіс; Міністерство юстиції України. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Київ, 2023. С. 67-70.
10. Степанюк Д. Р. Правові та організаційні засади використання ДНК-аналізу при розслідуванні кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії. Спец. 081 Право (Галузь знань 08 – Право). Харків, 2025. 236 с.
11. Stepaniuk R., Kikinchuk V., Pyrih I., Pletenets V., Prylovskiy V. Multifaceted approach to legislative regulation for using DNA analysis in criminal proceedings of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(50)/ P. 130-139. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.50.02.13>.
12. Степанюк Р. Експрес-аналіз ДНК у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2 (129). С.247-254.

Stepaniuk Daria, Ph.D in Law, Deputy Judge of the Saltivsky District Court of Kharkov

ORCID: 0000-0002-1086-0413

Kostenko Roman, Ph.D in Medicine, Department of Dentistry of Donetsk National Medical University Donetsk National Medical University

ORCID: 0000-0001-7524-442X

Legal Aspects of Conducting Molecular Genetic Testing in Criminal Proceedings

In this article, the authors outline the main directions for improving the legal regulation of social relations related to molecular genetic testing for the purposes of criminal proceedings in Ukraine. The legal definition of the concept of forensic molecular genetic testing has been improved. The authors justify the need to eliminate gaps in the criminal procedural legislation of Ukraine related to the distinction between molecular genetic studies conducted by specialists and experts. The authors note that the concept of molecular genetic examination (research) enshrined in the Law of Ukraine 'On State Registration of Human Genomic Information' reflects only one purpose of the relevant research, namely, the establishment of human genomic information. However, with regard to forensic examination, this concept needs to be improved, taking into account the general legal purpose of all types of examinations, as well as the specific purpose of molecular genetic studies conducted for the purposes of criminal proceedings. The object of molecular genetic examination is always samples of biological material, and its tasks are to detect cellular material on certain objects, establish its biological nature and gender, establish genetic characteristics and determine suitability for identification, compare them, directly identify them, establish biological paternity and biological kinship between people. The Criminal Procedure Code of Ukraine should include a separate provision concerning molecular genetic testing, specifying the particulars of using such forms as involving experts and specialists, limiting the scope of participation of specialists to preliminary DNA testing in exceptional cases only. Currently, molecular genetic testing in the forensic examination system in Ukraine is classified as both a type of criminalistic and forensic medical examination, which requires more precise regulation. In this regard, improving the organisational basis of forensic examination activities in this field is a promising area for further scientific research.

Keywords: *criminal proceedings, legal protection of genetic data, forensic examination, molecular genetic examination, forensic DNA analysis, expert, specialist.*

Рекомендації до уваги авторів!

Журнал «Вісник Пенітенціарної асоціації України» є науковим виданням громадської організації «Пенітенціарна асоціація України» та приватної установи «Науково-дослідний інститут публічного права». Відповідно до Постанови Президії ВАК України «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» від 15.01.2003 № 7-05/1 **наукові статті**, зокрема, **мають містити такі необхідні елементи**: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми й на яких ґрунтується автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Разом із рукописом подається і його електронна копія. Обсяг статті має становити до 15 сторінок тексту на папері формату А4 через 1,5 інтервал, шрифт – 14-й кегель. Електронні варіанти малюнків і таблиць подаються окремими файлами у форматі А5. Посилання на джерела в тексті слід наводити у квадратних дужках із зазначенням номерів сторінок відповідного джерела, наприклад [1, с. 235] або [2, с. 8; 3, с. 45; 9, с. 20]. Список використаних джерел подають наприкінці статті в порядку появи посилань у тексті відповідно до міждержавних і державних стандартів. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймаються до друку.

Анотації необхідно подавати українською й англійською мовами обсягом не менше ніж 1800 знаків кожна разом із ключовими словами. Назву статті й відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові (повністю), науковий ступінь, вчене звання, посада, домашній і службовий номери телефонів) подають українською та англійською мовами.

До рукопису додаються (на окремому аркуші) відомості про автора (або одного з авторів): місце роботи (служби), посада, поштова адреса, телефон, електронна адреса для листування та погодження деталей публікації, ORCID ID.

Статті, подані в журнал, друкуються в авторській редакції. За достовірність наведених фактів, цитат, статистичних даних та інших відомостей, а також відсутність у статті запозичених матеріалів без посилання на джерела **відповідає автор.**

Attention authors!

The journal «Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine» is the scientific edition of the Public organization «Penitentiary Association of Ukraine» and private institution «Scientific Institute of Public Law». According to the Decree of the Presidium of Higher attestation Commission of Ukraine «About increase of requirements for professional publications included in the lists of Higher Attestation Commission of Ukraine» dated January 15, 2003 № 7-05/1, in particular, **scientific articles must contain such necessary elements**: formulation of the problem in general and its connection with important scientific or practical tasks; analysis of recent researches and publications which initiated solving this problem, and in which based the author, the selection is not resolved before the general problem which is dedicated to the designated article; formulation of the objectives of article (setting tasks); description of main material of research with full justification of scientific results; conclusions from this study and prospects for further research in this direction.

The manuscript is represented together with its electronic copy. The volume of articles up to 15 pages of text on A4 size paper 1,5 interval, font 14-PT. It should not be overloaded with references (10–15). Electronic versions of figures and tables are submitted as separate files in A5 format. References in the text should be in square brackets, indicating page numbers of the corresponding source. For example: [1, p. 235] or [2, p. 8; 3, p. 45; 9, 20]. The list of used sources is represented at the end of the article in order of appearance of references in the text, according to international and state standards. Articles submitted with violation of these requirements will not be accepted for publication.

Abstracts must be submitted in Ukrainian and English, no less than 1800 characters each, including keywords. Title of the article and information about authors (surname, name and patronymic (fully), academic degree, academic title, position, home and office phone numbers) are represented in Ukrainian and English.

The manuscript is attached (on a separate sheet): information about the author (or authors): place of work (office), job title, postal address, telephone, e-mail address for correspondence and arrange publication, ORCID ID.

Articles submitted to the journal published in author's edition. For the reliability of facts, quotations, statistical data and other information, and the absence of the article borrowed materials without reference to the source author **is responsible**.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Гафич І. І.,

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО РОЛІ М'ЯКОГО ПРАВА В ЮРИДИЧНОМУ
АНАЛІЗІ

5

Ярмиш О. Н., Греченко В. А.,

СТАН ПРАВОПОРЯДКУ НА ПРОВІДНИХ ПРОМИСЛОВИХ
ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР НА ПОЧАТКУ 1970-х РОКІВ

16

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Біда К. М.,

МІЖНАРОДНИЙ КОМЕРЦІЙНИЙ АРБІТРАЖ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ
ЮРИСДИКЦІЇ ТА ВИЗНАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ АВТОНОМІЇ
АРБІТРАЖНИХ СУДІВ

30

Лопоносова Н. П.,

ПРИМИРЮВАЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ВИДИ

38

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Войцишена О. В.,

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ТА ЗАБОРОНИ ДИСКРИМІНАЦІЇ
НА ЕТАПІ СКЛАДАННЯ ТА ПУБЛІКУВАННЯ ОГОЛОШЕННЯ ПРО ВА-
КАНСІЮ ТА НАБІР ПРАЦІВНИКІВ

47

Олійник В. В.,

ПОНЯТТЯ ЗБРОЇ НЕВІЙСЬКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ І БОЙОВИХ
ПРИПАСІВ ДО НЕЇ

56

Федорченко В. В.,

СУТНІСТЬ КАДРОВОГО СКЛАДУ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ТА
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НА НЬОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО
СТАНУ

62

Швецов В. В.,

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО, ЯК УЧАСНИКА ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

69

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

Беззубов Д. О.,

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

77

Ліберов Ю. І.,

ПРАВОВИЙ СТАТУС БЮРО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

87

Панфілова Д. О.,

ПОНЯТТЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ПРИ ФОРМУВАННІ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ

96

Самара В. С.,

ОСОБЛИВОСТІ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СУДУ ПЕРШОЇ ТА АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

103

Теремецький В. І., Маляр С. А.,

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ ЖИТЛОВИМ ФОНДОМ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

110

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І КРИМІНОЛОГІЯ;
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО**

Павликівський В. І., Ємець В. Л.,

ІНФОРМАЦІЯ З ОБМЕЖЕНИМ ДОСТУПОМ В ДІЯЛЬНОСТІ МЕДІА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

123

Павликівський В. І., Вапсва Ю. А., Татаркіна Ю. І.,

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ТА ПОКАРАННЯ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

134

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА, ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

Гафич О. І., ПИТАННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У СТРАТЕГІЧНИХ ДОКУМЕНТАХ СУДОВИХ ТА ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ	143
Гринько Л. П., ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОГЛЯДУ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗАСОБІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ШАХРАЙСТВ, УЧИНЕНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ МЕРЕЖІ «ІНТЕРНЕТ»	152
Дуліба Є. В., Зражевський О. В., ПРАВОВІ ПОЗИЦІЇ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ УХВАЛ СЛІДЧОГО СУДДІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	160
Колесніков А. П., ЕФЕКТИВНІСТЬ СУДОВОЇ СИСТЕМИ У КОНТРОЛІ ЗА ДОТРИМАННЯМ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	171
Степанюк Р. Л., ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	181
Степанюк Д. Р., Костенко Р. С., ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ	193

CONTENT

THEORY AND HISTORY OF THE STATE AND LAW. THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES

- Hafych Ivan,**
SOME QUESTIONS CONCERNING THE ROLE OF SOFT LAW IN LEGAL ANALYSIS 14
- Yarmysh Oleksandr, Grechenko Volodymyr,**
THE STATE OF LAW AND ORDER AT THE LEADING INDUSTRIAL ENTERPRISES OF THE UKRAINIAN SSR IN THE EARLY 1970s 29

COMMERCIAL LAW, ECONOMIC AND PROCEDURAL LAW

- Bida Kateryna,**
INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRATION IN UKRAINE:
PROBLEMS OF JURISDICTION AND RECOGNITION OF INSTITUTIONAL AUTONOMY OF ARBITRATION COURTS 36
- Loponosova Natalia,**
CONCILIATION PROCEDURES IN THE COMMERCIAL PROCESS OF UKRAINE: GENERAL CHARACTERISTICS AND TYPES 46

LABOR LAW; SOCIAL SECURITY LAW

- Voytsyshena Olexandra,**
IMPLEMENTATION OF THE PRINCIPLE OF EQUALITY AND NON-DISCRIMINATION AT THE STAGE OF DRAFTING AND PUBLISHING A VACANCY ANNOUNCEMENT AND RECRUITMENT OF EMPLOYEES 54
- Oliinyk Viacheslav,**
THE CONCEPT OF NON-MILITARY WEAPONS AND AMMUNITION FOR THEM 61
- Fedorchenko Vladyslav,**
THE ESSENCE OF THE PERSONNEL COMPOSITION OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES AND THE PECULIARITIES OF THE IMPACT OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW ON IT 68
- Shvetsov Vladyslav,**
PECULIARITIES OF THE LEGAL STATUS OF A POLICE OFFICER AS A PARTICIPANT IN LABOR RELATIONS 76

**ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS.
FINANCE LAW. INFORMATION LAW**

Bezzubov Dmytro, ADMINISTRATIVE AND LEGAL GUARANTEES OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY UNDER MARTIAL LAW	85
Liberov Yurii, LEGAL STATUS OF THE BUREAU OF ECONOMIC SECURITY IN THE SYSTEM OF LAW ENFORCEMENT AGENCIES OF UKRAINE	94
Panfilova Daria, THE CONCEPT OF PUBLIC CONTROL IN THE FORMATION OF THE JUDICIAL CORPS IN UKRAINE	102
Samara Vitaliy, PECULIARITIES OF CASSATION APPEAL OF DECISIONS OF THE COURT OF FIRST AND APPELLATE INSTANCE IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS	109
Teremetskyi Vladyslav, Maliar Stanislav, HARMONIZATION OF THE LEGISLATION OF UKRAINE IN THE FIELD OF HOUSING STOCK MANAGEMENT WITH EUROPEAN UNION LAW: A COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS	121

**CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY.
CRIMINAL-EXECUTIVE LAW**

Pavlykivskyi Vitalii, Yemets Vladyslav, INFORMATION WITH LIMITED ACCESS AND MEDIA ACTIVITIES UNDER MARTIAL STATE	132
Pavlykivskyi Vitalii, Vapsva Yurii, Tatarkina Yuliia, RESPONSIBILITY AND PUNISHMENT FOR CORRUPTION OFFENSES: STATUS AND PROSPECTS	141

**CRIMINAL PROCESS AND FORENSICS;
FORENSIC EXPERTISE, OPERATIVE AND INVESTIGATIVE
ACTIVITY**

Hafych Oleh, THE ISSUE OF PRIORITY OF CRIMINAL PROCEDURE POLICY IN STRATEGIC DOCUMENTS OF JUDICIAL AND LAW ENFORCEMENT BODIES: THEORETICAL AND PRACTICAL ANALYSIS	151
---	------------

Grynko Larysa, TACTICAL FEATURES OF COMPUTER DEVICE EXAMINATION DURING THE INVESTIGATION OF FRAUD COMMITTED USING THE INTERNET	158
Duliba Yevheniia, Zrazhevskyy Oleh, LEGAL POSITIONS OF THE SUPREME COURT REGARDING THE APPEAL OF THE DECISIONS OF THE INVESTIGATING JUDGE DURING THE PRE-TRIAL INVESTIGATION	170
Kolesnikov Andrii, EFFECTIVENESS OF THE JUDICIAL SYSTEM IN CONTROLLING COMPLIANCE WITH PROCEDURAL DEADLINES DURING PRE-TRIAL INVESTIGATION	179
Stepaniuk Ruslan, DIGITAL FORENSICS AND ITS IMPORTANCE IN INVESTIGATING CRIMINAL OFFENCES	191
Stepaniuk Daria, Kostenko Roman, LEGAL ASPECTS OF CONDUCTING MOLECULAR GENETIC TESTING IN CRIMINAL PROCEEDINGS	201

ЖУРНАЛ
JOURNAL

ВІСНИК ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ АСОЦІАЦІЇ
УКРАЇНИ № 3(33)/ 2025

BULLETIN OF THE PENITENTIARY
ASSOCIATION OF UKRAINE № 3(33)/ 2025

Матеріали подано в авторській редакції

Відповідальний за випуск
Голубов А. Є.

Дизайн обкладинки та верстання
Кандиба Т. П.

вул. Г. Кірпи, 2 А, Підписано до друку 22.10.2025.
м. Київ, 03035, Формат 60x84/8.

Папір офсетний.
тел. 067 174 92 01 Ум. друк. арк. 24,41
Зам. № ____

e-mail: visnyk_pa@ukr.net
www.visnykpau.com

ISSN 2523-4552

9 772523 455001

03